ΕΤΟΣ ΜΗ. ΤΕΥΧΟΣ 566 — 567 θ'. — ι.'

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ Θεὸν καὶ ἐγγίκα II σ. 344

Μηνιαῖον Θεολογικὸν ·Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	1965

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

— *Ἰω. Ο. Καλογήρου*, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ Β΄ ἐν Βατικανῷ Ρωμαιοκαθολικὴ Σύνοδος καὶ ἡ οἰκουμενικὴ ἀνανεωτικὴ προσπάθεια αὐτῆς κατ᾽ ὀρθόδοξον θεώρησιν. σελ. 295.

— *Βασιλ. Ἐξάρχου*, Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Περὶ τὸν καταρτισμὸν προγράμματος μορφωτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τῶν λεσχῶν χάριν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Δυτικῇ Γερμανίᾳ. σελ. 305.

— *Ἀρχιμ. Παντελ. Ροδοπούλου*, Δ)τοῦ Ἱ. Ὀρθοδ. Θεολ. Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης. Τὸ Περὶ Θείας λατρείας Σύνταγμα τῆς Β.΄ ἐν Βατικανῷ Συνόδου. σελ. 311.

— *Ἀρχιμ. Νεκταρίου Χατζημιχάλη*. Ὀρθόδοξος Μοναχισμὸς καὶ ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολή. σελ. 327.

— *Παναγ. Σιμωτᾶ*, Ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὁ λιμὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. σελ. 332.

— *Δημ. Χαρίση*, Καθηγητοῦ Θεολόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ κήρυγμα. σελ. 344.

— *Κωνστ. Ν. Καρακόλη*, π. θ. Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον. σελ. 354.

— Συνέδριον Νεότητος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. σελ. 367.

— Χρονικὰ Ἱερᾶς Μητροπόλεως. σελ. 369.

— Ὁ Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου Ἰωακείμ. † σελ. 371.

— Ὁ πρώην Διδυμοτείχου καὶ Ὀρεστιάδος Ἰωακείμ. † σελ. 372.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1965 τ. 568 - 569 θ'.- ι'.

Η Β' ΕΝ ΒΑΤΙΚΑΝΩ ΓΕΝΙΚΗ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΑΝΑΝΕΩΤΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΥΤΗΣ ΚΑΤ' ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΘΕΩΡΗΣΙΝ *

Ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΟΡ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ
Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

Θὰ προσπαθήσωμεν ἐνταῦθα διὰ τῆς ὑπομνήσεως ἐπικαίρων σκέψεων καὶ θεωρητικῶν ἐπεξεργασιῶν ὑπευθύνων θεολογικῶν ἐκπροσώπων τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἐπὶ τῶν συνοδικῶς καὶ παπικῶς γενομένων νὰ διακριβώσωμεν, ποῦ παρὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω δύνανται ν' ἀναζητηθοῦν εἰσέτι δυνατότητες διὰ τὴν καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἐπιποθουμένην καὶ ἐπιδιωκομένην οἰκουμενικὴν διάπτυξίν του διὰ τοῦ διαλόγου, ὥστε καὶ ἡ δι' αὐτοῦ ἐλπιζομένη συμβολὴ εἰς τὸ ἑνωτικὸν ἰδεῶδες νὰ παρέχῃ ἐγγυήσεις προωθήσεως τοῦ ὅλου σχετικοῦ ἔργου εἰς τὸ στάδιον τοῦ καὶ ἐκ πλευρᾶς ἀνθρωπίνης δυνατοῦ καὶ ἀναγκαίου.

Ἀπάντησιν ἤδη εἰς τὰ ἀνωτέρω, διὰ τῆς κατηγορηματικότητος αὐτῶν τὴν οἰκουμενικὴν πρόοδον ἀκινητοποιοῦντα, ὑπὸ τοῦ Καρδιναλίου Μπέα τονιζόμενα περὶ τοῦ ἀμετακινήτου ρωμαιοκαθολικῶν δογματικῶν νεωτερισμῶν, ὡς τῶν τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου «ἀντιπροτεσταντικῶν» ἀποφάσεων καὶ τῶν παπικῶν δογμάτων τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθήτου, δίδει ὁ προμνημονευθεὶς ρωμαιοκαθολικὸς Καθηγητὴς τῆς Δογματικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Münster *Walter Kasper*. Οὗτος ὑπενθυμίζει ὅτι, *«ἓν δόγμα οὐδέποτε σημαίνει ἁπλῶς τὸ τέλος μιᾶς συζητήσεως, ἀλλ' ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ σημεῖον ἐκκινήσεως νέων περισκέψεων, τῆς κυρίας ἐννοίας ἑνὸς δόγματος ἐξαγομένης κατόπιν*

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 247 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

μιᾶς συνήθως μακρᾶς διαδικασίας τῆς ἑρμηνευτικῆς ἐμβαθύνσεως».[57] Εἰς ἀπόκρουσιν τῆς ἐνστάσεως, ὅτι οὕτω παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον διαρκοῦς ἐπανερμηνείας, ἑπομένως δὲ καὶ μεταβολῆς τοῦ δόγματος, συμπληρώνει τὴν σκέψιν του ὁ αὐτὸς θεωρητικός, τονίζων ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅτι *«ἡμεῖς σήμερον ἔχομεν ἐν μέρει νέαν τοποθέτησιν τῶν προβλημάτων ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ὁποίων βεβαίως καὶ προηγούμεναι ἀποφάνσεις ἐπαναφωτίζονται. Ἡ ἀλήθεια,* ἐπιπροσθέτει, *δὲν συσκευάζεται (*«πακετάρεται»*) ἁπλῶς εἰς προτάσεις* (ἐκφράσεις). *Ἡ ἀλήθεια εἶναί τι τὸ ζῶν, τὸ διαλεκτικόν. Ἡ πίστις μας δὲν ἀναφέρεται ἁπλῶς εἰς προτάσεις* (ἐκφράσεις), *ἀλλ' εἶναι τὸ ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν ἀποσκοπούμενον πρᾶγμα* (Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης), *δηλαδὴ ἐν προκειμένῳ τὸ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκαλυφθὲν μυστήριον τῆς αἰωνίου περὶ σωτηρίας βουλῆς τοῦ Θεοῦ. Οὐδεμία ἐπὶ μέρους πρότασις δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην· ἡ ἀνομοιότης τῶν ἐκφράσεών μας* (πρὸς τὸ ὑπονοούμενον πρᾶγμα, τὴν ἀλήθειαν) *εἶναι ἀνέκαθεν μεγαλυτέρα τῆς ὁμοιότητος* (4 Σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ. Denzinger, Ἐγχειρίδιον 432) *Εἶναι δυνατὸν ἡ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια νὰ συλλαμβάνεται πάντοτε ἀπὸ νέας ἑκάστοτε προοπτικῆς. Ὅτι ἐκ τῆς θέας ταύτης τῶν πραγμάτων προκύπτουν δυνατότητες δι' ἕνα οἰκουμενικὸν διάλογον δύναται ἐκ τῆς θέσεως ταύτης μόνον νὰ ὑποδηλωθῇ»,*[58] ἐπάγεται ὁ περὶ τούτου θεωρητικῶς ἀγωνιζόμενος ρωμαιοκαθολικὸς Δογματολόγος. Ὀλίγον δὲ κατωτέρω, διασαφηνίζων τὸ συμπέρασμά του, καθ' ὃ *«Δόγματα δύνανται νὰ τυγχάνουν ἐμβαθύνσεως ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενόν των καὶ νὰ διορθῶνται ὡς πρὸς τὴν διατύπωσίν των»,* ἀποφαίνεται οὗτος ὡς ἀκολούθως· *«Ὅ,τι ἡμεῖς αἰσθανόμεθα δεσμευμένοι* (ὑποχρεωμένοι) *νὰ τηρήσωμεν, εἶναι μόνον τὸ ὅτι ἓν δόγμα εἰς ὅ,τι θετικῶς ἐννοεῖ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρίσκεται ἐν πλάνῃ. Δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸν τοὐναντίον νὰ λεχθῇ ὅτι ἓν δόγμα ἐξαντλεῖ πλήρως μίαν ἀλήθειαν τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἓν δόγμα εἶναι μία ἱστορική, πλήρως καὶ ὁλοκλήρως ἀνθρωπίνη, προσπάθεια(;) διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ νοθείαν* (παραποίησιν) *τὸ περιεχόμενον τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ μίαν ὡρισμένην, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κρίσιμον, ἐκκλησιαστικοϊστορικὴν συμπλοκὴν περιστατικῶν* (Situation). *Τὰ δόγματα ἔχουν διὰ τοῦτο συνήθως καὶ μίαν ἀρνητικήν, ἀπωθοῦσαν, σημασίαν· ἀποκλείουν μόνον μίαν ὡρι-*

---

[57] Grundlagen und Möglickeiten eines katholischen Oekumenismus. Ἐν Una Sancta 4, 1965, σ. 332.

[58] Ἔνθ. ἀν. σ. 335.

σμένην λύσιν ἢ ἕνα ὡρισμένον τρόπον τοῦ λέγειν, ἀφήνουν ὅμως ἐν θετικῇ κατευθύνσει τὸ πλεῖστον ἀνοικτόν» [59].

Κατὰ τὰ ἀρχὰς ταύτης ἀναπτύσσων περαιτέρω ὁ αὐτὸς τὰς περὶ δυνατοτήτων ἐμπεδώσεως γνησιωτέρου ρωμαιοκαθολικοῦ Οἰκουμενισμοῦ σκέψεις του, ὑπενθυμίζει (εἰς τὸ Β΄ μέρος τῆς ἐκθέσεώς του, «Kirche und Kirchen», «Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίαι») καὶ τὴν κατὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, προτεσταντικὴν ἰδίᾳ, κριτικὴν ἐπὶ τῆς ἀξιώσεώς της (ἐπαναληφθείσης καὶ ἐν τῷ νέῳ περὶ Οἰκουμενισμοῦ διὰ τῆς παρούσης Συνόδου ἐπισήμως διακηρυχθέντι κειμένῳ), ὅτι «ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ χριστιανικαὶ ἀξίαι εἶναι ἐν τῇ πληρότητί των δεδομέναι, ἐνῷ εἰς τὰς μὴ καθολικὰς ὁμάδας [60] μόνον ὡς ἴχνη ἐνυπάρχουν αὗται» [61]. *Εἶναι δυνατὸν* (ὑπενθυμίζει ὁ *Kasper* ὅτι ἐρωτᾶται) *«νὰ δικαιωθῇ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος κατὰ μίαν ἱστορικὴν θεώρησιν τῶν πραγμάτων; Δὲν ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν μία ἐξέλιξις ἐπιλησμονῆς, ὅταν ἐπὶ παραδείγματι, ὅπερ βεβαίως ἱστορικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν ἁπλῶς ν᾽ ἀμφισβητηθῇ, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἐτύγχανε τοῦ τονισμοῦ, ὁ ὁποῖος πράγματι πρέπει νὰ δίδεται εἰς αὐτόν; Ἡ θέσις τῶν Ἐπισκόπων, τῶν Λαϊκῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῦτα εἶναι καθαρῶς ἐκκλησιολογικῶς σπουδαιότατα ζητήματα, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἡμεῖς (οἱ Καθολικοὶ) τυπικῶς οὐδέποτε τὰ ἠρνήθημεν, τὰ ὁποῖα ὅμως τὸ πρῶτον σήμερον ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ σημασίᾳ των ἀναγνωρίζομεν. Τὰ λεγόμενα περὶ καθολικῆς πληρότητος καθίστανται κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον λίαν προβληματικά. Ἐπὶ πλέον ἔρχεται καὶ τὸ ὅτι μία Ἐκκλησία δύναται ν᾽ ἀποκλίνῃ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ὄχι μόνον διὰ τοῦ ὅτι αὕτη λησμονεῖ τι ἀπὸ τὴν πληρότητά του (τοῦ Εὐαγγελίου) ἢ ἀφήνει τι ἐκτὸς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ὅτι αὕτη εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐπιπροσθέτει τι. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο αἰτιῶνται αἱ μὴ Καθολικαὶ Ἐκκλησίαι τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ πῶς ὡς πρὸς τὰς αἰτιάσεις ταύτας ἔχει τὸ ζήτημα καθ᾽ ἑαυτό, καθίσταται πάντως δι᾽ αὐτοῦ ἀδύ-*

---

[59] Ἔνθ. ἀν. σ. 336.

[60] Ὀλίγον ἀνωτέρω, σ. 340, ὑπενθυμίζει ὁ *Kasper* ὅτι εἰς τὰς κεχωρισμένας ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἀνεγνωρίζετο ἀνέκαθεν ὁ τίτλος Ἐκκλησία· ὅτι ὁ Πάπας *Παῦλος Στ΄* ἐπεξέτεινεν ἐν τῷ μεταξὺ τὸν τίτλον τοῦτον καὶ ἐπὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι τέλος ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ «*Ecclesiam suam*» ὁμιλεῖ γενικῶς ὁ Πάπας περὶ τῆς ἐπανενώσεως τῶν κεχωρισμένων ἐκκλησιῶν (ὅτι ἀναγνωρίζει ἄρα ἅπαντας τοὺς «κεχωρισμένους» ὡς ἐκκλησίας).

[61] Ἔνθ. ἀν. σ. 341.

νατον νὰ ἐξετάζῃ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία πάσας τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας μὲ γνώμονα ἁπλῶς τὴν ἰδικήν της κατάστασιν κατοχῆς (τῆς ἀληθείας)». («Wird es damit unmöglich, dass die Katholische Kirche alle anderen Kirchen einfach in ihrem Besitzstand misst»),[62] ἐπάγεται ὁ Καθηγητὴς *Kasper*.

Ἀλλὰ καὶ τὰς ἑπομένας σκέψεις τοῦ αὐτοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ θεωρητικοῦ, συνυφαινομένας μάλιστα μετὰ τῆς «πέτρας τοῦ σκανδάλου» ἐν τῷ ἀναζητουμένῳ Οἰκουμενισμῷ, ἤτοι μετὰ τοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἀκάμπτως προβαλλομένου «πετρείου ἀξιώματος» (Petrusamt), κρίνομεν ἐνδιαφέρον νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα· «*ὅταν θεωρῶμεν τὸ πέτρειον ἀξίωμα ὡς κέντρον ἑνότητος* (centrum unitatis), *τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐν ἄλλῃ κατευθύνσει δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρξουν καὶ ἄλλα κέντρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ Θεολογίᾳ, ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις τομεῦσι δύνανται οἱ ζωτικοὶ παλμοὶ νὰ προέρχωνται ἐκ τελείως ἄλλων πλευρῶν. Ὑπῆρξαν κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐποχαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ Πάπα, ἀλλ' ἐπὶ παραδείγματι εἰς χεῖρας τοῦ Βερνάρδου τοῦ ἐκ Clairvaux, τοῦ Φραγκίσκου τοῦ ἐξ Ἀσσίζης, τῆς Κατερίνας ἐκ Siena* (πνευματοκρατουμένων χαρισματούχων Ἁγίων, σημ. ἡμετέρα). *Τὸ τακτικὸν κέντρον δογματικῆς διδασκαλίας (das ordentliche Lehramt) τῆς Ἐκκλησίας ἦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων. Δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν τὸ πέτρειον ἀξίωμα νὰ θεωρῆται μόνον ἀπὸ τῆς κατευθύνσεως τῆς «βατικανίου» του ἐπαληθεύσεως. Καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ πέτρειον ἀξίωμα εἶναι centrum unitatis, δὲν εἶναι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἑνότης ἁπλῶς ἓν προευρισκόμενον ἀγαθὸν (eine vorfindliche Grösse)· πρέπει συνεχῶς νὰ καθίσταται νέα καὶ ν' αὐξάνῃ φυομένη (sie muss stets neu werden und wachsen). Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν ὑπὸ τὸ φῶς μιᾶς στοχαζομένης θεολογικῆς θεωρήσεως νὰ φαντάζεταί τις τὴν ἑνότητα τῶν κατατεμαχισμένων Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ σχήματι μιᾶς ἁπλῆς ἐπιστροφῆς τῶν κεχωρισμένων ἀδελφῶν. Φαίνεται ὅτι ἡ κατανόησις αὕτη ὁλονὲν ἐπικρατεῖ ἐν τῇ νεωτέρᾳ καθολικῇ Θεολογίᾳ καὶ θὰ ὁδηγήσῃ εἰς ὑπερνίκησιν τῆς προτέρας ἄνευ στοχασμοῦ φρασεολογίας. Διότι καθ' ὅλας τὰς προσπαθείας μας δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς βήματος πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ πρὸς τὰ πρόσω. Πρόκειται περὶ τοῦ ὅτι ὅλα τὰ μέρη εἶναι ἕτοιμα ἐν ταύτῃ τῇ ἱστο-*

---

[62] Ἔνθ. ἀν. σ. 342.

ρικῇ διαδικασίᾳ νὰ ἀφήσουν ἑαυτὰ νὰ ὁδηγηθοῦν βαθύτερον εἰς τὴν ἑνότητα. Ἐν τούτῳ δύναται κάθε Ἐκκλησία νὰ ἐπιδιδαχθῇ ἀκόμη» [63].

Βαθυστοχάστους σκέψεις καὶ θεωρητικὰς ἐν γένει ἐπεξεργασίας παρουσιάζει καὶ ἕτερος ρωμαιοκαθολικὸς θεολογικὸς ἐκπρόσωπος, ὁ προμνημονευθεὶς σχολιαστὴς τῶν κατὰ τὴν τρίτην φάσιν τῆς Συνόδου γενομένων Joseph Ratzinger, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ἀκριβῶς νὰ παρουσιάσῃ οὗτος ὡς δυνάμενα νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν οἰκουμενικὴν προσδοκίαν τὰ ἐν τῇ παρούσῃ Συνόδῳ ἐπισυμβαίνοντα καὶ δὴ καὶ τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ κεντρικὸν καὶ κύριον πάντοτε παραμένον Δόγμα τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, πρὸς τὸ παπικὸν Δόγμα. Τοῦτο κατὰ τὴν συνεπῆ ρωμαιοκαθολικὴν κατανόησιν, τὴν ἐκπροσωπουμένην ἐπὶ παραδείγματι ὑπὸ τοῦ *Καρδιναλίου Μπέα* εἰς τὰς προμνημονευθείσας ἐκφράσεις του, δέον νὰ θεωρῆται ὡς ἐκ τῶν μὴ δυναμένων οὔτε κατὰ κεραίαν νὰ μεταβληθοῦν «δογματικῶν ἀληθειῶν» κατὰ τὰς διακηρυσσομένας ρωμαιοκαθολικὰς οἰκουμενικὰς ἀναπροσαρμογὰς καὶ δραστηριότητας. Βεβαίως δὲν προτιθέμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐνταῦθα τὴν ὅλην σειρὰν τῶν συλλογισμῶν καὶ θεωρητικῶν ἐμβαθύνσεων τοῦ Ratzinger, τοῦ ἀναλαμβάνοντος ἔργον «ἑρμηνευτοῦ» τῶν νεωτάτων δογματικῶν ἐκδηλώσεων τῆς παρούσης γενικῆς ρωμαιοκαθολικῆς Συνόδου, ἰδίᾳ τοῦ ὡς ἀποφασιστικοῦ ἐκεῖ θεωρουμένου ἐγχειρήματος τοῦ συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ ἐπιγενεστέρου παπικοῦ Δόγματος τῆς ὡς «νεοανακαλυφθείσης» διακηρυσσομένης ἀληθείας περὶ τῆς «συλλογικότητος τῶν Ἐπισκόπων» ἐν τῷ ὅλῳ ἐκκλησιολογικῷ θέματι. Ἐνταῦθα, συμφώνως πρὸς τὸν τεθέντα παρ' ἡμῶν σκοπόν, ὅπως παρουσιάσωμεν ἐκδηλώματα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς αὐτοσυνειδήσεως, ἐκδηλουμένης δι' ἐκπροσώπων της ἑρμηνευτῶν καὶ ὑποστηρικτῶν, βεβαίως αὐτῆς ἐκθέτομεν σκέψεις τινὰς τοῦ εἰρημένου σχολιαστοῦ. Αἱ σκέψεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν σχετικὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ἐκκλησιολογικῇ δομῇ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἀρχεγόνου ἀκόμη Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἡ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπισκοπικῆς συλλογικότητος συγκρότησις «ἀνακαλύπτεται» καὶ ἀξιολογεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νῦν ἐν τῷ Ρωμαιοκαθολικισμῷ διὰ τῆς σχετικῆς διακηρύξεως τῆς περὶ Ἐκκλησίας «νέας» διδασκαλίας τῆς παρούσης Β΄ Βατικανίου Συνόδου, ὡς τὰ σχετικὰ ἐν τοῖς προηγουμένοις εἰδικώτερον ἐπραγματεύθημεν. Κατὰ τὴν συμφώνως πρὸς τὸν σκοπόν του ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου τῆς περὶ Ἐκκλησίας δογματικῆς διακηρύξε-

---

[63] Ἔνθ. ἀν. σ. 347.

ως παρατηρεῖ ὁ Ratzinger ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς σημεῖον, ὅτι εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφὴν τοῦ κειμένου τούτου ὑπῆρχεν ὑπόμνησις περὶ τῆς ἀρχαίας συνειδήσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ χειροτονία τοῦ Ἐπισκόπου ἔπρεπε νὰ τελῆται πάντοτε ὑπὸ τριῶν συνεπισκόπων. Ἐκ τούτου καθίσταται κατὰ τὸν Ratzinger σαφές, «ὅτι ἐνταῦθα δὲν παραχωρεῖται ἓν ἀτομικὸν ἀξίωμα, ἀλλὰ συντελεῖται ἡ εἰσδοχὴ εἰς μίαν ἐκ τῆς οὐσίας της ἤδη συλλογικὴν (κοινωνικήν, gemeinschaftlichen) ὑπηρεσίαν»[64]. Εἰς τὴν τελικὴν μορφὴν τοῦ κειμένου διαπιστώνει ὁ Ratzinger ὅτι ἐνυπάρχει ἀκόμη ἡ ἰδέα αὕτη, «ἀλλ' ἐμφανίζεται νῦν αὕτη μόνον ὡς ἓν ἐκ τῶν συμπτωμάτων διὰ τὴν ὅλην δομὴν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία νῦν ἐπαναφέρεται εἰς τὸ ὀπτικὸν πεδίον: *Ἡ Ἐκκλησία τῆς πατερικῆς ἐποχῆς, οὕτω γίνεται νῦν σαφὲς (συνοψίζει ὁ Ratzinger), ἔζη ἐν τῇ πολλότητι τῶν διαφόρων ἐπισκοπικῶς συγκεκροτημένων Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ ἐν ἀμοιβαιότητι συναλληλίᾳ των ἀπετέλουν τὴν μίαν* (ὑπ' αὐτοῦ τονιζόμενον) *Ἐκκλησίαν»*.[65]

Ἐντατικὴν καταφανῶς προσπάθειαν καταβάλλει ὁ αὐτὸς σχολιαστὴς Ratzinger ὅπως ἐπικαλύψῃ τὴν διὰ τῆς οὕτως ἐπικληθείσης «Nota praevia» (τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκρίναμεν, ὅρα «Γρηγορ. Παλαμ.» τεῦχ. 562 - 563, 1965, γ' - δ', σ. 116. 566 - 567 1965, ζ' - η', σ. 242) δημιουργηθεῖσαν ἀντιφατικὴν κατάστασιν ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τοῦ κεντρικοῦ σημείου τῆς νέας περὶ Ἐκκλησίας διακηρυχθείσης διδασκαλίας, δεδομένου ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν (τὸν Ratzinger) ἐδημιουργήθη πλέον πόλωσις («διαλεκτικὴν» καλεῖ οὗτος ταύτην, χρησιμοποιῶν ἐν τῇ αὐτῇ συναφείᾳ καὶ τὸν ὅρον «πόλος»)[66] μεταξὺ τῆς οὐσιαστικῶς διὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος «Nota» ἐπανατονιζομένης παραμονῆς εἰς τὸ Δόγμα τῆς Α'. Βατικανίου Συνόδου, τὸ προβάλλον τὴν παπικὴν μοναδικότητα ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐκδηλώσεως, καὶ τῆς ὑπὸ τῆς Β' Βατικανίου ἐπιχειρηθείσης νὰ διακηρυχθῇ ἀρχῆς τῆς «συλλογικότητος τῶν ἐπισκόπων» ὡς συμπροσδιοριζούσης, ἔστω μετὰ τοῦ Πάπα, τὴν ἐκκλησιολογικὴν πραγματικότητα. Βεβαίως δὲν προτιθέμεθα, οὔτε δὲ καὶ δυνάμεθα, νὰ παραθέσωμεν καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν ὅλην, ἀληθῶς ἐνδιαφέρουσαν, σειρὰν

---

[64] Ergebnisse und Probleme der dritten Konzilsperiode, 1965, σ. 55.

[65] Ενθ. ἀν. σ. 55.

[66] «Ohne Zweifel wird diese Dialektik zugunsten des primatialen Pols weiter belastet». Ἔνθ. ἀν. σ. 60.

τῶν σκέψεων καὶ τῶν συλλογισμῶν τοῦ Ratzinger, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἐπιχειρεῖ νὰ καταδαμάσῃ τὰ ἐκ τοῦ ὅλου ἐγειρόμενα ζητήματα καὶ προβλήματα ἐπὶ τοῦ οὐσιώδους καὶ κεντρικοῦ τῆς Γ′ περιόδου τῆς Συνόδου ἐκκλησιολογικοῦ θέματος, ἀναλαμβάνων τοῦτ' αὐτὸ οἰκουμενικὴν ἀναμόχλευσιν αὐτῶν διὰ τῆς προσπαθείας θεωρήσεως καὶ συνειδητοποιήσεως τῶν κατόψεων τῆς ἐκκλησιολογικῆς δομῆς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἔξαρσιν σημείων τινῶν ἐκ τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐμβαθύνσεων τοῦ Ratzinger, ἐκ τῶν ὁποίων γίνεται ἀκριβῶς καταφανὴς ἡ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφισταμένη διαφορὰ μεταξὺ τῆς διὰ τοῦ ἀποκλειστικοῦ παπικοῦ δόγματος προσδιοριζομένης ἐκκλησιολογικῆς πραγματικότητος τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησιολογικῆς δομῆς τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας. Ταύτης δὲ τὴν νόμιμον ἀδιάκοπον ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, συνεπῶς δὲ καὶ ἀληθῶς οἰκουμενικήν, διαδοχὴν καὶ συνέχισιν παρουσιάζει ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ διὰ τῆς Ἱ ε ρ α ρ χ ί α ς, ὡς ἡ «συλλογικότης τῶν ἐπισκόπων» ὀρθοδόξως χαρακτηρίζεται, ὑπὸ κεφαλὴν τὸν Χριστὸν τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ ὁρατῇ αὐτῆς πλευρᾷ ἐνεργείας της ἐκφράζουσα. Οὕτως ὁ Ratzinger, μετὰ διαπίστωσίν του, ὅτι ἡ «παλαιοεκκλησιαστικὴ δομή, τὴν ὁποίαν ἡ Σύνοδος (ἡ νῦν Β′ Βατικάνιος) διὰ τῆς περὶ συλλογικότητος διδασκαλίας θέλει νὰ ἐπαναζωογονήσῃ, ὡς ὅλον ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν καινοδιαθηκικῶν πραγματικοτήτων καὶ προάγει ταύτας ζωτικῶς» [67], ἀνομολογεῖ ὅτι, ἐν ὄψει τῶν ἐπισυμβασῶν ἀπὸ τῆς καινοδιαθηκικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ 4ου καὶ τοῦ 5ου αἰῶνος σχετικῶν ἐξελίξεων, ὀργανικῶν καὶ νομίμων πάντως, ὡς πρὸς τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἐννοίας τὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς (ἐπισκοπικῆς) ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως, *«θὰ ἐπεθύμει σχεδὸν κανεὶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν πειρασμὸν («möchte man fast versucht sein»), ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἐπανανακάλυψις («die Wiederendeckung») τῆς περὶ συλλογικότητος ἐννοίας διὰ τῆς ἐν τῇ Συνόδῳ συνηθροισμένης Ἐκκλησίας εἶναι ἀσφαλῶς μέγα κέρδος, διότι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἦλθεν εἰς τὸ ὀπτικὸν πεδίον ἡ θεμελιώδης δομὴ τῆς ἀδιαιρέτου εἰσέτι Ἐκκλησίας τῆς πατερικῆς ἐποχῆς».* [68] Ἐπιπροσθέ-

---

[67] Ἔνθ. ἀν. σ. 72.

[68] Ἔνθ. ἀν. σ. 73-74. Κατόπιν τοιούτων διαπιστώσεων ἀπροκαταλήπτων ρωμαιοκαθολικῶν Θεολόγων, ὡς αἱ ἀνωτέρω περὶ «ἀνακαλύψεως» τῆς θεμελιώδους δομῆς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τῆς Ἐκκλησίας τῆς πατερικῆς ἐπο-

τει δὲ καὶ τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν, ἡ ὁποία οὐδόλως μειοῖ τὴν

χῆς, ὡς προσδιοριζομένης ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς «συλλογικότητος τῶν Ἐπισκόπων», ὑπὸ τῆς ἀρχῆς δηλονότι ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἀποτελεῖ, ὡς καὶ ἀείποτε ἀπετέλει, τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν ἐκφράσεως καὶ ἀναδείξεως τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ὁρατὴν αὐτῆς ὄψιν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ διαδηλώσει τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἀληθείας διὰ τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, κατόπιν λοιπὸν τῶν τοιούτων διαπιστώσεων νομίζομεν ὅτι δὲν ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὸν «διάλογον» καὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν ἐν γένει τοῦ γνησίου ἑνωτικοῦ, οἰκουμενικοῦ ἔργου ἐργασίαι, ὡς αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ συλλογικῷ τόμῳ, τῷ ἐκδεδομένῳ ὑπὸ τὸ τίτλον «Die Glaubenswelt der Orthodoxen Kirche» ὑπὸ τῶν *P. Bernhard Schultze SJ* καὶ *P. Johannes Chrysostomus OSB* ἐν τῇ σειρᾷ «Wort und Antwort» Τόμ. 26 (Oekumenisches Gespäch, hrsg. *P. Thomas Sartory OSB]*, Saltzburg 1961. Ἐν τῷ συλλογικῷ τούτῳ ἔργῳ περιλαμβάνονται μελέται (περὶ τὰς ὁποίας ἐπιφυλασσόμεθα ν' ἀσχοληθῶμεν διεξοδικώτερον προσεχῶς), εἰς τὰς ὁποίας ὡς κυρία καὶ χαρακτηριστικὴ οὐσιώδης ἰδέα ἀνακυκλοῦται ἡ ἑξῆς διαπίστωσις· ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένων καταστάσεων καὶ ἐκδηλώσεων ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ κόσμῳ, ἐκ περιωρισμένης σημασίας ἱστορικῶν περιστατικῶν προσδιοριζομένων, προβάλλεται ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἡ ὕπαρξις ἐκκλησιαστικοῦ πρωτείου κατὰ τὸ ἀπόλυτον ρωμαϊκὸν παπικὸν πρότυπον ἀναγνωρίζεται ἀνέκαθεν ὡς θεμελιώδης ἐκκλησιολογικὴ ἀρχή, ἐκδηλουμένη καὶ ἐν τῇ πράξει, ὅπερ κατ' αὐτοὺς διευκολύνει τὴν ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἀποδοχὴν καὶ τοῦ δογματικοῦ παπικοῦ πρωτείου, συνεπῶς δὲ καὶ τὴν «ἕνωσιν» αὐτῶν μετὰ τῆς Ρώμης, ἄνευ ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων θεμελιώδων ἀρχῶν. Αἱ σχετικαὶ ἀποδείξεις φέρονται ἐξ ὡρισμένων παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ρώσσων θεολόγων, ἐκφραζομένων καταφατικῶς (ἢ καὶ ἀρνητικῶς) περὶ τῆς ὅλως ἰδιαιτέρας σημασίας τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος καὶ δὴ καὶ τοῦ εἰς τὸν Μόσχας μεταγενεστέρως ἀναγνωρισθέντος τοιούτου ἀξιώματος, ὡς καὶ ἐξ ὡρισμένων πρὸς στιγμὴν ἐγγεννηθεισῶν, κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον ἔτη, ἐντυπώσεων ὅτι ὑφίσταται ἔρις περὶ «Πρωτείου» ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἐντυπώσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν διαλυθῆ ἤδη διὰ τῶν τριῶν πανορθοδόξων διασκέψεων ἐν Ρόδῳ. Χαρακτηριστικὸν μόνον παράδειγμα τῆς δυσχερείας πρὸ τῆς ὁποίας εὑρίσκονται οἱ συντάκται τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος διατριβῶν φέρομεν ἐκ τῆς τοῦ ἐξ αὐτῶν *P. Johannes Chrysostomus OSB*, Die Moglichkeit einer Vereinigung der Katholischen und Orthodoxen Kirche (Ἡ δυνατότης ἑνώσεως τῆς Καθολικῆς καὶ Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας), σ. 200. Οὗτος εὑρίσκεται ἐν προφανεῖ ἀδυναμίᾳ νὰ ἀνασκευάσῃ πραγματικῶς τὴν πάντοτε παραμένουσαν ἔνστασιν, ὅτι τὸ παπικὸν πρωτεῖον, ὡς τοῦτο κατοχυροῦται ἀπὸ τῆς Α' Βατικανίου Συνόδου (1870) διὰ τῆς δογματικῆς ἀποφάνσεως ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ἀλάθητος «ἐξ ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς συμφωνίας τῆς Ἐκκλησίας» (ex sese et non ex consensu ecclesiae), εἶναι πλέον τελείως, κατ' οὐσίαν, διάφορον τοῦ πρωτείου τιμῆς ὡς πρωτοκαθεδρίας, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ εἰς τὸν τῆς Νέας Ρώμης ἐπίσκοπον, τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὡς πρὸ τοῦ σχίσματος ἀνεγνωρίζετο τοῦτο καὶ εἰς τὸν τῆς Παλαιᾶς Ρώμης Ἐπίσκο-

σημασίαν τῆς προγενεστέρας του διαπιστώσεως. «Ἀλλ ἴσως ὑφίσταται ὀλίγον καὶ ὁ κίνδυνος νὰ παραμείνῃ κανεὶς στάσιμος εἰς τὴν ἤδη κάπως ἐσκληρημένην δομὴν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, ἀντὶ νὰ διανύσῃ τὴν ὁδὸν μέχρι τέλους καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ ὄπισθεν τοῦ ἤδη κεκλει-

---

πον, τὸν Πάπαν Ρώμης. Εἰς τὴν ἀνωτέρω δογματικὴν περὶ τοῦ Πάπα ἀπόφανσιν τῆς Α' Βατικανίου δίδει ὁ *P. Joh. Chrysostomus* τὴν ἑπομένην ἑρμηνείαν, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς τοῦτ' αὐτὸ σοφιστικήν· «Αἱ λέξεις, λέγει, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς συμφωνίας τῆς Ἐκκλησίας, ὑπογραμμίζουν αὐτὴν τὴν στενὴν σχέσιν (περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ οὗτος ὀλίγον ἀνωτέρω) μεταξὺ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔτι πλέον. Ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ὁ Πάπας δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακηρύξῃ ἄλλο τι ἀπὸ ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία θέλει νὰ διακηρύξῃ καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων συγκατάθεσις (συμφωνία-Zustimmung) τῆς Ἐκκλησίας εἶναι περιττὴ (unnötig)». Στηρίζει δὲ ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτὸς τὴν ἑρμηνείαν του ταύτην διὰ τοῦ ὅτι ὁ Πάπας πρὸς διακήρυξιν μιᾶς δογματικῆς ἀληθείας λαμβάνει προηγουμένως τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἐχόντων ἐπισκοπικὰς διοικήσεις Ἀρχιερέων (σελ. 201), ὡς καὶ διὰ τοῦ ὅτι (ἐν ὑποσημ. 21) ἀπὸ τοῦ 1870 μόνον ἅπαξ, κατὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ Δόγματος περὶ τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐνσωμάτου ἀναλήψεως τῆς Θεομήτορος, ἐν ἔτει 1950, ἐποιήσατο ὁ Πάπας χρῆσιν τοῦ κατὰ τὰ ἀνωτέρω δογματικοῦ ἀλαθήτου αὐτοῦ. Ἡμεῖς ὅμως, ὡς καὶ πᾶς Ὀρθόδοξος, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ὠμὴ ἐκείνη ἔκφρασις τῆς Α' Βατικανίου Συνόδου εἶναι καθ' ἑαυτὴν τόσον ἀθῴα, ὥστε νὰ ἐκφράζῃ πράγματι «τὴν ὑφισταμένην στενὴν σχέσιν τοῦ Πάπα μετὰ τῆς Ἐκκλησίας» καὶ νὰ μὴ ἐξαίρῃ τὸν Πάπαν οὐσιωδῶς ὑπὲρ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως θέλει νὰ παρουσιάσῃ ταύτην ὁ *P. Johannes Chrysostomus*, διὰ νὰ ἀπαλύνῃ οὗτος τὸν εἰς πᾶσαν χριστιανικὴν συνείδησιν, καὶ εἰς αὐτὴν εἰσέτι τὴν ἀπροκατάληπτον ρωμαιοκαθολικήν, ἐγγεννώμενον σκανδαλισμὸν ἐκ τοῦ ὅτι περὶ τοῦ Πάπα διακηρύσσεται ὅτι εἶναι «ἐξ ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς συμφωνίας τῆς Ἐκκλησίας» ἀλάθητος. Οὔτε νομίζομεν ὅτι ἡ διακήρυξις αὕτη, ὡς θεμελιώδης ἤδη ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησιολογικὴ ἀρχή, ἔχει πλέον σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς «συλλογικότητος τῶν ἐπισκόπων», τῆς ἐκφραζομένης διὰ τῆς οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ γενικώτερον διὰ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος, τὴν ὁποίαν ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς δομῆς, συνεπῶς δὲ καὶ τῆς συγκροτήσεως τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῆς πατερικῆς ἐποχῆς, «ἀνακαλύπτουν» σύγχρονοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Β' Βατικάνιος Σύνοδος ἐν τῇ προσπαθείᾳ της δι' οἰκουμενικὴν ἀναζωογόνησιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη, εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. ἀνακαλύπτει καὶ ἄλλας σχετικὰς ἀρχὰς καὶ ἀληθείας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, διατηρουμένας καὶ διακηρυσσομένας ἀείποτε ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Σύγχρονος ἄλλωστε ρωμαιοκαθολικὸς ἀνιχνευτὴς τῆς ἱστορίας τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἐπιβεβαιώνει ὅτι «ἡ πιστότης τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἀποτελεῖ ἐγγύησιν διὰ τὸ μέλλον τῆς οἰκουμενικῆς ὑποθέσεως», («Die Treue der Orthodoxie zur alten Tradition ist ein Garant für die Zukunft der ökumenischen Sache» Georges H. Tavard, Geschichte der Oekumenischen Bewegung, 1964. Μετάφρασις ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως τοῦ 1961, Petite Histoire du Muvement Oecuménique.) σελ. 209.

σμένου καὶ νομικῶς ἀποτετελεσμένου («juristisch fixierten») συλλόγου τῶν ἐπισκόπων («collegium episcoporum») τὴν ἀδελφότητα τῆς ὅλης Ἐκκλησίας».[69]

Τέλος ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον παρουσιάζεται τὸ τελικὸν συμπέρασμα τῆς ὅλης ἐκθέσεως τοῦ *Ratzinger*, εἰς τὸ ὁποῖον διαισθάνεται οὗτος τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην νὰ εἴπῃ μερικὰς συνοψιζούσας λέξεις «περὶ τῆς τόσον ἐν ἀσυμφωνίᾳ («zwiespältig») ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἀντιμετωπισθείσης τρίτης φάσεως τῆς Συνόδου γενικῶς».[70] Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ τοῦ συμπεράσματος τούτου. *«Οὐδεμία ἀμφιβολία: δὲν ἔχουν ὡριμάσει ὅλα, ὅσα ἐπίστευε κανεὶς ὅτι ἠμποροῦσε νὰ ἐλπίζῃ. Πολλὰ παραμένουν ἀτελῆ, θραυσματικὰ (ἐπὶ μέρους, «bruchstückhaft»), καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἤδη κερδηθέν, ὅπως ἡ διδασκαλία περὶ τῆς συλλογικότητος τῶν ἐπισκόπων, πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἀρχὴ μᾶλλον παρὰ τέλος: μία ὑποχρέωσις, ἡ ὁποία ἐμπερικλείει παντοειδεῖς δυσχερείας καὶ διακινδυνεύσεις ἀκόμη, οὐδόλως λοιπὸν ἓν ἡσύχως πρὸς ἐνθηλάκωσιν κέρδος. Πρέπει ἀκόμη νὰ προχωρήσωμεν ἓν βῆμα περαιτέρω: Πᾶν ὅ,τι ἀποφασίζει μία Σύνοδος, ἀποτελεῖ μόνον τὴν ἀρχὴν (τὴν ἔναρξιν), ἡ ὁποία μόνον διὰ τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καθημερινῆς ζωῆς κερδίζει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς σημασίαν».*[71]

Πράγματι, μετὰ γνησίου χριστιανικοῦ οἰκουμενικοῦ ἐνδιαφέροντος θὰ πρέπει νὰ παρακολουθῆται ἐφ' ἑξῆς καὶ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἡ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐφαρμογὴ καὶ ἀνάδειξις τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Γ′ περιόδου τῆς Β′ Βατικανίου Συνόδου (ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ ἔχει εἰσέλθει εἰς τὴν Δ′ καὶ τελευταίαν φάσιν αὐτῆς), παρὰ τὰς σκιὰς τὰς ριπτομένας ἐπ' αὐτῶν ἐκ τῶν προβαλλομένων δυσχερειῶν (κατὰ τὰς τελικὰς διαπιστώσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ Ratzinger) τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν «συντηρητικῶν» (τῶν ἐμμενόντων εἰς τὴν παπικὴν μοναδικότητα καὶ ἀποκλειστικότητα, τὴν σημασίαν τῆς ἰδεολογίας τῶν ὁποίων, τῆς τῆς συντηρητικότητος, δὲν θέλει γενικῶς νὰ ὑποτιμήσῃ ὁ Ratzinger), ὅσον καὶ «ἐκ τῆς ἰδίας ἡμῶν», λέγει οὗτος, «πνευματικῆς ἀνεπαρκείας, ἐκ τῆς ἀτελείας εἰς ἀληθῆ χριστιανικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία (δύναμις) προέρχεται ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς πίστεως καὶ πρέπει νὰ εἶναί τι περισσότερον ἢ ἁπλῆ ἄνεσις ἐπιθυμοῦσα νὰ εἶναι ἐκσυγχρονισμένη (μοντέρνα), διότι καὶ ἄλλοι εἶναι οὕτως»[72].

---

[69] *Ratzinger* μν. ἔργ σ. 74. [70] Ἔνθ. ἀν. σ. 81.
[71] Ἔνθ. ἀν. σ. 82. [72] Ἔνθ. ἀν. σ. 82.

ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΜΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΡΓΩ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΝ ΤΗ ΔΥΤ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ *

Ὑπὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΕΞΑΡΧΟΥ
Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Πλὴν τῶν ἤδη λεχθέντων εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ παροραθῇ καὶ ἡ ὑπάρχουσα σχέσις μεταξὺ τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς πνευματικῆς καθόλου βαθμίδος καὶ τῆς ρυθμίσεως τοῦ ἐλευθέρου χρόνου. Διότι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ προβλήματος σχετίζεται τὸ πρόβλημα τῆς βαθμίδος καὶ τῆς συνθέσεως τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου τῆς ἑκάστοτε συμβιωτικῆς ὁμάδος καὶ κοινωνίας καθόλου.

Ἡ ἀναψυχὴ καὶ ἡ χαρὰ τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου συνδέεται μετὰ ψυχικοπνευματικῆς ἐνεργείας καὶ δράσεως, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἀπολαύει ἀξιῶν ἢ ἀρετῶν. Διότι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου πληροῦται περιεχομένου διὰ τῆς βιώσεως ἀξιῶν. Τὸ ἂν αἱ ἀξίαι αὗται θὰ εἶναι ὑλικῆς βιολογικῆς περιοχῆς ἢ καθαρῶς ψυχικοπνευματικῆς ἢ καὶ ἀναμείξ, αὐτὸ ἀποτελεῖ μόνον τὴν ποικιλίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Τοῦτο ἄλλαις λέξεσιν σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν ἑκάστοτε ἀξιολογικὴν σύστασιν ἀνθρώπου τινὸς ἢ ὁμάδος τινὸς ἀνθρώπων ὑπάρχει καὶ ἐνδεχομένη ἀνάλογος σύνθεσις πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν, τ.έ. ἀνάλογον πρόγραμμα ρυθμίσεως τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, δι' οὗ εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ πλήρωσις τοῦ βίου τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς ὁμάδος. Πῶς ἀποκτᾶται ἢ πῶς συγκροτεῖται ἡ ἑκάστοτε ἀτομικὴ καὶ ὁμαδικὴ κοινωνικὴ ἀξιολογικὴ σύστασις, τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ πρὸς τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς τῆς ἑκάστοτε συμβιωτικῆς ὁμάδος καὶ τῆς κοινωνίας καθόλου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σκέψεων τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῶσι τὰ ἑξῆς περὶ τῶν ἐν Δυτ. Γερμανίᾳ Ἑλλήνων.

1) Τὸ μέγιστον μέρος τῶν Ἑλλήνων προέρχεται εἴτε κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς ὑπαίθρου ἢ ἐκ μικρῶν πόλεων.

2) Ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις τῶν πλείστων Ἑλλήνων εἶναι ἡ τοῦ ἑξαετοῦς δημοτικοῦ σχολείου, ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχει διανυθῇ ἐν «μονοθεσίῳ» σχολείῳ, σπανίως δὲ ἐν «ἑξαθεσίῳ». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 231.

κατὰ τὸ πλεῖστον παρουσιάζεται μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐργαζομένων λίαν χαμηλὸν σχολικὸν πνευματικὸν ἐπίπεδον.

3) Αἱ διασκεδάσεις καὶ αἱ μορφαὶ ἀναψυχῆς, τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔχουν πεῖραν, εἶναι κυρίως ἢ αἱ συναντήσεις μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν ἑορτῶν ἢ αἱ ὀνομαστικαὶ ἑορταὶ καὶ οἱ γάμοι ἐν τῷ χωρίῳ ἢ ἔστω καὶ αἱ κινηματογραφικαὶ παραστάσεις, αἵτινες κατὰ τὸ μέγιστον μέρος εἶναι ξένης ἤτοι μὴ ἑλληνικῆς προελεύσεως.

4) Ἡ ἀνάγνωσις βιβλίων ἀποτελεῖ ἀσύνηθες φαινόμενον. Ὅταν δὲ ἀναγινώσκηταί τι, τοῦτο θὰ εἶναι κατὰ κύριον μέρος ἐλαφρὸν περιοδικόν, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον εἶναι μυθιστορήματα ἰδίᾳ ἐρωτικά, καὶ ταῦτα κατὰ μέγιστον μέρος μεταφράσεις.

5) Ἀντὶ ἀναγνώσεως τρόπον τινὰ ὑπάρχει ἐν ταῖς μεγάλαις ἢ καὶ μικραῖς πόλεσιν (κυρίως εἰπεῖν χάριν τῶν ἀνδρῶν) τὸ καφενεῖον, ἔνθα ἐκδηλώνεται ἡ ἀνακοινωτικὴ καὶ τῆς συνομιλίας ἀνάγκη, (ὅτε γίνεται λόγος περὶ διαφόρων ἐντυπώσεων καὶ σκέψεων) ὑπάρχουν δὲ καὶ τὰ διάφορα ἐνηλίκων παιγνίδια, οἷον χαρτιὰ καὶ τάβλι χάριν «ἀναψυχῆς».

6) Ὁ καθαυτὸ τόπος, ἔνθα οἱ Ἕλληνες δοκιμάζουν εὐκαιρίας κοινωνικότητος ζωῆς, εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ λατρεία μετὰ τῶν ἑορτῶν. Ὅσον ἔχει ἀπομείνει ἀκόμη ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς «ἐκκλησίας» ἐν τῇ ὑπαίθρῳ ἀποτελεῖ εὐκαιρίαν συναντήσεως τῶν χωρικῶν καὶ γενικώτερον τῶν ἁπλουστέρων, ὥστε οὕτω νὰ ἱκανοποιῆται ἡ συναισθηματικὴ αὐτῶν κοινωνικότης. Μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν ὑπάρχει ἡ συνάντησις καὶ ἡ συνομιλία καὶ συναναστροφὴ εἴτε βραχύτερόν πως ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἐκκλησίας εἴτε καὶ μακρότερον ἐν τῷ καφενείῳ. Διότι χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ κανόνα παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἢ ἐγγὺς αὐτῆς ὑπάρχει ἓν ἢ καὶ πλείονα καφενεῖα, τὰ ὁποῖα μετὰ τὸ πέρας ἰδίᾳ τῆς Θ. Λειτουργίας δέχονται μέγα μέρος τοῦ ἐκκλησιάσματος. Ἄλλως τε τὸ κλῖμα καὶ ὁ καιρὸς εὐνοεῖ παρόμοιόν τι. Αἱ γυναῖκες εὑρίσκουν εὐκαιρίαν μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν νὰ ἐπικοινωνήσουν, οὐχὶ δὲ σπανίως ἀκολουθεῖ καὶ κατ' οἶκον ἐπίσκεψις καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ὀνομαστικὴ ἑορτή. Αἱ θυγατέρες οὐχὶ σπανίως συναντοῦν τὰς φίλας των μετὰ τὴν λειτουργίαν, ὅτε ὁ περίπατος καὶ ἡ ἀνακοίνωσις ἢ ἡ συζήτησις περιλαμβάνει ὅλα τὰ νέα τῆς ἑβδομάδος. Ἡ ἐπίσκεψις τῆς «ταβέρνας» ἀποτελεῖ κατὰ τὴν ἐποχήν μας τὴν ἐντονωτέραν ἐκδήλωσιν ἢ εὐκαιρίαν διασκεδάσεως καὶ ἀπολαύσεως τῆς πόλεως, ἔνθα μετὰ τῶν ἐδεσμάτων τὸ ποτὸν καὶ ἡ ἐλαφρὰ μουσικὴ μετὰ εὐ-

καιρίας χοροῦ παρουσιάζονται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀπόλαυσις καὶ διασκέδασις. Ἡ δὲ ὕπαιθρος ὁλονὲν καὶ περισσότερον ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῶν συνηθειῶν τῆς πόλεως.

Ἐξετέθη ἀνωτέρω ὅλως γενικῶς πῶς οἱ ἐν τῷ Ἑλλαδικῷ χώρῳ διαβιοῦντες Ἕλληνες διαθέτουν τὸν ἐλεύθερον ἐκτὸς τῆς ἐργασίας χρόνον των καὶ δίδουν περιεχόμενον εἰς τὴν ζωήν των. Ἐὰν θὰ ἤθελέ τις νὰ μεριμνήσῃ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Δυτ. Γερμανίᾳ ζώντων Ἑλλήνων, θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ σκεφθῇ νὰ φροντίσῃ ὑπὲρ τῆς καὶ ἐδῶ δημιουργίας παρομοίων ὅρων καὶ εὐκαιριῶν. Ἀλλ' αὐτὸ πάλιν δὲν θὰ ἦτο ἀπολύτως ὀρθόν! Οἱ Ἕλληνες συνειδητῶς δὲν θέλουν πλέον νὰ ζήσουν ὅπως ἔζων ἐκεῖ εἰς τὴν πατρίδα των! Θέλουν νὰ εἶναι «προοδευτικοὶ» καὶ νὰ ζοῦν καὶ αὐτοὶ ὡς «εὐρωπαῖοι». Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τόσον εὔκολον πρᾶγμα! Θὰ ἦτο πολὺ εὐκολώτερον ἐὰν θὰ εἶχον τὴν συνειδητὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔχουν ἐδῶ ἕν κομμάτι τῆς πατρίδος ἔστω καὶ ὡς «ὑποκατάστατον» αὐτῆς. Παρὰ τὴν συνειδητὴν ὅμως ταύτην διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς παρομοίας φιλοδοξίας των, πάλιν δὲν δύνανται νὰ ἀπαλλαγῶσιν παντελῶς καὶ τῆς νοσταλγίας τοῦ τρόπου ζωῆς τῆς πατρίδος των! Ἀλλ' ἐδῶ ἀκριβῶς παρουσιάζεται ἡ τραγικότης μεγαλυτέρα ἐν τῇ ψυχῇ τῶν Ἑλλήνων. Ζοῦν μεταξὺ δύο διαφόρων κόσμων, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀποφασίσουν καὶ νὰ ταχθοῦν κατ' ἀρχὴν καὶ πρακτικῶς ἀπολύτως ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου. Ἀκριβῶς ἐδῶ ὑπάρχει καὶ τὸ κύριον καὶ δυσχερέστατον σημεῖον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς καθόλου μερίμνης ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματα τῆς συγκρούσεως ἢ ἔστω ἀντιθέσεως ταύτης ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐμφανίζωνται, καὶ δὴ καὶ μεταξὺ τῶν ἐνταῦθα ἔτι ἐργαζομένων καὶ διαβιούντων καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιστρεφόντων ἢ μονίμως ἢ ἐπ' ἀδείᾳ. Οὗτοι διατελοῦν ἐν καταστάσει ἠθικῶς λίαν κρισίμῳ, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ μαντεύσῃ ἢ νὰ φαντασθῇ ὁποία θὰ εἶναι ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων!

Τὸ τελικὸν θέμα μας εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα συντάξεως προγράμματος μορφωτικοῦ ἐντὸς Λέσχης Ἑλλήνων. Μετὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα θὰ ἠδύνατό τις, νομίζομεν, νὰ εἴπῃ τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ προγράμματος:

Ἡ Λέσχη ἀποτελεῖ κατ' ἀρχὴν πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια καὶ ὁ σκοπὸς εὑρίσκονται συνδεδεμένα μετὰ τῆς γερμανικῆς καταστάσεως καὶ μορφῆς ζωῆς. Παρόμοια ἱδρύματα ὑπάρχουν ἐν Γερμανίᾳ καὶ χάριν τῆς νεότητος καὶ χάριν τῶν ἐνηλίκων. Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὴν ἀγνοοῦμεν παρόμοια (καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πρωτευούσῃ), ἐὰν βεβαίως θὰ

ἤθελε κανεὶς νὰ ἐξαιρέσῃ τὴν ΧΑΝ καὶ τὴν ΧΕΝ. Διὰ τοῦτο παρόμοιόν τι ἀποτελεῖ διὰ τοὺς Ἕλληνας κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν ἀρχῇ εἶδος καφενείου, ὅπου ἔχει κανεὶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ παίξῃ χαρτιὰ ἢ τάβλι ἢ ἔστω, ὅπου κανεὶς εἶναι δυνατὸν νὰ διαβάσῃ καὶ ἐφημερίδα δωρεάν. Ἐκεῖ εἶναι δυνατὸν νὰ συναντήσῃ κανεὶς καὶ κανένα γνωστὸν ἢ συμπατριώτην καὶ νὰ ἔχῃ καὶ συνομιλίαν. Διάλεξις ἢ μορφωτικὴ κινηματογραφικὴ ταινία ἢ ἔκθεσις καλλιτεχνικὴ ἢ ἄλλη ἢ καὶ ἄλλα παρόμοια, ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἀσυνήθη πράγματα.

Καὶ τί λοιπὸν θὰ ἦτο κατάλληλον διὰ τοὺς Ἕλληνας;

Κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ δοθῇ προσοχὴ εἰς τὰς δεδομένας δυνατότητας. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἀνάγκην δυνατότητος ἐργασίας καλῶς ἀμειβομένης, διότι ἀκριβῶς ἡ ἔλλειψις ἐργασίας καὶ ἡ δυσκολία τῆς ζωῆς ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐκπατρισθοῦν καὶ νὰ ἀποδημήσουν χάριν εὑρέσεως ἐργασίας. Ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένοι χωρὶς γνῶσιν τῆς γλώσσης καὶ χωρὶς ἐπαγγελματικὴν εἰδικότητα νὰ ἀγωνισθοῦν σκληρῶς, αὐτὸ τοὺς στενοχωρεῖ. Διὰ τοῦτο πᾶσα παρασχεθησομένη δυνατότης πρὸς βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας των θὰ γίνεται μετ' εὐγνωμοσύνης δεκτή. Ἐὰν λοιπὸν ἡ Λέσχη θὰ εἶναι ἐξυπηρετικὴ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τότε, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογίζῃ εἰς εὐγνώμονας ἐπισκέπτας Ἕλληνας καὶ διὰ ἄλλας συγκεντρώσεις. Μαθήματα γερμανικῆς (ἢ καὶ ἄλλης χρησίμου) γλώσσης καὶ διδασκαλία ἐπαγγελματικῆς βελτιώσεως ἢ εἰδικεύσεως θὰ εὕρουν προθύμους Ἕλληνας ἐπισκέπτας. Ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δυνατὴ καὶ ἠθικοπνευματικῶς ὠφέλιμος, περὶ αὐτοῦ μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λόγος. Μετὰ τῶν πρακτικῶν τούτων καὶ χρησίμων προσπαθειῶν τῆς Λέσχης εἶναι εὔκολον καὶ δυνατὸν νὰ συνδέωνται καὶ προσπάθειαι γενικῆς μορφωτικῆς φύσεως. Ὅτι π.χ. δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προϋποθέτῃ κανεὶς εἰς τοὺς ἐν Γερμανίᾳ Ἕλληνας γνώσεις ἀρκετὰς περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης ἢ καὶ τῆς γῆς καθόλου, μόλις εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ βίου καθόλου. Τί δύναται ἑκάστοτε κατὰ θέμα καὶ πρόγραμμα καὶ μέθοδον νὰ γίνῃ, τοῦτο πρέπει νὰ ἐξετάζηται ἑκάστοτε καὶ κατὰ τὰ δεδομένα καὶ νὰ ἐπιχειρῆται μετὰ λόγου. Τὰ ἐποπτικὰ μέσα, ἰδίᾳ δὲ αἱ κινηματογραφικαὶ τανίαι καὶ αἱ λοιπαὶ προβολαί, πρέπει ἑκάστοτε μετὰ προσοχῆς καὶ εἰδικότητος νὰ ἀναζητῶνται καὶ νὰ χρησιμοποιῶνται καταλλήλως. Διὰ καταλλήλων ἐποπτικῶν μέσων θὰ διηυκολύνετο καὶ ἡ γλωσσι-

κὴ διδασκαλία ἡ ὁποία, ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν καθόλου στοιχείων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν προσπάθειαν οἰκειώσεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θετικῶν στοιχείων πολιτισμοῦ ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἐὰν θὰ ἐπεθύμει τις καὶ ἄλλους ἐνδεχομένους μερικοὺς σκοποὺς νὰ ἐπιδιώξῃ, τότε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ ζωντανῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ὑγιᾶ γερμανικὴν ζωήν. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον καθῆκον τῶν γερμανῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν χριστιανῶν γερμανῶν. Διότι ἐὰν ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις δὲν καλλιεργῇ ἰδιαιτέρως τὴν ἀμοιβαίαν γνωριμίαν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν καὶ τμημάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, τότε ἀσφαλῶς παραλείπει σπουδαῖον καθῆκόν της. Ἡ τόσον ἀπροσδόκητος ἐπελθοῦσα εἰσροὴ (θὰ ἔλεγέ τις ἐπιδρομή!) τόσων Ἑλλήνων εἰς τὴν Δυτ. Γερμανίαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας καθόλου ἔπρεπε νὰ γίνῃ δεκτὴ εὐμενῶς καὶ νὰ θεωρηθῇ οἱονεὶ ὡς θεία εὐλογία, ἀφοῦ δι' αὐτῆς διευκολύνεται ἡ ἐπικοινωνία διαφόρων τμημάτων τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ὥστε οὕτω νὰ διευκολυνθῇ καὶ ἡ ἐπανένωσις αὐτῶν.

Αἱ σκέψεις ὅμως αὗται δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρερμηνευθῶσιν. Αὗται ἀναφέρονται ὄχι μόνον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς εὐαγγελικοὺς καὶ τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς χριστιανοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ πρώτη καθ' ὁμάδας μεγάλας συνάντησις ἐγένετο κατὰ τὰς σταυροφορίας. Τώρα ἔρχονται ὁμάδες ἐργατῶν εἰς τὴν Δύσιν ἀναζητοῦντες ἐργασίαν καὶ τὸν ἐπιούσιον. Διὰ τί δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ κατάλληλος χρῆσις τῆς εὐκαιρίας ταύτης χάριν τῆς ἀμοιβαίας γνωριμίας; Διὰ τί δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους ἡ εὐκαιρία καὶ ἡ δυνατότης ὀργανώσεως τοῦ βίου των ἐν τῇ Δύσει κατὰ τρόπον ὀρθόδοξον ἑλληνικόν; Οὕτω θὰ παρείχετο εἰς τοὺς δυτικοὺς εὐρωπαίους ἡ ἄμεσος ἐμπειρία περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθοδόξου βίου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες θὰ ἐξηναγκάζοντο τρόπον τινά νὰ καταβάλουν πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν, ὅπως ἐμφανίσουν ἐκ τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς κληρονομίας τὸ ἄριστον δυνατόν. Οὕτως ὅμως θὰ ἐλάμβανον καὶ αὐτοὶ (οἱ ὀρθόδ. Ἕλληνες) τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν καλλίτερον τὰς δυτικοευρωπαϊκὰς μορφὰς ζωῆς καὶ εὐσεβείας, ἵνα ἔπειτα δύνανται καὶ ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον νὰ συγκρίνουν τὰ πράγματα.

Πρακτικώτερον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προβληθῶσι πρὸς συζήτησιν ἐν εἴδει συμπερασμάτων αἱ ἑξῆς προτάσεις περὶ τῶν πρακτέων ἐν τῇ Λέσχῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

1. Νὰ ὑπάρχουν κεχωρισμένως ἀπασχολήσεις χάριν τῶν ἀνδρῶν,

χάριν τῶν γυναικῶν, χάριν τῶν νέων, χάριν τῶν νεανίδων καὶ χάριν τῶν παίδων.

2. Νὰ ὀργανώνωνται συγκεντρώσεις καὶ κατὰ περιοχὰς τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ὥστε νὰ παρουσιάζηται ἐντονώτερον καὶ νὰ βιοῦται ζωηρότερον ἡ ἰδιοτυπία τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἑκάστοτε ἰδιαιτέρας πατρίδος.

3. Αἱ ἑσπερίδες νὰ εἶναι εἴτε κεχωρισμένως ἑλληνικαὶ εἴτε μεικταὶ ἑλληνογερμανικαὶ μετὰ καταλλήλου μουσικῆς καὶ χορῶν.

4. Αἱ ἑσπερίδες διαλέξεων καὶ μορφωτικῶν κινηματογραφικῶν ταινιῶν νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν μετὰ ἐν συνεχείᾳ φιλικῆς συνεστιάσεως.

5. Αἱ ἐθνικαὶ καὶ χριστιανικαὶ ἑορταὶ νὰ ὀργανώνωνται εἴτε κατὰ τὰ πάτρια ἔθιμα εἴτε κατὰ τὰ ἐν Γερμανίᾳ εἴτε καὶ ἀναμείξ.

Ταῦτα πάντα νὰ γίνωνται πάντοτε ἐν συνδυασμῷ μετὰ ἄλλων εὐκαιριῶν ἤτοι διδασκαλίας γλωσσικῆς ἢ ἄλλως κατὰ τὰ προηγουμένως ἐκτεθέντα.

Θὰ ἐπεθύμουν νὰ μὴ παραλείψω νὰ ἀναφέρω καὶ τὸ ὅτι τοῦ ἔργου τῆς Λέσχης δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ λείψῃ καὶ ἡ καλλιέργεια κοινωνικῶν καὶ φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Γερμανῶν. Κοιναὶ συγκεντρώσεις (Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν) περιλαμβάνουσαι εἴτε γερμανικὰ εἴτε ἑλληνικὰ εἴτε ἀναμεὶξ στοιχεῖα ζωῆς θὰ ἀπετέλουν καλὰς εὐκαιρίας καλλιεργείας φιλικῶν σχέσεων μεταξύ των, ἡ δὲ ἐπίσκεψις ἑλληνορθοδόξων ἢ γερμανικῶν (καθολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν) θρησκευτικῶν ἑορτῶν καὶ λατρείας καθόλου θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ τὸν προσεχέστερον σκοπὸν τῆς ἀλληλογνωριμίας. Εἶναι φανερόν, ὅτι πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν περὶ τὸ πεδίον τοῦτο τῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτοχθόνων καὶ παροικούντων, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρξῃ διάθεσις ἀγαθὴ καὶ ἐνεργητικότης οὐ μικρά.

Τὸ τελευταῖον, ὅπερ συγχρόνως εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότατον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῆς Λέσχης, εἶναι, ὅτι πρέπει κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προσωπικοῦ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἀρχή, ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν! Τοῦτο συγκεκριμένως σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ καὶ νὰ εὑρεθῇ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ φορεὺς τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ εἰδικὸς περὶ τὸν πνευματικὸν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου βίον, ὅστις καὶ θὰ εἶναι ἱκανὸς ταῦτα πάντα νὰ πραγματοποιῇ ἑκάστοτε κατὰ τὰς δεδομένας περιστάσεις καὶ ἀνάγκας. Πρέπει νὰ τεθῶμεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν καταλλήλων ἀνθρώπων! Ὁ φανὸς τοῦ Διογένους εἶναι ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἀναζήτησίν μας ταύτην τὰ μάλιστα ἀπαραίτητος!

ΤΟ ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ Β' ΕΝ ΒΑΤΙΚΑΝΩ ΣΥΝΟΔΟΥ*

Ὑπὸ ἀρχιμ. ΠΑΝΤΕΛ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ
Δ)ντοῦ Ἱ. Ὀρθοδ. Θεολ. Σχολῆς τοῦ Τιμ. Σταυροῦ Βοστώνης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Μυστήρια καὶ μυστηριακαὶ τελεταί.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου τούτου καθορίζεται ἡ θεολογικὴ περὶ τῶν μυστηρίων καὶ μυστηριακῶν τελετῶν διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν [35]. «Σκοπὸς τῶν Μυστηρίων εἶναι ν' ἁγιάζουν τοὺς ἀνθρώπους, νὰ οἰκοδομοῦν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ν' ἀποτελοῦν λατρείαν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐπειδὴ δὲ εἶναι σημεῖα, διδάσκουν. Προϋποθέτουν πίστιν, ἀλλ ἐπίσης διὰ λόγων καὶ ἀντικειμένων ἐκτρέφουν, ἐνδυναμώνουν καὶ ἐκφράζουν τὴν πίστιν. Οὕτως ὀνομάζονται «μυστήρια πίστεως». Μεταδίδουν χάριν καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ πρᾶξις τῆς τελέσεως αὐτῶν καθιστᾶ ἱκανοὺς τοὺς πιστούς, ἵνα λαμβάνουν τὴν χάριν ἀποτελεσματικῶς καὶ καρποφόρως καὶ ἵνα λατρεύουν τὸν Θεὸν πρεπόντως καὶ ἐν ἀγάπῃ. Συνεπῶς εἶναι θέμα μεγίστης σπουδαιότητος οἱ πιστοὶ νὰ κατανοοῦν τὰ μυστηριακὰ σημεῖα καὶ νὰ μετέχουν μετὰ προθυμίας τῶν μυστηρίων ἐκείνων τῶν ἱδρυθέντων ἵνα ἐκτρέφουν τὴν Χριστιανικὴν ζωήν.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει, ἐπὶ πλέον, ἱδρύσει μυστηριακὰς τελετάς. Αὗται ἀποτελοῦν ἱερὰ σημεῖα ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ μυστήρια. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν εἶναι πνευματικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἐπιτυγχάνονται διὰ τῶν ἱκεσιῶν τῆς Ἐκκλησίας».

Καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ γίνεται λόγος περὶ ἀλλαγῶν τινων ἐν ταῖς Ἱεραῖς Ἀκολουθίαις πρὸς ἐκσυγχρονισμὸν καὶ προσαρμογὴν αὐτῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν παρόντων καιρῶν [36]. Καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συνιστᾶται ἡ μερικὴ χρῆσις τῶν τοπικῶν γλωσσῶν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ μυστηριακῶν τελετῶν, «πρὸς ἐπαρκῆ βοήθειαν τοῦ λαοῦ» [37].

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγ. τεύχους σελ. 266

[35] § 59, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 51.

[36] § 62, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 52.

[37] § 63, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 52.

1. Βάπτισμα καὶ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν (Confirmatio).

Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ συνιστᾶται ὅπως, μετ' ἀπόφασιν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ἱδρυθῇ καὶ πάλιν ἡ τάξις τῶν ἐνηλίκων Κατηχουμένων. Συνιστᾶται ὡσαύτως, ὅπως, ἡ περίοδος τῆς Κατηχήσεως, περίοδος καταλλήλου διδασκαλίας, κατὰ διαδοχικὰ διαλείμματα ἁγιάζηται δι' ἱερῶν τελετῶν [38]. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος τῶν νηπίων συνιστᾶται ὅπως ἀναθεωρηθῇ, ἵνα τονίζωνται ἀρκούντως ὁ ρόλος κα ὶτὰ καθήκοντα τῶν γονέων καὶ ἀναδόχων [39].

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐξαγγέλλεται ἡ σύνταξις νέας ἀκολουθίας διὰ τοὺς εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν προσερχομένους προσηλύτους τοὺς ἐγκύρως βαπτισθέντας προηγουμένως εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν. Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ θὰ ἀνεφέρεται ὅτι ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ κοινωνία [40].

Ἡ ἀκολουθία τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (Confirmatio, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ ἡμέτερον μυστήριον τοῦ Χρίσματος), ἡ ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τελουμένη, ὡς γνωστόν, κεχωρισμένως τοῦ Βαπτίσματος, θὰ ἀναθεωρηθῇ, ὥστε νὰ τονίζηται ἰδιαιτέρως ὁ στενὸς σύνδεσμος τοῦ μυστηρίου τούτου μετὰ τῆς καθόλου Χριστιανικῆς μυήσεως. Ἕνεκα τούτου, συνιστᾶται ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ, ὅπως οἱ πρὸς τὸ μυστήριον τοῦτο προσερχόμενοι ἀνανεώνουν πρὸ τῆς τελετῆς τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τὰς κατὰ τὸ Βάπτισμα διδομένας ὑποσχέσεις. Ἡ ἀκολουθία αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ τελῆται μετὰ τῆς Θ. Λειτουργίας, ὡς μέρος αὐτῆς [41].

2. Εὐχέλαιον.

Περὶ τοῦ Εὐχελαίου διατυποῦται γνώμη φέρουσα τὴν περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου Ρωμαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν ἐγγύτερόν πως πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους ἀπόψεις. Δηλαδὴ ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν τούτῳ Συντάγματι γράφεται [42] ὅτι ἡ «Extrema Unctione» δυναμένη, ἐπὶ τὸ ὀρθώτερον, νὰ ὀνομασθῇ «ἔλαιον ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν», δὲν εἶναι μυστήριον μόνον ὑπὲρ τῶν εἰς σημεῖον θανάτου εὑρισκομένων. Κατάλληλος στιγμὴ διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅταν ὁ πιστὸς ἀρχίσῃ νὰ αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει δι' αὐτὸν κίνδυνος θανά-

---

[38] § 64, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 53.
[39] § 67, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 53.
[40] § 69, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 53.
[41] § 71, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 54.
[42] § 73, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 54.

του, εἴτε ἕνεκα ἀσθενείας εἴτε ἕνεκα γήρατος [43]. Ὡς διαπιστώνομεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, παρὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διατυπώσεως, τὸ μυστήριον τοῦτο εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Θεολόγων, συνδέεται εἰσέτι μὲ τὸν ὑπὸ κίνδυνον σωματικοῦ θανάτου εὑρισκόμενον πιστόν. Εἰς ἐπίρρωσιν τούτου ἔρχεται καὶ ἡ παράγραφος 74 τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Συντάγματος [44], ἐν ᾗ ἀναγινώσκομεν ὅτι «ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν πρὸς χρῖσιν τῶν ἀσθενῶν τελετῶν καὶ τῶν πρὸς μετάδοσιν τοῦ viaticum [45] τοιούτων, εἰδικὴ ἀκολουθία θὰ συντεθῇ, ἵνα τελῆται μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν καὶ πρὸ τῆς λήψεως τοῦ viaticum. Κατ' αὐτὴν ὁ ἀσθενὴς θὰ χρίεται».

3. Χειροτονία.

Συνιστᾶται ὅπως καὶ τὰ κείμενα τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Χειροτονίας ἀναθεωρηθοῦν. Ἄξιον προσοχῆς εἰς τὰ περὶ Χειροτονίας γραφόμενα εἶναι, ὅτι, κατὰ τὴν Χειροτονίαν Ἐπισκόπου, πάντες οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς αὐτὴν Ἐπίσκοποι δέον νὰ ἐπιθέτουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ χειροτονουμένου [46].

4. Γάμος.

Συνιστᾶται καὶ ἐνταῦθα ὅπως ἡ ἀκολουθία τοῦ Γάμου ἀναθεωρηθῇ καὶ ἐμπλουτισθῇ, ὥστε «νὰ τονίζηται καλλίτερον ἡ χάρις τοῦ μυστηρίου καὶ νὰ διδάσκωνται οἱ συζευγνύμενοι καλλίτερον τὰ καθήκοντα αὐτῶν». Συνιστᾶται ὡσαύτως, ὅπως ἡ ἀκολουθία τοῦ Γάμου τελῆται συχνώτερον, ὡς μέρος τῆς Θ. Λειτουργίας, μετὰ τὰ Ἀναγνώσματα καὶ τὴν ὁμιλίαν καὶ πρὸ τῆς Εὐχῆς τῶν Πιστῶν [47].

5. Λοιπαὶ Μυστηριακαὶ Τελεταί.

Συνιστᾶται ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ μυστηριακαὶ τελεταὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθεωρηθοῦν, ἵνα οἱ πιστοὶ μετέχουν τῶν τελετῶν αὐτῶν ἐν ἐπιγνώσει, ἐνεργῶς καὶ ἄνευ δυσκολιῶν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συγχρόνων συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ σύστασις ὅπως ληφθῇ πρόνοια, ἵνα, εἰς εἰδικάς τινας περιπτώσεις, αἱ μυστηριακαὶ αὗται τελεταί, κατόπιν ἀδείας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, τελῶνται ὑπὸ λαϊκῶν, ἐχόντων τὰ ἀπαραίτητα προσόντα.

---

[43] § 73, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 54. [44] Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 54.

[45] Viaticum καλεῖται ἡ Θ. Κοινωνία ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδομένη εἰς τοὺς βαρέως ἀσθενεῖς καὶ κινδυνεύοντας ν' ἀποθάνουν, ἡ ἐνδυναμώνουσα, κατὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν αὐτοὺς διὰ χάριτος εἰς τὸ πρὸς τὴν αἰωνιότητα ταξείδιον αὐτῶν.

[46] § 76, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 54. [47] § 78, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡμερονύκτιοι Ἱ. Ἀκολουθίαι (Officium divinum).

«Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἀρχιερεὺς τῆς Καινῆς καὶ αἰωνίου Διαθήκης, λαβὼν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῇ ἐπιγείῳ αὐτοῦ ἐξορίᾳ εἰσήγαγεν τὸν διὰ πάντων τῶν αἰώνων ἐν τοῖς οὐρανίοις δώμασι ψαλλόμενον ὕμνον. Ἑνώσει τὴν καθόλου ἀνθρωπότητα μετ' αὐτοῦ, καλῶν αὐτὴν ὅπως μετέχῃ ἐν τῷ θείῳ αἴνῳ Αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα συνεχίζει τὴν ἱερατικὴν Αὐτοῦ διακονίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ ἀδιαλείπτως αἰνούσῃ τὸν Κύριον καὶ δεομένῃ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ σύμπαντος κόσμου. Πράττει δὲ τοῦτο, οὐχὶ μόνον διὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων τρόπων, ἰδίᾳ διὰ τῶν καθ' ἡμέραν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν»[48].

Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν, αἱ ἡμερονύκτιοι Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι, διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν αἴνων, καθιστοῦν ἡμέραν καὶ νύκτα ἱεράς[49].

Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ συνιστῶνται μεταβολαὶ καὶ εἰς τὰς καθ' ἡμέραν Ἀκολουθίας, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συγχρόνων συνθηκῶν τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς ζωῆς ἐκείνων, οἵτινες ἐκλήθησαν εἰς ἀποστολικὴν διακονίαν.

Δύο εἶναι αἱ κυριώτεραι Ἀκολουθίαι τῆς ἡμέρας· οἱ Αἶνοι (laudes)[50] καὶ ὁ Ἑσπερινός. Περὶ αὐτὰς στρέφονται καὶ αἱ λοιπαὶ Ἀκολουθίαι. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ συνιστᾶται ὅπως, ἡ νυκτερινὴ ἀκολουθία matutinum, διαμορφωθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διατηρουμένου τοῦ νυκτερινοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, ν' ἀναγινώσκηται εἰς πᾶσαν ὥραν τῆς ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ περιλαμβάνῃ ὀλιγωτέρους ψαλμοὺς καὶ ἐκτένεστερα Ἀναγνώσματα.

Συνιστᾶται ὅπως ἡ Πρώτη Ὥρα καταργηθῇ καὶ ὅπως ἡ Τρίτη, Ἕκτη καὶ Ἐνάτη Ὧραι λέγωνται πᾶσαι ὑπὸ τῶν Κληρικῶν καὶ μοναχῶν ἐν τῷ Βήματι (cancelli). Ὅταν οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ δὲν εὑρίσκωνται ἐν τῷ ναῷ μία οἱαδήποτε Ὥρα δέον ν' ἀναγινώσκηται ὑπ' αὐτῶν χρονικῶς ἐγγύτερον πρὸς τὴν ὥραν τῆς ἀναγνώσεως[51].

Ἀπὸ γενικωτέρας λειτουργικῆς ἐπόψεως ἄξια προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς:

1. Τὰ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς Ἀναγνώσματα δέον νὰ ἐκλέγωνται

---

[48] § 83, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 57.

[49] § 84, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 57.

[50] Ἡ Ἀκολουθία αὕτη ἀντιστοιχεῖ πλέον μᾶλλον πρὸς τὸν ἡμέτερον Ὄρθρον.

[51] § 89, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 58-59.

κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε οἱ θησαυροὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ νὰ γίνωνται εὐκόλως προσιτοὶ εἰς τὸν λαόν.

2. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἐκ τῶν ἔργων τῶν Πατέρων, Διδασκάλων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων περικοπῶν δέον νὰ βελτιωθῇ.

3. Τὰ ἐν ταῖς ἡμερονυκτίοις ἀκολουθίαις χρησιμοποιούμενα μαρτυρολόγια ἢ Βίοι τῶν Ἁγίων, δέον νὰ συμφωνοῦν πρὸς τὰ γεγονότα τῆς Ἱστορίας [52].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Τὸ Λειτουργικὸν Ἔτος.

«Ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὸν εἰς ὡρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους ἑορτασμὸν τοῦ σωτηρίου ἔργου τοῦ Θείου Αὐτῆς νυμφίου δι' εὐλαβοῦς ἀναμνήσεως τοῦ ἔργου Αὐτοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος, ἤτοι ἑκάστην Κυριακήν, ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Τὴν Ἀνάστασιν μετὰ τοῦ μακαρίου Πάθους ἑορτάζει ἐπίσης ἅπαξ τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ἁγιωτάτην ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Ἡ Ἐκκλησία ἀναδιπλοῖ, ἐν τῷ ἐτησίῳ κύκλῳ τὸ καθόλου μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τῆς σαρκώσεως καὶ γεννήσεως μέχρι τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς.

Ἡ Ἐκκλησία ἀνακαλοῦσα τὰ μυστήρια ταῦτα τῆς ἀπολυτρώσεως, προσφέρει εἰς τοὺς πιστοὺς τοὺς θησαυροὺς τῶν δυνάμεων καὶ ἀξιομισθιῶν (!) τοῦ Κυρίου, οὕτως ὥστε οἱ θησαυροὶ οὗτοι ν' ἀνήκουν εἰς πᾶσαν ἐποχήν, οἱ πιστοὶ νὰ ἐπωφελῶνται αὐτῶν καὶ νὰ πληρῶνται σωζούσης χάριτος»[53].

Συνιστᾶται ἀναθεώρησις τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους, ὥστε ἡ παρακολούθησις αὐτοῦ καὶ αἱ ἐκ παραδόσεως συνήθειαι νὰ διατηρηθοῦν ἢ ἀποκατασταθοῦν, προσαρμοζόμεναι εἰς τὰς συγχρόνους συνθήκας. Συνιστᾶται ἐπίσης νὰ διατηρηθῇ ὁ εἰδικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, ἵνα καλλιεργῆται ἡ εὐσέβεια τῶν πιστῶν, τῶν ἑορταζόντων τὰ μυστήρια τῆς Χριστιανικῆς λυτρώσεως καὶ δὴ τὸ Πασχάλιον μυστήριον [54]. Πρὸς τοῦτο ὁ νοῦς τῶν πιστῶν δέον νὰ καθοδηγῆται πρωτίστως πρὸς τὰς

---

[52] § 92, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 59 - 60.

[53] § 102, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 63. Παρατηροῦμεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐξ ἄλλων παραγράφων (§ 104, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 64), ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦτο δὲν ἀπηλλάγη τῆς Λατινικῆς θεολογικῆς ὁρολογίας καὶ διδασκαλίας περὶ ἀξιομισθιῶν τῶν Ἁγίων ὡς ἀπαραιτήτων πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ.

[54] § 107, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 65.

δεσποτικὰς ἑορτάς, δι' ὧν τὰ μυστήρια τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καθίστανται φανερὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους. Συνιστᾶται ὡσαύτως, ὅπως ἀνάλογος χρόνος ἀφιεροῦται εἰς τὰς ἑρτὰς τῶν Ἁγίων, ἵνα πλήρως ἀνακαλῆται ὁ κύκλος τῶν μυστηρίων τῆς σωτηρίας [55].

Οἱ Ἅγιοι καὶ τὰ αὐθεντικὰ αὐτῶν λείψανα καὶ αἱ εἰκόνες αὐτῶν, ἔχουν, κατὰ παράδοσιν, τιμηθῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ διότι αἱ ἑορταὶ τῶν Ἁγίων κηρύσσουν εἰς τοὺς πιστοὺς τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ καὶ παρουσιάζουν εἰς αὐτοὺς παραδείγματα πρὸς μίμησιν. Ἀλλ' ἵνα μή, αἱ ἑορταὶ τῶν Ἁγίων, ἀποκτήσουν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα τῶν ἑορτῶν τῶν εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν τούτων τῶν μυστηρίων τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τελουμένων, συνιστᾶται, ὑπὸ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Συντάγματος, ὅπως πολλαὶ ἑορταὶ Ἁγίων ἑορτάζωνται τοπικῶς ὑπὸ μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἢ Ἔθνους ἢ μοναστικῆς ἀδελφότητος. Μόνον δὲ ἑορταὶ πρὸς τιμὴν Ἁγίων ἀληθῶς παγκοσμίου σπουδαιότητος, συνιστᾶται ὅπως ἑορτάζωνται ὑπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας [56].

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συνιστώμενον, ὅπως, κατὰ τὰς Ἀκολουθίας καὶ λειτουργίας τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς γίνηται μεγαλυτέρα χρῆσις βαπτιστηρίων ὅρων καὶ στοιχείων, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν, ἀποκαθισταμένων τῶν ὅρων καὶ στοιχείων τούτων, κατὰ τὸν καλλίτερον τρόπον [57]. Ὁμοίως ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ σύστασις ὅπως τονίζηται ἡ ἀνάγκη τῆς κατὰ τὴν Μεγ. Τεσσαρακοστὴν μετανοίας. Ἡ μετάνοια δὲ αὕτη δέον νὰ εἶναι οὐχὶ μόνον ἐσωτερικὴ καὶ ἀτομική, ἀλλ' ἐπίσης ἐξωτερικὴ καὶ κοινωνική, νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν σύγχρονον ἐποχήν, πρὸς ἑκάστην περιοχὴν καὶ πρὸς τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς οἱ πιστοὶ ζοῦν [58].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ἱερὰ Μουσική.

Ἡ μουσικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι, κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο, θησαυρὸς ἀνεκτιμήτου ἀξίας τέχνη πολυτιμωτέρα κάθε ἄλλης τέχνης. Ὁ κύριος λόγος τῆς ὑπεροχῆς ταύτης εἶναι ὅτι ὁ μετὰ λέξεων ἡνωμένος ἱερὸς ἦχος ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον στοιχεῖον καὶ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς Θ. Λατρείας. Ἡ Ἱερὰ μουσική, περισσότερον πάσης ἄλλης τέχνης, εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς Θ. Λατρείας, προσθέτουσα

---

[55] § 108, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 65.
[56] § 111, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 66.
[57] § 109, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 65.
[58] § 110, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 66.

εἰς τὴν προσευχὴν χαράν, καλλιεργοῦσα εἰς τὸν νοῦν ἑνότητα, αὐξάνουσα τὴν ἐπισημότητα τῶν ἱερῶν τελετῶν [59].

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τονίζεται καὶ ἡ διὰ τὴν Θ. Λατρείαν χρησιμότης τῆς μουσικῆς καὶ συνιστᾶται ἡ μετὰ μεγάλης φροντίδος διατήρησις αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ προαγωγὴ τῶν χορῳδιῶν, ἰδίᾳ ἐν τοῖς ναοῖς. Περισσότερον ὅμως συνιστᾶται εἰς τοὺς Ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἱερεῖς, ὅπως φροντίσουν ἰδιαιτέρως, ἵνα, κατὰ τὰς ψαλλομένας ἱερὰς Ἀκολουθίας, πᾶν τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν μετέχῃ ἐνεργῶς, συμψάλλον τὰ εἰς τοὺς πιστοὺς ἀνήκοντα μέρη τῆς λατρείας [60].

Εἰς ὡρισμένας περιοχὰς καὶ δὴ εἰς ἃς διενεργεῖται ἱεραποστολή, οἱ λαοὶ ἔχουν τὰς ἰδίας αὐτῶν μουσικὰς παραδόσεις, παιζούσας σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ζωήν. Ὡς ἐκ τούτου συνιστᾶται, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὅπως δίδεται ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν μουσικὴν παράδοσιν τῶν διαφόρων λαῶν καὶ ὅπως λαμβάνηται αὕτη σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν Θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, τῶν λαῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσαρμογῇ τῆς λατρείας πρὸς τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν συνηθείας. Συνεπῶς, κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο, οἱ Ἱεραπόστολοι δέον νὰ καταβάλλουν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς προαγωγὴν τῆς μουσικῆς παραδόσεως τῶν λαῶν αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐν ταῖς Ἱεραῖς Ἀκολουθίαις [61].

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐπαινεῖται τὸ ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιούμενον ὄργανον καὶ συνιστᾶται ἡ εἰς τὴν λατρείαν εἰσαγωγὴ καὶ ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων, κατόπιν ἐγκρίσεως τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν, ἐφ' ὅσον τὰ ὄργανα ταῦτα δὲν θ' ἀπάδουν πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐφ' ὅσον θὰ συμβάλουν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν [62].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἱερὰ Τέχνη καὶ Ἱερὰ Σκεύη.

Ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῆς τὰς καλὰς τέχνας. Αἱ τέχναι αὗται εἶναι ἐκ τῶν εὐγενεστέρων ἀπασχολήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τοῦτο ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν θρησκευτικὴν τέχνην καὶ τὰ ὕψιστα αὐτῆς ἐπιτεύγματα. Αἱ καλαὶ αὗται τέχναι, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, προσανατολίζονται πρὸς τὸ ἄπειρον κάλλος

[59] § 112, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 67. [60] § 119, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 69.
[61] §§ 114, 118, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 67 - 69. [62] § 120, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 69.

τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον προσπαθοῦν ν' ἀπεικονίσουν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν. Κατορθώνουν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἀναγόμεναι δι ἀτῆς ἀναλογίας εἰς αἶνον καὶ δόξαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁδηγούμεναι ἀποκλειστικώτερον πρὸς τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐλαβοῦς στροφῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ἀνέκαθεν, ὑπῆρξεν φίλη τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ πάντοτε ἀνεζήτει τὴν εὐγενῆ αὐτῶν βοήθειαν, ἵνα τὰ ἐν τῇ Θ. Λατρείᾳ χρησιμοποιούμενα εἶναι ἀληθῶς ἁρμονικά, ἄξια καὶ ὡραῖα σημεῖα καὶ σύμβολα ἑνὸς ὑπερφυσικοῦ κόσμου [63].

Κατὰ τὸ ὑπὸ ἀνάλυσιν τοῦτο Σύνταγμα, ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐπὶ τῶν τεχνῶν αὐθεντίαν, ἀποφασίζουσα ποῖα ἔργα καλλιτεχνῶν συμφωνοῦν πρὸς τὴν πίστιν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τοὺς νόμους τῆς παραδόσεως, καὶ ὡς ἐκ τούτου ποῖα εἶναι κατάλληλα πρὸς ἱερὰν χρῆσιν [64].

Περαιτέρω ἀναφέρεται ἐν τῷ Συντάγματι ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν υἱοθέτησεν, ὡς ἰδικόν της ρυθμόν τινα ἢ εἶδος τέχνης, χρησιμοποιήσασα τὴν τέχνην ἑκάστης ἐποχῆς, τὰ φυσικὰ χαρίσματα καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν λαῶν, κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων τυπικῶν λατρείας. Συνεπῶς καὶ ἡ σύγχρονος τέχνη πάσης φυλῆς καὶ περιοχῆς ἔχει τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν αὐτῆς, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ κοσμῇ τὰ ἱερὰ κτίρια καὶ τὰς ἱερὰς τελετὰς μετὰ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς [65].

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο συνιστᾷ εἰς τοὺς Ἐπισκόπους ὅπως, μετὰ προσοχῆς, μετακινήσουν ἐκ τῶν ναῶν ἔργα τέχνης ἀπάδοντα πρὸς τὴν πίστιν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν Χριστιανικὴν εὐσέβειαν καὶ ἔργα προσβάλλοντα τὸ ὑγιὲς θρησκευτικὸν αἴσθημα εἴτε διὰ διεφθαρμένων μορφῶν εἴτε διὰ μετριότητος καὶ ἐλλείψεως καλλιτεχνικῆς ἀξίας [66]. Ὡσαύτως συνιστᾶται εἰς τοὺς Ἐπισκόπους ὅπως ἐπιδεικνύουν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς καλλιτέχνας ἐμποτίζοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἱερᾶς τέχνης καὶ τῆς Θ. Λατρείας. Τοῦτο οἱ Ἐπίσκοποι δέον νὰ πράττουν προσωπικῶς ἢ διὰ καταλλήλων ἱερέων πεπροικισμένων δι' ἀγάπης πρὸς τὴν τέχνην καὶ διὰ γνώσεως αὐτῆς. Οἱ καλλιτέχναι οἱ ὑπὸ τοῦ χαρίσματος αὐτῶν παρακινούμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑπηρετήσουν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρέπει πάντοτε νὰ ἐνθυμοῦνται ὅτι ἐνασχολούμενοι μὲ τὴν ἱερὰν τέχνην μιμοῦνται, κατά τινα τρόπον, τὸν δημιουργὸν Θεὸν καὶ ὅτι τὰ ἔργα αὐτῶν πρόκειται νὰ χρη-

---

[63] § 122, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 71.
[64] § 122, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 71.
[65] § 123, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 72.
[66] § 124, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 72.

σιμοποιηθοῦν εἰς τὴν λατρείαν, νὰ οἰκοδομήσουν τοὺς πιστούς, καὶ νὰ ἐκθρέψουν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν θρησκευτικὸν αὐτῶν καταρτισμόν [67].

Ἀναθεώρησις τοῦ Ἡμερολογίου.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ Θ. Λατρείας Συντάγματος ἐπισυνάπτεται βραχὺ παράρτημα περιέχον δήλωσιν τῆς Β΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ περὶ πιθανῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Ἡμερολογίου. Κατὰ τὴν δήλωσιν ταύτην ἡ Σύνοδος ἀναγνωρίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς ὑπὸ πολλῶν ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας ὅπως ὁρισθῇ ἀμετάβλητος ἡμερομηνία διὰ τὸν κατ' ἔτος ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα καὶ ὅπως, γενικῶς, τὸ ἡμερολόγιον μὴ περιέχῃ κινητὰς ἑορτάς. Ἡ Σύνοδος, ἀναφέρει ἡ δήλωσις, δὲν ἔχει ἀντίρρησιν ὅπως κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον, ὁρισθῇ μία Κυριακὴ διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι συμφωνοῦν οἱ ἐνδιαφερόμενοι καὶ «ἰδίᾳ οἱ ἀδελφοὶ οἱ μὴ εὑρισκόμενοι εἰς μυστηριακὴν κοινωνίαν μετὰ τῆς Ἀποστολικῆς Ἕδρας»[68]. Ὡς φαίνεται, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐπιθυμεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἕνεκα τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα διεύρυνσιν τοῦ χάσματος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐνθυμουμένη ὅτι ὁ ἑορτασμὸς οὗτος ὑπῆρξεν αἰτία διαφορῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἱεροῦ Πολυκάρπου.

Ἡ Σύνοδος ὡσαύτως δηλοῖ, ὅτι δὲν ἀντιτίθεται εἰς προσπαθείας τῆς Πολιτείας δι' ὧν ἐπιζητεῖται ἡ εἰσαγωγὴ ἑνὸς ἀμεταβλήτου καὶ συνεχοῦς ἡμερολογίου. Ἤδη διάφορα συστήματα ἔχουν προταθῆ. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο, δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὰ ἡμερολόγια τὰ διατηροῦντα καὶ ἐγγυώμενα τὸν κύκλον τῆς ἑβδομάδος μετὰ τῆς Κυριακῆς. Πάντως ἐφ' ὅλων τῶν προτεινομένων τελικῶς θ' ἀποφασίσῃ ἡ «Ἀποστολικὴ Ἕδρα»[69].

Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀναλύσεως καὶ ἐξετάσεως τοῦ περὶ Θ. Λατρείας Συντάγματος τῆς Β΄ ἐν Βατικανῷ Ρωμαιοκαθολικῆς Συνόδου διαπιστώνομεν ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία προσπαθεῖ ν' ἀπαλλαγῇ λατρευτικῶν στοιχείων καὶ μεσαιωνικῶν περὶ λατρείας θεολογικῶν ἰδεῶν ξένων πρὸς τὴν ἀρχαίαν λατρευτικὴν παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι, ἐν πολλοῖς, ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἀναπτυχθείσης, παρὰ τοῖς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Προτεσταντικοῖς θεολογικοῖς κύκλοις, Λειτουργικῆς κινήσεως, δι' ἧς ἐπιδιώκεται κυρίως, ἡ εἰς τὰ ἀρχαῖα

---

[67] § 127, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 73. [68] Αππεντιξ § 1, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 75.
[69] Αππεντιξ § 2, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 75.

πρότυπα ἀποκατάστασις κειμένων, λειτουργικῶν τύπων καὶ μέσων ἐκφράσεως, ὥστε ταῦτα νὰ ἐκφράζουν ὀρθῶς τὰ τῆς Θ. Λατρείας πρὸς εὐχερεστέραν ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατανόησιν αὐτῆς καὶ πρὸς συνειδητὴν καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν πιστῶν εἰς αὐτήν.

Ἐν τῷ περὶ Θ. Λατρείας Συντάγματι προτείνονται ἀρκετά, ὁδηγοῦντα πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην καὶ φέροντα τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν λατρείαν πλησιέστερον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς λατρείας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Πλὴν ὅμως, τὰ ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ προτεινόμενα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τόσον ἀρκετά, ὥστε ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ λατρεία ν' ἀπαλλαγῇ πλήρως στοιχείων λατρευτικῶν καὶ θεολογικῶν ἰδεῶν ξένων πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν περὶ λατρείας διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα ἐπαγγελλομένης ἀποκαταστάσεως προκαλοῦν τὰ ἑξῆς:

1. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ διατηρεῖται τὸ Λατινικὸν νομικὸν πνεῦμα.

2. Ἐν τῷ Συντάγματι συνιστᾶται ἡ προσαρμογὴ τῆς Θ. Λατρείας πρὸς τὰς τοπικὰς παραδόσεις καὶ τοὺς ἐπὶ μέρους πολιτισμοὺς τῶν διαφόρων λαῶν. Παραλλήλως συνιστᾶται ἡ ἁπανταχοῦ διατήρησις τῆς ἑνότητος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Τυπικοῦ. Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς δυνατὴ ἡ παράλληλος ἐπιτυχία δύο ἀντιτιθεμένων σκοπῶν.

3. Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα παραμένει ἡ γλῶσσα τῶν σπουδαιοτέρων τμημάτων τῆς Θ. Λατρείας, παρὰ τὴν προτεινομένην χρῆσιν τῶν τοπικῶν γλωσσῶν εἰς τμήματα τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

4. Τὸ εἰσαχθὲν συλλείτουργον εἶναι περιωρισμένον.

5. Ἡ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος προτεινομένη κατὰ τὴν Θ. Εὐχαριστίαν μετάληψις τῶν λαϊκῶν ἐκ τοῦ σώματος καὶ αἵματος περιορίζεται εἰς ὀλίγας περιπτώσεις. Ὡς φαίνεται, πρᾶξις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας παραμένει ἡ παρὰ τῶν λαϊκῶν μετάληψις ἐκ μόνου τοῦ σώματος.

6. Τὸ Σύνταγμα περιέχει τὰς θεολογικὰς ἰδέας περὶ ἀξιομισθιῶν κλπ.[70].

Ἡ προσπάθεια πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς λατρείας εἰς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα ἐπιχειρεῖται διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τούτου τονισμοῦ:

1. Τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνεργοῦ καὶ συνειδητῆς συμμετοχῆς τῶν πιστῶν εἰς τὴν Θ. Λατρείαν.

2. Τοῦ ἀπαραιτήτου τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν κειμένων ἵνα ἐκ-

---

[70] §§ 102, 103, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 63 - 64.

φράζουν ὀρθῶς τὰ τῆς λατρείας πρὸς εὐχερεστέραν ὑπὸ τῶν πιστῶν κατανόησιν αὐτῆς.

3. Τοῦ Βιβλικοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ στοιχείου.

4. Τοῦ ποιμαντικοῦ χαρακτῆρος τῆς λατρείας.

5. Τῆς ἀνάγκης ἐξοβελισμοῦ ἐκ τῆς λατρείας τῶν ἐπαναλήψεων.

Εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς λατρείας εἰς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα καὶ ἀποκάθαρσιν αὐτῆς συμβάλλουν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τούτου εἰδικῶς προτεινόμενα:

1. Ὅπως μυστήριά τινα τελῶνται ὁμοῦ μετὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

2. Ὅπως τὸ λειτουργικὸν ἔτος διαμορφωθῇ οὕτως, ὥστε ὁ κύκλος τῶν μυστηρίων τῆς σωτηρίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ν' ἀνακυκλοῦται.

3. Ὅπως αἱ δεσποτικαὶ ἑορταὶ τονίζωνται ὑπὲρ τὰς ἑορτὰς τῶν Ἁγίων.

4. Ὅπως ὑπάρχῃ στενὸς σύνδεσμος Βαπτίσματος καὶ Ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (Confirmatio, χρίσματος παρ' Ὀρθοδόξοις).

Τὸ μέλλον θὰ δείξῃ κατὰ πόσον καὶ εἰς ποίαν κλίμακα θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν διατάξεων τοῦ περὶ Θ. Λατρείας Συντάγματος καὶ ἂν τὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῶν ἐπιφερομένων ἀλλαγῶν καὶ ἀποκαταστάσεων θὰ εἶναι τελικῶς πρὸς ὄφελος τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης τὸ μέλλον θὰ δείξῃ κατὰ πόσον θὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἄρθρου μνημονευθέντες τέσσαρες σκοποὶ τοῦ περὶ Θ. Λατρείας Συντάγματος, ἤτοι· 1) Ἡ ἐνίσχυσις τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς, 2) ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνθρωπίνας ἀνάγκας μεταβαλλομένων θεσμῶν, 3) ἡ τελικὴ ἕνωσις πάντων τῶν Χριστιανῶν, 4) ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου.

Μέχρι τοῦδε βάσει τοῦ Συντάγματος τούτου ἐπιχειροῦνται μεταβολαὶ εἰς τὴν Λατρείαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ αἱ ἀντιδράσεις κλήρου καὶ λαοῦ εἶναι ποικίλαι. Τινὲς ἐξ αὐτῶν νομίζουν ὅτι ἐπῆλθε σύγχυσις εἰς τὸν λαὸν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν ἀλλαγῶν τούτων. Ἄλλοι ὅτι ἦτο καιρὸς πλέον ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία νὰ προβῇ εἰς τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν λατρείαν αὐτῆς μεταβολάς, καὶ ἐδέχθησαν αὐτὰς μεθ' ἱκανοποιήσεως.

Μετὰ τὴν πάροδον τῆς πρώτης συγχύσεως θὰ φανῇ κατὰ πόσον αἱ μεταβολαὶ αὗται ἦσαν αἱ πρέπουσαι, ἀλλὰ καὶ ἀρκεταὶ διὰ νὰ φέρουν τὴν λατρείαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πλησιέστερον πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λαοῦ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης καὶ τῆς ἀληθείας.

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤ. ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ *

Ὑπὸ ἀρχιμ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Μετὰ τοὺς μεγάλους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοὺς Πατέρας τοῦ Χριστιανικοῦ μοναχισμοῦ, Ἀντώνιον καὶ Ἰλαρίωνα οἵτινες, διανείμαντες τὰ πλούτη των εἰς τοὺς πτωχούς, ἐπεδόθησαν εἰς εὐρεῖαν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν, «ils convertirent un grand nombre de paies[20]», τῆς ὁποίας καρπὸς πολύτιμος ὑπῆρξε τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν των. Ἐκτὸς δὲν τούτων πρέπει νὰ ἀναφέρῃ τις καὶ πολλοὺς ἀσκητάς, ζῶντας ἐν ἐρήμῳ, εἰς τελείαν ἡσυχίαν, καὶ παρὰ ταῦτα φλογιζομένους ὑπὸ ἱεραποστολικοῦ πνεύματος. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρω πρῶτον τὸν διάσημον ἀσκητὴν τῆς Θηβαΐδος Ἀπολλῶ, ὅστις «κατῆλθε τάχιστα» πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας, ἵνα ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀληθῆ πίστιν. «Οἱ δὲ (ἐθνικοί), ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐπ' αὐτὸν ὥρμησαν τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων καὶ παραδοξοποιῷ θεῷ καταπιστεύσαντες καὶ τὸ εἴδωλον εὐθὺς τῷ πυρὶ παραδόντες, οὓς ἅπαντὰς κατηχήσας ταῖς ἐκκλησίαις προσέθηκεν. Πολλοὶ δὲ αὐτῶν μέχρι νῦν ἐν τοῖς μοναστηρίοις διάγουσιν. Διέδραμεν δὲ πανταχοῦ ἡ φήμη περὶ αὐτοῦ καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐπὶ τὸν Κύριον, ὥς μηκέτι ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτοῦ Ἕλληνα ὀναμάζεσθαι [21]». Ἐκπλήττεται ὁ μελετῶν τὴν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν τοῦ μοναχοῦ τῆς Θηβαΐδος καὶ μάρτυρος Ἀπολλωνίου, ὅστις διὰ τοῦ κηρύγματός του «πολλοὺς μάρτυρας ἀπετέλεσεν» [22], ὅπως τὸν διαβόητον ἐθνικὸν Φιλήμονα, τοὺς δικαστάς του, τοὺς φυλάσσοντας στρατιώτας καὶ πλῆθος ἐθνικῶν, οἵτινες κατανυγέντες ἐπίστευσαν τῷ Σωτῆρι, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ βῆμα δέσμιοι ἦσαν[23]».

Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν μοναχοὶ - ἱεραπόστολοι μόνον εἰς τὴν ἔρημον τῆς Θηβαΐδος, καὶ τῆς Νιτρίας. Ἂν ἀναγνώσῃ τις τὴν «Φιλόθεον ἱστορίαν» τοῦ Θεοδωρήτου Κύρου, θὰ ἴδῃ, ὄχι μόνον «τραπιστὰς» μο-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 216.

[20] Ἱερωνύμου, Vita S. Hilarionis, 14, παρὰ Vl Guetéle, Histoire de l' Eglise, t. II, σελ. 358-

[21] A. - J. FESTUGIÈRE, Historia Monachorum in Aegypto, Bruxeles, 1961, σελ. 58.

[22] Ἔνθ. ἀν. σελ. 116.

[23] Ἔνθ. ἀν. σελ. 117 - 118.

ναχοὺς ὡς τὸν 'Ακεψιμᾶν [24], ἀλλὰ καὶ ἱεραποστόλους στυλίτας, ὡς τὸν ὅσιον Συμεών, ὅστις «πολλὰς μυριάδας τῷ ζόφῳ τῆς ἀσεβείας δουλευούσας» «ἡ ἐπὶ τοῦ κίονος ἐφώτισε στάσις [25]». Ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἀκοιμήτου δοξολογίας ὅσιος Ἀλέξανδρος ἀποχωρεῖ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐπιχειρεῖ τὸν εὐαγγελισμὸν τῶν ἀπίστων [26]. Ἀργότερον βλέπομεν τὸν ἴδιον ἀσκητὴν νὰ πραγματοποιῇ καλῶς ὀργανωμένας ἱεραποστολικὰς ἐξορμήσεις [27]. Οὐδεὶς δὲ πρέπει νὰ λησμονῇ τὰς ἐκ μοναχῶν ἱεραποστολικὰς ὁμάδας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης πρὸς «τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Μ. Βρεττανίαν» [28], μάλιστα δὲ τὰ ὀνόματα ἑνὸς Εἰρηναίου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ποθεινοῦ, οἵτινες συνέβαλον ὅσον ὀλίγοι εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῆς Εὐρώπης. Οὔτε εἶναι ἐπιτρεπτὸν νὰ ἀγνοῇ τις τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τοῦ μοναχισμοῦ, εἰς μὲν τὴν Αἰθιοπίαν διὰ τῶν Μ. Ἀθανασίου [29], Ἁγ. Φρουμεντίου, τῶν ἐννέα μοναχῶν τοῦ Ὁσίου Παχωμίου, καὶ ἄλλων, εἰς δὲ τὴν Φοινίκην διὰ τῶν Κωνσταντίου, Νικολάου, Γεροντίου, Ἀλφίου, Συμεῶνος, Διογένους καὶ Μάρη. Καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀρμενίας ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου ἐξηρτᾶτο κατὰ τὸν ἀναμαρφωτὴν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης Ναρσῆν ἀπὸ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν μοναστηρίων [30]. Πολλὰ θὰ ἠδύναντο ἀκόμη νὰ γραφοῦν διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ μοναχοῦ Μεσρὼπ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ φιλολογικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του,

---

[24] P.G. 82, 1443.

[25] «Ὥσπερ γὰρ ὁ φανώτατος οὗτος λύχνος, ἡλίου δίκην πάντοτε τὰς ἀκτῖνας ἐξέπεμψε καὶ ἔστιν ἰδεῖν καὶ Ἴβηρας, ὡς ἔφην, καὶ Ἀρμενίους καὶ Πέρσας ἀφικνουμένους καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἀπολαύοντας. Ἰσμαηλῖται δὲ κατὰ συμμορίας ἀφικνούμενοι, διακόσιοι κατὰ ταὐτόν, καὶ τριακόσιοι, ἔστι δ' ὅτε καὶ χίλιοι, ἀρνοῦνται μὲν τὴν πατρῴαν ἐξαπάτην μετὰ βοῆς, τὰ δὲ ὑπ' ἐκείνων σεβασθέντα εἴδωλα πρὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου φωστῆρος συντρίβοντες καὶ τοῖς τῆς Ἀφροδίτης ὀργίοις ἀποταττόμενοι, τῶν θείων ἀπολαύουσι μυστηρίων νόμους παρὰ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης δεχόμενοι γλώσσης, καὶ τοῖς ἔπεσι τοῖς πατρῴοις χαίρειν φράζοντες, τῶν τε ὄνων τῶν ἀγρίων, τῶν τε καμήλων τὴν ἐδωδὴν ἀπαρνούμενοι». (P.G. 82, 1476).

[26] Ἰωάν. Φουντούλη, «Ἡ εἰκοσιτετράωρος ἀκοίμητος δοξολογία», Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἀθῆναι 1963, σελ. 29.

[27] Ἔνθ. ἀν. σελ. 39.

[28] Vlad. Guetée, Histoire de l' Eglise, τ. I, σελ. 400.

[29] P.G. 67, 997 -1000.

[30] FLICHE et MARTIN, Histoire de l' Eglise, III, Paris 1936, σελ. 491.

διὰ τὸν κύριον ἀπόστολον τῆς φυλῆς τῶν Σαρακηνῶν [31], μοναχὸν Μωϋσήν, διὰ τοὺς Ἕλληνας μοναχούς, οἵτινες εἰσήγαγον τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Βουλγαρίαν [32], καὶ μάλιστα τὸν Γρηγ. τὸν Σιναΐτην ὅστις μετέφερεν ἐκεῖ τὴν Θεολογικὴν κίνησιν τοῦ Ἁγ. Ὄρους.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς ἐκ Θεσσαλονίκης, τοὺς μαθητὰς τοῦ Μ. Φωτίου, Κύριλλον καὶ Μεθόδιον, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μέγα μέρος τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεώς των τὸ ὀφείλουν εἰς τὸν μοναχισμὸν καὶ τοὺς συνεργάτας των μοναχούς, ἰδιαιτέρως μάλιστα ὁ Μεθόδιος ὁ ὁποῖος ἐγένετο μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πολυχρονίου ἢ Πολυχνίου ἐν Βιθυνίᾳ, πλησίον τοῦ ὀνομαστοῦ ὄρους Ὀλύμπου [33]. Τὴν ἱεραποστολικὴν σημασίαν τοῦ μοναχισμοῦ γνωρίζων καὶ ὁ μέγας πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς (901 - 907, 912 - 925), ἀπέστειλεν εἰς ἄκρως ἐπικίνδυνον ἀποστολήν, παρὰ τοῖς Ἀλανοῖς, τὸν ἡγούμενον Μονῆς τινος ἐν Βιθυνίᾳ Εὐθύμιον [34], «ἄνδρα θεοφιλῆ καὶ ἀρετῆς ἐργάτην [35]». Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικότητος τῆς Ρωσίας τὸν πρῶτον ρόλον ἔπαιξαν οἱ μοναχοὶ [36] καὶ ἰδιαιτέρως οἱ τοῦ Ἁγ. Ὄρους αἱ μετὰ τοῦ ὁποίου σχέσεις ἤρχισαν τὴν ἐποχὴν τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ρωσίαν [37]. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου ὁ μοναχὸς Συμεὼν (πρώην Στέφανος Νεμάνια), ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σάββας καὶ γενικώτερον ἡ μονὴ τοῦ Χιλιανδαρίου, ἥτις ὑπῆρξεν τὸ «ἐκκλησιαστικὸν πανεπιστήμιον τῆς μεσαιωνικῆς Σερβι-

---

31 Ἔνθ. ἀν. σελ. 496, Πρβλ. καὶ Bernard de Vaulx, Les missions, leur histoire, Paris 1960, σελ. 18.

32 Ε. Φωτιάδη «οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλαύων, ἐν «Πορευθέντες» τεῦχος 13, 1962, σελ. 7.

33 Πρβλ. καὶ ἄρθρον Α. Γιαννουλάτου «Βυζάντιον» ἐν «θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ» Δ' σελ. 43.

34 «Τὸ μέντοι τῶν Ἀγαρηνῶν πλῆθος ὑπ' αὐτοῦ ἐβαπτίσατο» (P.G. 114, 625).

35 P.G. 114, 360.

36 Οἱ ἐπισημότεροι τούτων εἶναι ὁ ἕλλην μοναχὸς Γρηγόριος ὅστις ἀνέπτυξε καὶ σημαντικὴν φιλολογικὴν δρᾶσιν καὶ ὁ ἁγειορίτης μοναχὸς Μάξιμος ὁ Γραικὸς περὶ τοῦ ὁποίου βλέπε πλείονα εἰς τὸ μνημ. ἔργον τοῦ ἀειμνήστου Γρ. Παπαμιχαήλ, «Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὁ φωτιστὴς τῶν Ρώσων», Ἀθῆναι, 1951.

37 Πρβλ. Dr. Igor Smolitsch «Le Mont Athos et la Russie» ἐν τῷ «Le millenaire du mont Athos» 1963, σελ. 279.

κῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας [38]» συνέβαλον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς πίστεως παρὰ τοῖς Σέρβοις. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη μονὴ τοῦ Ἄθωνος, ἡ τῶν Ἰβήρων, ἀπέβη κατὰ Π. Μπρατσιώτην [39] «φροντιστήριον ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας», χάριν «ἐκπολιτιστικοῦ σκοποῦ», οὐχὶ μόνον διὰ τοὺς Ἴβηρας τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰβηρίαν ἐν γένει, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν Γεωργίαν.

Ὑψίστης σπουδαιότητος εἶναι ὡσαύτως ἡ δρᾶσις τῶν μοναχῶν ὡς ἱεραποστόλων εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μονοφυσιτικῆς καὶ Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας. Χάρις εἰς τοὺς μοναχούς, οἵτινες ἐγκατέλειψαν τὰς ἐρήμους καὶ ἠκολούθησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Μαντζουρίαν καὶ τὴν Κίναν καὶ γενικῶς εἰς τὴν φυλὴν τῶν Μογγόλων [40]. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης ἱεραποστολικῆς ἐξορμήσεως τῶν μοναχῶν τούτων ἱδρύθησαν ἀπὸ τοῦ Ζου ἤδη αἰῶνος Νεστοριανικαί τινες Ἐπισκοπαὶ εἰς τὴν Περσίαν, τὸ Τουρκεστάν, τὰς Ἰνδίας καὶ αὐτὴν προσέτι τὴν Κίναν [41]. Οἱ μοναχοὶ οὗτοι ἔστρεψαν ἐν συνεχείᾳ τὴν ἱεραποστολικήν των δραστηριότητα πρὸς τὴν Ἰάβαν καὶ τὴν Σουμάτραν [42].

Ἔφθασαν δὲ εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀκμῆς ὥστε συνέστησαν εἰδικὰς ὁμάδας ἐμπνευσμένων καὶ ἐκπαιδευμένων μοναχῶν χάριν τῶν ἀραβικῶν νομαδικῶν λαῶν τῆς Συριακῆς ἐρήμου [43].

Καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἡ αὐτὴ γραμμὴ ἀκολουθεῖται. Ὁ Ἅγιος Μαρτῖνος λ.χ. δὲν εἶναι μόνον ὁ «εἰσηγητὴς τοῦ μοναχισμοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν», ἀλλὰ καὶ ὁ πλέον «δραστήριος καὶ ἐνεργητικὸς ἱεραπόστολος» [44]. Ὁ διάσημος πάπας, Γρηγόριος ὁ Μέγας, ὀργανώνει μεγάλην ἱεραπο-

---

[38] Πανηγυρικὸς τόμος ἑξακοσιετηρίδος Γρηγορίου Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 32.

[39] Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ πολλαπλῆ σπουδαιότης του, ἐν «Νέᾳ Ἑστίᾳ» τεῦχ. 875, (1963) σελ. 56.

[40] J. Labourt, Le christianisme dans, l' Empire Perse sous la dynastie sassanide, Paris, 1904, σελ. 350 - 351.

[41] J. Danvillier, Les provinces chaldéennes «de l' extèrieur» ἐν Mélanges Gavallera» Toulouse, 1948 σελ. 261 - 316.

[42] J. Décarreaux, «Du monachisme porimitif au monachisme Athonife, ἐν Le millénaire du M. Athos» chevetogne 1963, σελ. 39.

[43] Εἶναι λίαν ἀποκαλυπτικὸν τὸ ἄρθρον τοῦ π. daf HENDRIKS «l'activité apostolique du monachisme monophusite et nestorien» ἐν «Proche-Orient Chrétien», Jérusalem, X, (1960), 97 - 113

[44] Fliche et Martin, 3, σελ. 502.

στολὴν πρὸς τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, ἀποτελουμένην ἀπὸ τεσσαράκοντα μοναχοὺς ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἡγεσίαν τοῦ ἡγουμένου των, ἡ ὁποία ἀποστολὴ ὡς πρῶτον καὶ κύριον ἔργον ἀναλαμβάνει τὴν ἵδρυσιν μοναστηρίων [45]. Πλεῖστα ὅσα ἀκόμη παραδείγματα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναφέρῃ, ἂν δὲν περιωρίζετο ἡ παροῦσα ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ.

Εἶναι, λοιπόν, δύο φαινόμενα συνυφασμένα καὶ ἡνωμένα ὁ μοναχισμὸς καὶ ἡ ἱεραποστολή. Αὐτὴ δὲ ἡ ἕνωσις καθίσταται ἔτι στενωτέρα εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἁγίας κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τοῦτο συνέβη, διότι αὕτη καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ὅλον τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν των ὄχι μόνον αἱ βυζαντιναὶ ἐξωτερικαὶ ἱεραποστολαί, ἀλλὰ καὶ αἱ ἱεραποστολαὶ τῆς Ρωσίας [46], τὸ ὀφείλουν εἰς τὴν «θεοπαράδοτον» τάξιν τῶν μοναχῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι προϋπόθεσις πάσης ἱεραποστολικῆς κινήσεως εἶναι ἡ ἄνθησις τῆς μοναχικῆς ζωῆς. Ἡ μονή, ἡ ὁποία θὰ φθάσῃ εἰς τὰ σύνορα τῆς πατερικῆς πνευματικότητος, αὐτομάτως θὰ ἐνδιαφερθῇ καὶ διὰ τὰ ἱεραποστολικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας καὶ θὰ μεριμνήσῃ διὰ τὴν δημιουργίαν μοναχικῶν φυτωρίων εἰς τὰς χώρας τῆς ἱεραποστολῆς. Θὰ ἱδρύσῃ δηλαδὴ μονὰς - μετόχια εἰς τὰς χώρας ὅπου ἀσκῆται σήμερον ἱεραποστολή. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἀναγκαία διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους.

1. Διότι ἡ ὀρθόδοξος ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ πρέπει νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ οὔτε κατὰ μίαν κεραίαν ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς Παραδόσεως καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔκαμε ὁ Χρυσόστομος ἱδρύων μοναστήρια εἰς τὴν Φοινίκην, πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ σήμερον ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους τοῦ ἱεραποστολικοῦ κινήματος. Θὰ σκεφθοῦν ἴσως τινές, ὅτι σήμερον ἔχομεν μεγάλας ἀνάγκας ἐσωτερικῆς διακονίας, αἱ ἱεραί μας μοναὶ εὑρίσκονται πρὸ δυσεπιλύτων προβλημάτων, πῶς θὰ ἐκκινήσωμεν διὰ νὰ δημιουργήσωμεν ἀλλαχοῦ ἑστίας μοναχικῆς ζωῆς καὶ πολιτείας; Ὀρθὸν τὸ ἐπι-

---

45. Bernard de Vaulx, les missions, leur histoire, Paris, 1960, σελ. 23

46. Ὁ καθ. Π. Evdokimov εἰς τὸ περισπούδαστον ἔργον του: «L' Orthodoxie» ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: Ἀφοῦ κατέκτησαν τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν τῆς Ρωσίας οἱ Ρῶσοι μοναχοὶ ἱεραπόστολοι ἦλθον εἰς τὴν Κίναν, τὴν Κορέαν, τὴν Ἰαπωνίαν, τὴν Ἀλάσκαν καὶ τὰς Ἰνδίας», Delachaux et Niestlé, Suisse 1959, σελ. 166.

χείρημα, ἀλλ' ἂς ἀναλογισθῶμεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν Χρυσοστομικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἀνάγκαι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Βυζαντίου, ὅμως αὐτὸ δὲν ἠμπόδισε τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς μεγάλης ἀληθῶς ἱεραποστολικῆς προσπαθείας.

2. Ἡ σύστασις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς χώρας τῆς ἱεραποστολῆς πρέπει νὰ γίνεται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ πληρότητι. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ δημιουργήσωμεν μίαν Χριστιανικὴν κοινότητα, ἐὰν δὲν ἐγκαταστήσωμεν ἱερατεῖον καὶ ἐὰν δὲν φροντίσωμεν διὰ τὴν μυστηριακὴν καὶ ἁγιαστικὴν ζωὴν τῶν μελῶν τῆς κοινότητος. Ἐὰν δηλαδὴ τοὺς προσφέρωμεν μόνον διακόνους, ἢ μόνον τὰ τρία ἀπὸ τὰ ἑπτὰ μυστήρια, δὲν τοὺς προσφέρομεν Ὀρθοδοξίαν. Τοιουτοτρόπως ἐὰν δὲν τοὺς παρουσιάσωμεν καὶ μοναχισμόν, δὲν τοὺς προβάλλομεν τὸ σύνολον τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας, τὴν Ἐκκλησίαν εἰς πάσας τὰς ἐκφάνσεις αὐτῆς. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ μοναχισμὸς διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν φράσιν τοῦ π. Meyendorff, «διὰ τοῦ προφητικοῦ του χαρακτῆρος καθίσταται ὁ μοναχισμὸς ὑπεύθυνος διὰ τὴν σωτηρίαν ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι μόνον διὰ τὴν προσωπικὴν σωτηρίαν τῶν μοναχῶν [47]». Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, ὅπου ἐμφανίζεται, ἐμφανίζεται ἐν πληρότητι. Οἱ ὀρθόδοξοι μοναχοὶ δὲν θὰ μεταβοῦν ὡς βοηθητικοὶ παράγοντες οὔτε ὡς «πρῶτοι μεταξὺ πολλῶν», ἀλλ' ὡς ἀπαραίτητον μέρος τῆς ὅλης Ἐκκλησίας. Εἶναι λίαν λανθασμένη ἡ ἄποψις, καθ' ἣν οἱ μοναχοὶ πρέπει νὰ ἐνδιαφέρωνται μόνον διὰ τὰ προβλήματα τῆς μονῆς των ἄνευ οὐδεμιᾶς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ θεολογικὴν ζωήν, διότι πάντοτε, τοὐλάχιστον εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὑπῆρξαν οὗτοι φορεῖς καὶ διερμηνεῖς συμπάσης τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως καὶ τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος.

Πῶς οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Οὐγκάντας καὶ τῆς Κέννυα θὰ διδαχθοῦν τὸ κεφάλαιον τοῦ μοναχισμοῦ, χωρὶς νὰ τὸ ἔχουν ἰδῆ καὶ νὰ τὸ ἔχουν γνωρίσῃ; Πῶς θὰ ἐννοήσουν τοὺς νηπτικούς, πῶς θὰ ζήσουν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀσκήσεως, τῆς νηστείας, τῆς ἐγκρατείας [48]; Πῶς θὰ διδαχ-

---

[47] J. Meyendorff, S Gregoire Palamas, éd. du SEUIL, France, σελ. 122.

Ὁ αὐτὸς σ. ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς: «Οἱ μοναχοὶ ἠμποροῦν νὰ παίξουν μεγάλον ρόλον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνεγνώρισε εἰς τοὺς μοναχοὺς τοὺς αὐθεντικούς της κήρυκας». (σ. 17).

[48] Ὁ ἱεραπόστολος δὲν θὰ ἀπέρχεται εἰς τὴν ἱεραποστολήν, διὰ νὰ ζήσῃ μίαν ἐλευθερωτέραν ζωήν, ὅπως πολλάκις αὐτὸ συμβαίνει, ἀλλὰ «ἐκεῖ ταῦ-

θοῦν τὴν πνευματικὴν τέχνην, ἡ ὁποία θὰ τοὺς δώσῃ τὰς νίκας εἰς τοὺς ἀοράτους πολέμους, χωρὶς νὰ συνοδεύωνται αἱ ἱεραποστολαὶ ἀπὸ μικράς, ἀλλὰ ἁγίας μοναστικὰς ἀδελφότητας;

Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τοὺς πνευματικοὺς αὐτοὺς θησαυρούς, δὲν γνωρίζω πῶς θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ διδάξωμεν καὶ νὰ θερμάνωμεν τὰς ψυχὰς τῶν νεοφωτίστων. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξίαν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν καὶ προβάλατε κατόπιν ὀρθόδοξον πνευματικότητα!

Προσέτι δὲ αἱ ψυχαὶ τῶν χωρῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχουν τὴν κλῆσιν καὶ κλίσιν πρὸς τὸν μονήρη βίον, τί θὰ πρέπει νὰ κάμουν; Νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς χώρας των ἀναζητῶντες ἀλλαχοῦ μοναστικὰ κέντρα, ἢ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν «τελειωτάτην φιλοσοφίαν» ἢ νὰ διοργανωθοῦν εἰς μοναχικὰς ἀδελφότητας ἀπὸ μὴ μοναχούς; Θὰ ὑποστηρίξουν βεβαίως τινές, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία δὲν εἶχε μοναχισμόν. Βεβαίως, ἀλλὰ τοῦτο διότι ἔζη ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς μοναχικῆς πνευματικότητος [49]. Εἶναι γεγονός, ὅτι δὲν εἶχε ὀργανωμένον μοναχισμόν, ὅπως ἀργότερα κατὰ τὸν τρίτον καὶ δὴ τὸν Δ′ αἰῶνα, ὅμως ἔζη κατὰ κανόνα τὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀκτημοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τῆς μοναχικῆς πολιτείας. Αἱ μικραὶ κοινότητες τῶν πιστῶν ἦσαν ἰσχυρῶς διαποτισμέναι, ὅπως γράφει ὁ Louis Deguise, ἀπὸ τὸ μοναχικὸν πνεῦμα πρὶν ἀπὸ τὸ γράμμα [50].

3. Διότι ἡ ζωὴ τοῦ μοναχοῦ δὲν παρουσιάζει τοσαῦτα προβλήματα διὰ τὴν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν, ὅσα ἡ τῶν λοιπῶν ἱεραποστόλων. Πῶς π.χ. ὁ ἔγγαμος ἱεραπόστολος θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν οἰκογένειάν του διὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, διὰ νὰ κάμῃ τὴν ἱεραποστολικὴν περιοδείαν; Ἐὰν ὁ ἱεραποστολικὸς σταθμὸς εἶναι ἀπομεμακρυ-

---

τα ἐστιν ἔχειν ἃ νῦν ἔχει, τὴν νηστείαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν ἄλλην φιλοσοφίαν» παραγγέλλει ὁ Χρυσόστομος (P.G. 52, 639).

[49] Ν. Χατζημιχάλη, Ὀρθόδοξος μοναχισμὸς καὶ σύγχρονος κόσμος, ἐν «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 44 (1961) σελ. 321 - 322.

[50] «Le message des moines à notre temps», Libr. A. Fayard σ. 371. Πρβλ.: καὶ L. Bouyers La vie de S. Antoine, σελ. 12 καὶ ἑξ. Ἐπίσης εἰς τὴν ἱστορία τῶν FLICHE (A) et MARTIN (Y) ἀναφέρεται ὅτι ἡ ζωὴ τῶν πρώτων χριστιανῶν ἦτο «πρελούδιον τῆς μοναχικῆς» (τ. II σ. 389) ἡ ὁποία τότε ἦτο «μία ἄμορφος ὕλη», ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσα» Παρίσι 1936, III, σελ. 303. Καὶ ὁ P. de Labriolle γράφει, ὅτι «ὁ περίφημος Ἅγιος Ἀντώνιος δὲν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐρημίτης τῆς Αἰγύπτου, ὑπῆρξαν ἀσκηταὶ καὶ πρὸ αὐτοῦ εἰς τὴν ἔρημον. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπῆρξε μαθητὴς ἑνὸς ἐξ' αὐτῶν» (Vie de Paul de Thèbes et vie d' Hilarion, Paris).

σμένος ἀπὸ τὰ πόλεις, πῶς θὰ λύση τὸ πρόβλημα τῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν του; Καὶ ἐὰν ἓν ἀπὸ τὰ παιδιά του διὰ λόγους κλιματολογικοὺς κωλύεται νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ἱεραποστολήν, τότε πῶς θὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ ζήτημα; Θὰ θυσιάσῃ τὸ παιδί του, ὅπως ὁ μοναχὸς θὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του; Καὶ ἔχει δικαίωμα νὰ τὸ κάμῃ αὐτό;

Καὶ διὰ λόγους λοιπὸν καθαρῶς πρακτικούς, πρέπει αἱ ἱεραποστολαὶ νὰ πλαισιώνονται καὶ ἀπὸ μοναχούς. Τοῦτο ἰδιαιτέρως ἀνεγνωρίσθη ἐκ μέρους ὅλων ἡμῶν, τῶν μετασχόντων εἰς τὴν ἐκδρομὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς εἰς Οὐγκάνταν. Χωρὶς ἀνθρώπους «παραδεδωκότας τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ ἑτοίμους νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ἀρνίον «ὅπου ἐὰν ὑπάγῃ [51]», δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ σοβαρὰ ἱεραποστολικὴ μαρτυρία. Ἀναμφισβητήτως ἔχουν τὴν θέσιν των καὶ οἱ ἔγγαμοι ἱεραπόστολοι διὰ πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ἀτμόσφαιραν. Εἶναι γνωστὰ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία λόγῳ τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀγαμίας τῶν ἱεραποστόλων της. Ἀντιμετωπίζει δὲ τόσας δυσχερείας καὶ τόσα ζητήματα, ὥστε οἱ Ἀφρικανοὶ ἐπίσκοποι ἐζήτησαν νὰ συζητηθῇ τὸ πρόβλημα τοῦ γάμου τῶν ἱεραποστόλων εἰς τὴν Β΄ σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ Ὀρθοδοξία, λοιπόν, ὡς πληρότης θὰ μεταβῇ ἐκεῖ μὲ ὅλον τὸ πλήρωμά της. Οἱ ὀρθόδοξοι μοναχοὶ θὰ δροῦν ὡς μοναχοὶ - ἱεραπόστολοι καὶ ὄχι ὡς ἱεραπόστολοι μοναχοί. Οὕτω δὲν θὰ ἀκούσουν αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔλεγεν εἷς ἰνδουϊστὴς εἰς ἕνα ἑτερόδοξον ἱεραπόστολον: «ἔρχεσθε νὰ κάμετε πνευματικὴν ἐργασίαν καὶ δαπανᾶτε τὰ 8/10 τῶν δυνάμεών σας διὰ τὰ ὑλικὰ προβλήματα [52]».

4. Ἄλλος, σοβαρώτατος λόγος αὐτός, διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ συνδεθῇ ἡ ὀρθόδοξος ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ μὲ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν εἶναι ὅτι τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον δὲν ἀπευθύνεται αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς χώρας ἀνεπτυγμένας βιομηχανικῶς καὶ τεχνικῶς, εἰς μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, ὅπως π.χ. εἰς τὴν σημερινὴν Ἀμερικήν, ἀλλ' εἰς χώρας κατ' ἐξοχὴν γεωργικὰς καὶ τεχνικῶς καὶ οἰκονομικῶς ὑπαναπτύκτους. Ἡ ψυχολογία ὅμως καὶ ἡ νοοτροπία τῶν κατοίκων τῶν γεωργικῶν περιοχῶν εἶναι διάφορος τῆς τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν κέντρων [53]. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς δὲ τῶν πληθυσμῶν τῆς «γεωργικῆς» νο-

---

[51] Ἀποκ. ιδ' 4.

[52] Μν. ἔργ. «Le message des moines», σ. 367.

[53] Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν δὲν θὰ

οτροπίας ἐπιτυγχάνεται καλύτερον διὰ τῆς δημιουργίας καὶ ἀνθήσεως μοναστηρίων καὶ ἐρημητηρίων. Ἄλλωστε αὐτὸς ἦτο καὶ ὁ τρόπος ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐφαρμοσθῇ καὶ ἀπὸ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῆς ὑπαίθρου [54].

Καὶ τὰ βάρβαρα μεσαιωνικὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα κατέκλυσαν τὴν Εὐρώπην, θὰ ἐξηκολούθουν νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὴν αὐτὴν βαρβαρότητα, παρὰ τὰ ἀκμάζοντα χριστιανικὰ κέντρα τῆς Δύσεως, ἐὰν δὲν ἱδρύοντο αἱ πολυάριθμοι μοναὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἴσως αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον καθυστερεῖ καὶ ὁ ἐπανευαγγελισμὸς τῆς «γεωργικῆς» Ἑλλάδος, ἡ ἐγκληματικὴ δηλαδὴ προδοσία καὶ παραμέλησις τῶν ἱερῶν μονῶν τῆς πατρίδος μας. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀναφέρει κάτι πολὺ χαρακτηριστικόν. Λέγει δηλαδή, ὅτι, ἐνῷ ἡ μεγάλη πόλις τῆς Μεσοποταμίας Kaskar ἦτο εἰδωλολατρική, ἡ γειτονικὴ ἐπαρχία ἦτο εὐηγγελισμένη, διότι «ἦτο κατεσπαρμένη μονῶν καὶ ἐρημητηρίων [55]».

Ἔχει, λοιπόν, καὶ ἱεραποστολικὴν αἰτίαν ἡ ἵδρυσις τῶν μοναστηρίων εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, διότι συμβάλλουν ταῦτα μεγάλως εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον καὶ ἀκμήν της. Διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς πανορθοδόξου ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς εἶναι αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡ Ἀφρική, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν εἶναι ἤπειρος κυρίως γεωργική, εἶναι ὀρθὸν καὶ καθῆκον ὅλων νὰ ριφθῇ τὸ βάρος τῆς ἱεραποστολικῆς εὐθύνης εἰς τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀναμόρφωσιν τοῦ εἰς κατάστασιν παρακμῆς εὑρισκομένου μοναχισμοῦ τῆς πατρίδος μας. Ἡ Ἀφρικὴ δὲ καὶ κυρίως ἡ Αἴγυπτος μὲ τοὺς μεγάλους μοναχοὺς τοὺς ὁποίους ἐγέννησε, κατέστη οἰκεία πρὸς τὴν μορφὴν αὐτὴν τῆς χριστιανικῆς πνευματικότητος. Καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου τὰ εἰδωλολατρικὰ θρησκεύματα (Βουδισμὸς π.χ.) εὐνοοῦν τὸν μοναχισμὸν καὶ δὴ τὸν ἀσκητικὸν καὶ νηπτικόν, θὰ εὕρισκεν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τὸ ἔδαφος πρόσφορον διὰ μίαν ἐμφύτευσιν τῆς ὀρθοδόξου μοναχικῆς ζωῆς.

Εὐτυχῶς, αἱ ἀλήθειαι αὗται ἔχουν γίνει ἐν πολλοῖς μέλημα καὶ φροντὶς τῶν ὑπευθύνων ὡς μετὰ πολλῆς ἱκανοποιήσεως διαπιστώνει τις ἀναγιγνώσκων τὴν ἔκθεσιν τοῦ π. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου εἰς τὸ «Πορευθέντες [56]».

5. Αἱ μοναὶ εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τὰς ἱεραποστολὰς καὶ διὰ νὰ

ἠδύνανο νὰ λάβη τὴν ἰδίαν μορφὴν μὲ τὴν διάδοσιν εἰς τὰς πόλεις. Μνημ. ἔργ. Fliche et Martin, Histoire de l' Eglise, III, σελ. 503.

[54] Ἐνθ. ἀνωτ. 11 σ. 482.

[55] Αὐτόθι. [56] Τεῦχ. 8ον 1960 σ. 11.

συνοδεύουν τὴν ἱεραποστολικὴν ἐργασίαν διὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἀδιαλείπτων προσευχῶν των. Ὄχι μόνον διὰ νὰ ἀναλάβουν εἰδικοὺς ἱεραποστολικοὺς τομεῖς, ἀλλὰ καὶ μόνον διὰ νὰ προσεύχωνται δι' αὐτούς. Κάτι ἐγνώριζον οἱ Ρῶσοι μοναχοὶ ἱεραπόστολοι, ὅταν ἐδημιούργουν τὴν χριστιανικὴν κοινότητα πέριξ τῆς μοναχικῆς ἑστίας [57].

Πόσα δὲ δὲν δύνανται νὰ προσφέρουν αἱ ἱεραὶ μοναὶ καὶ εἰς τὸν λειτουργικὸν τομέα! Εἶναι πράγματι ἀνυπολόγιστος ἡ προσφορὰ τῶν ὀρθοδόξων μοναστηρίων εἰς τὴν ὀρθόδοξον λειτουργίαν καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον λειτουργικὴν εὐσέβειαν καὶ ζωήν [58].

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γνώμη ἡ ὁποία διετυπώθη διὰ τὴν Ἁγίαν Θηρεσίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας: Ἔκαμε - λέγει - τόσους Χριστιανοὺς μὲ τὰς ἐν τῷ κελλίῳ προσευχάς της, ὅσους δὲν ἔκαμεν ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος Λοϋγιόλα μὲ ὅλας τὰς ἱεραποστολικὰς του περιοδείας [59].

Ὡραιότατον εἶναι ὡσαύτως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶπε κάποτε ὁ μεγάλος μυστικιστὴς Γκάντι: «τὸ ρόδον δὲν ὁμιλεῖ, μόνον εὐχαριστεῖται νὰ σκορπίζῃ γύρω του τὴν μυρωδιά του, ὥστε καὶ ἐὰν ἕνας τυφλὸς τὸ πλησιάσῃ καὶ δὲν τὸ ἴδῃ, θὰ αἰσθανθῇ τὴν εὐωδίαν του καὶ τὸ ἄρωμά του». Καὶ ὁ ὀρθόδοξος μοναχὸς μὲ μόνην τὴν παρουσίαν του πολλάκις θὰ ἀρωματίσῃ τὰς ψυχὰς καὶ θὰ τὰς ὁδηγήσῃ εἰς τὰς πατρικὰς ἀγκάλας τῶν πολλῶν μονῶν τῆς οὐρανίου μακαριότητος.

Ὁ ὀρθόδοξος μοναχὸς θὰ εἶναι πολλάκις σιωπηλός. Ἡ μαρτυρία του, λοιπόν, θὰ εἶναι ἓν βωβὸν κήρυγμα. Δὲν θὰ μαρτυρῇ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ θὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἐσχατολογικὸς μάρτυς αὐτῆς τῆς βασιλείας. Τὸ μεγάλον του ἔργον θὰ εἶναι νὰ παρουσιάζῃ αὐτὸ ποὺ εἶναι. Ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα μὲ σιωπηλόν τινα στυλίτην, τοῦ ὁποίου ὁ κίων «τοιαύτην ὠφέλειαν ἀνέβλυσε καὶ τοσαύτην ἀκτῖνα θεογνωσίας ταῖς τῶν βαρβάρων διανοίαις κατέπεμψεν [60].

---

[57] Αὐτὸ συνέβαινεν ὄχι μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς ἱεραποστολῆς π.χ. εἰς τὴν Κίναν καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἴδε: Μν ἔργ. P. Evdokimov, «L' Orthodoxie» σ. 167 - 168.

[58] J. Meyendorff, «St. Grégoire Palamas ...» ed. Seuil, Paris, 1959, σελ. 17.

[59] Ἡ Ἁγία Θηρεσία, Καρμελῆτις μοναχή, ἀνεκηρύχθη προστάτις τῶν ἱεραποστόλων καίτοι οὐδέποτε ἀνεμείχθη εἰς ἱεραποστολάς. Ἀφιέρωσεν ὅμως τὰς φλογερὰς προσευχάς της εἰς τὰ ἱεραποστολικὰ προβλήματα. Ὁ δὲ Ἰγνάτιος Λοϋγιόλα εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῶν Ἰησουητῶν, τοῦ μεγαλυτέρου ἱεραποστολικοῦ τάγματος τῶν Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

[60] Θεοδωρήτου Κύρου P.G. 82, 1476.

Ο ΛΙΜΟΣ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ *

Ὑπὸ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ
Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

3. Ο ΛΙΜΟΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

α΄. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Παλαιστίνη, ἡ «γῆ τῆς ἐπαγγελίας»[1], εἶχε χαρακτηρισθῇ ὡς «γῆ ἀγαθή»[2] καὶ «γῆ ῥέουσα γάλα καὶ μέλι»[3], ἤτοι εὔφορος καὶ πλουσία, ἐν τούτοις ὁ πληθυσμὸς της πολλάκις ἐστερεῖτο τῶν ἀναγκαίων πρὸς συντήρησίν του τροφῶν. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δὲ τῆς ἱστορίας του ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ ἐμαστίζετο κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ.

Πρῶτος λιμὸς γνωστὸς ἐν τῇ ἰσραηλιτικῇ ἱστορίᾳ εἶναι ὁ ἐκσπάσας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ γενάρχου Ἀβραάμ. Τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα κατέστη τότε τοσοῦτον ὀξὺ καὶ ἀπειλητικὸν διὰ τὸν Ἰσραήλ, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Ἑβραῖος πατριάρχης νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν του, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ἐγκατασταθῇ, καὶ νὰ μεταναστεύσῃ μετὰ τῶν οἰκογενῶν του εἰς Αἴγυπτον[4]. Ἡ χώρα αὕτη, λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους της καὶ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων τοῦ μεγίστου ποταμοῦ της Νείλου, ἦτο εὔφορος καὶ ἡ εἰς σιτηρὰ ἐτησία συγκομιδὴ ἦτο αὐτόθι πλουσιωτάτη. Διὰ τοῦτο κατέφευγον εἰς αὐτὴν πλεῖστοι γειτονικοὶ λαοὶ ζητοῦντες τροφάς. Οὕτω δέον νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ αὐτόσε μετανάστευσις τῶν Hyksos, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ὁποίων ἡ Αἴγυπτος ἐπληρώθη χαναανιτικῶν στοιχείων[5]. Οὕτω μετηνάστευσαν καὶ οἱ Ἰσραηλῖται καὶ ἄλλοι λαοί[6].

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 271.

[1] Ἑβρ. 11, 9.

[2] Βλ. Ἐξ. 3, 8. Δευτ. 1, 25. 8, 7 - 10.

[3] Βλ. Ἐξ. 13, 5. 33, 3. Ἀριθμ. 13, 28 (Μασ. 13, 27). Δευτ. 6, 3. Ἰησ. Ν. 5, 6 κλπ.

[4] Γεν. 12, 10.

[5] Βλ. *H. Gunkel*, Genesis, 4. Aufl Göttingen, 1917, σελ. 169 (Göttinger Handkommentar zum Alten Testament).

[6] Εἰς ἐπίσημα αἰγυπτιακὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται κατ᾽ ἐπανάληψιν, ὅτι

Βραδύτερον, ἐπὶ Ἰσαάκ, ἐξέσπασε καὶ νέος λιμός, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὁποίου μετέβη οὗτος εἰς Γέραρα [7], ζητῶν τροφὰς παρὰ τοῦ Φιλισταίου βασιλέως Ἀβιμέλεχ [8].

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰακὼβ ἐνέσκηψεν ἕτερος λιμὸς ἐν τῇ χώρᾳ. Ἀναγκασθεὶς οὗτος ἀπέστειλε τοὺς υἱούς του εἰς Αἴγυπτον πρὸς προ-

---

νομάδες ἐκ τῆς Χαναὰν καὶ τῶν πέριξ χωρῶν εὗρον εἰς Αἴγυπτον καταφύγιον ἐν καιρῷ λιμοῦ (*H. Gunkel*, μν. ἔργ., σελ. 46). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1350 π. Χ. χρονολογουμένη αἰγυπτιακὴ παράστασις «Ἀσιατῶν» ζητούντων ἄδειαν εἰσόδου εἰς Αἴγυπτον, ἵνα οὕτω δυνηθοῦν νὰ συντηρηθοῦν καὶ ἐπιζήσουν (βλ. *H. Gressmann*, Altorientalische Texte zum Alten Testament, 2. Aufl., Berlin und Leipzig, 1926, σελ. 93 ἑξ. Πρβλ. *τοῦ αὐτοῦ*, Altorientalische Bilder zum Alten Testament, 2. Aufl., Berlin und Leipzig, 1927, σελ. 31, εἰκ. 87. Βεβαίως καὶ ἡ χώρα αὕτη ἕνεκα εἰδικῶν συνθηκῶν καὶ κυρίως θεομηνιῶν ἐδοκιμάζετο ἐνίοτε ὑπὸ λιμοῦ. Τοῦτο ἄλλως τε δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ ἐκ τῆς ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ λεξιλογίῳ ὑπάρξεως τριάκοντα περίπου ἐκφράσεων προκειμένου περὶ τῆς δηλώσεως τοῦ λιμοῦ (βλ. *J. Janssen*, Bemerkungen zur Hungersnot im alten Ägypten. ἐν Biblica, 20 [1939], σελ. 70). Ἀλλ' αὕτη εἶχε τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐναποθηκεύῃ μεγάλα περισσεύματα σιτηρῶν, καὶ οὕτως ὁ πληθυσμός της δὲν ἐκινδύνευε σοβαρῶς, παρὰ τὰς παροδικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἔστιν ὅτε ἀντιμετώπιζεν ὡς πρὸς τὴν διατροφήν του (βλ. Γεν. 41, 55 ἑξ. Πρβλ. καὶ 12, 10. 47, 13 ἑξ.). Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ὅτι κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη τοῦ γνωστοῦ λιμοῦ ἡ Αἴγυπτος οὐ μόνον ἐπέζησεν, ἀλλ' ἐπρομήθευσε τροφὰς εἰς «πάσας τὰς χώρας» (Γεν. 41, 57).

[7] Ἡ θέσις τῶν Γεράρων ἔχει ταυτισθῇ ὑπό τινων πρὸς τὸ σημερινὸν Tell Jemmeh, 14 χιλμ. Ν τῆς Γάζης, ὑπ' ἄλλων δὲ πρὸς τὸ Tell es-Seria, 25 χιλμ. ΝΑ αὐτῆς, ὅπερ καὶ πιθανότερον (πρβλ. καὶ *K. Elliger*, Gerar, ἐν Biblisch - Historisches Handwörterbuch, Bd I, 1962, στήλ. 547 - 548).

[8] Γεν. 26, 1. Κατὰ τὰ ἐν 26, 2 ὁ Ἰσαὰκ ἔλαβεν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως μὴ μεταβῇ εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν τροφῶν. Τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο, ὡς πιστεύεται πλέον γενικῶς, προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρας χειρός. Τὸ 26, 2-5 ἀνήκει μὲν εἰς τὴν οὕτω καλουμένην Γιαχβικὴν πηγήν, ἀλλ' ἔχει ὑποστῇ εὐρεῖαν ἐπεξεργασίαν (βλ. προχείρως *S. R. Driver*, The book of Genesis, London, 1904, σελ. 249 [Westminster Commentaries]. *G. von Rad*, Das Erste Buch Mose, 2. Aufl, Berlin, 1956, σελ. 235 [Das Alte Testament Deutsch]). Ὁ ἐπενεγκὼν τὴν τοιαύτην προσθήκην ἐπηρεάσθη, κατὰ τοὺς ἑρμηνευτάς, ἐκ τοῦ Γεν. 12, 10 ἑξ. Ἀπόδειξις τούτων εἶναι ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἰσαὰκ εἶχεν ἐν νῷ νὰ καταφύγῃ εἰς Αἴγυπτον. Ἐξ ἄλλου τυγχάνει ἄξιον προσοχῆς, ὅτι μνημονεύονται Φιλισταῖοι ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰσαάκ. Ἀλλ' οὗτοι, ὡς γνωστόν, ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι τὸν ΙΒ' π.Χ. αἰῶνα (πρβλ. καὶ *R. de Vaux*, La Genèse, Paris, 1951, σελ. 104 [La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l' École Biblique de Jérusalem]).

μήθειαν σίτου [9]. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πεῖνα διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς καὶ πάλιν αὐτόσε [10]. Τὴν φορὰν μάλιστα αὐτὴν μετέβη καὶ ὁ ἴδιος εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα καὶ παρέμεινε μετὰ τῶν μεταναστῶν κατὰ τὰ ὑπόλοιπα ἔτη τῆς ζωῆς του [11]. Ὁ λιμὸς οὗτος ὑπῆρξε φοβερώτερος τῶν προηγουμένων, ὡς ἐπικρατήσας εἰς πολλὰς χώρας [12], ἀπετέλεσε δὲ ὁρόσημον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑβραίων, διότι συνεπείᾳ τούτου μετώκησαν οὗτοι εἰς Αἴγυπτον [13].

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔξοδόν του καὶ κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ τῆς ἐρήμου, ὑπέφερεν ὁ λαὸς ἐκ πείνης, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπομείνῃ ἀγογγύστως, ἐπέζησε δὲ χάρις εἰς τὸ μάννα [14].

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κριτῶν ἐνέσκηψε πάλιν λιμὸς ἐν Παλαιστίνῃ, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὴν γειτονικὴν χώραν Μωάβ, προφανῶς μεταξὺ ἄλλων, ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Ρούθ γνωστοῦ ἡμῖν Βηθλεεμίτου Ἐλιμέλεχ [15].

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυίδ ἐδοκιμάσθη ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ νέου λιμοῦ, διαρκέσαντος ἐπὶ τρία συναπτὰ ἔτη. Διὰ τοῦ λιμοῦ τούτου ἀπέβλεψεν ὁ Θεὸς εἰς τιμωρίαν τοῦ οἴκου Σαούλ, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθεῖσαν ἀδικίαν καὶ αἱματοχυσίαν εἰς βάρος τῶν Γαβαωνιτῶν [16].

Ὅτε τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Ἀχαὰβ καὶ ἔδρα ἐν αὐτῷ ὁ προφήτης Ἠλίας, ἐξέσπασεν αὐτόθι ἕτερος λιμὸς διαρκέσας ὑπὲρ τὸ ἓν ἔτος [17]. Τοῦτον ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς ὡς ποινὴν

---

[9] Γεν. 41, 53, 54. 42, 1 - 5.

[10] Γεν. 43, 1, 12, 14 (κατ' ἄλλην ἀρίθμησιν καὶ κατὰ τὸ Μασ. 43, 1, 2, 15).

[11] Γεν. 45, 9 - 13. 47, 1 ἑξ.

[12] Πρβλ. Γεν. 41, 54.

[13] Πρόκειται περὶ πραγματικῆς μεταναστεύσεως, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν μετηνάστευσε σύμπας ὁ ἑβραϊκὸς πληθυσμός, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ Βίβλῳ, ἢ μικρὸν μόνον μέρος αὐτοῦ, ὡς πιστεύεται σήμερον ὑπὸ τῶν πλείστων παλαιοδιαθηκικῶν ἐρευνητῶν.

[14] Ἐξ. 16, 2 ἑξ.

[15] Ρούθ 1, 1.

[16] Β' Βασ. 21, 1.

[17] Γ' Βασ. 17, 1 ἑξ. 18, 2. Πρβλ. καὶ Σ. Σειρ. 48, 2. Ὁ λιμὸς οὗτος δὲν διήρκεσε τρία ἔτη, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλ' ὀλίγον τι ὑπὲρ τὸ ἓν ἔτος (πρβλ καὶ *M. Rehm*, Die Bücher der Könige, 2. Aufl., Würzburg, 1954 σελ. 57. Βλ. καὶ *Ἰωσήπου*, Ἰουδ. Ἀρχ., 324). Ἡ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (Λουκ. 4, 25 Ἰακ. 5, 17) πληροφορία, καθ' ἣν ὁ λιμὸς οὗτος διήρκεσεν ἐπὶ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη. προέρχεται ἐξ ἐπιδράσεως τῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας (πρβλ *H. Windisch*, Die Katholischen Briefe, 2. Aufl., Tübingen, 1930, σελ. 34 [Handbuch zum Neuen Testament]. *A. Sanda*, Die

διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀχαὰβ εἰσαχθεῖσαν ἐν τῷ Ἰσραὴλ εἰδωλολατρίαν [18].

Βραδύτερον καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἐλισαίου ἐδοκιμάσθη καὶ πάλιν τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ λιμοῦ [19]. Ὁ προφήτης προανήγγειλε τοῦτον εἰς τὴν Σουναμίτιδα, τὴν ὁποίαν καὶ προέτρεψεν, ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ διατραφῇ [20]. Αὕτη ὑπακούσασα μετέβη καὶ παρέμεινεν αὐτόθι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, ὅσα διήρκεσε καὶ ὁ ἐν λόγῳ λιμός [21].

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀραμαίου βασιλέως Ben - Hadad (υἱὸς Ἄδερ, κατὰ τοὺς Ο΄) πολιορκίαν τῆς Σαμαρείας ἐπὶ τοῦ βορειοϊσραηλίτου βασιλέως Ἰωράμ, ἐξέσπασε φοβερὸς λιμὸς ἐν τῇ πόλει [22]. Αἱ συνέπειαι τούτου ὑπῆρξαν ἄνευ προηγουμένου τρομακτικαί. Αἱ τιμαὶ τῶν τροφίμων, τὰ ὁποῖα κατέστησαν σπανιώτατα, ὑψώθησαν τόσον, ὥστε ἐπωλήθη κεφαλὴ ὄνου [23] ἀντὶ ὀγδοήκοντα ἀργυρῶν σίκλων [24], παρετηρήθη δὲ καὶ τὸ ἀποτροπιαστικὸν φαινόμενον τῆς ἀνθρωποφα-

---

Bücher der Könige, Erster Halbband, Münster, 1911, σελ. 417 [Exegetisches Handbuch zum Alten Testament]).

[18] Γ΄ Βασ. 16, 29 ἑξ. Πρβλ. καὶ *M. Rehm*, μν. ἔργ., σελ. 55.

[19] Δ΄ Βασ. 4, 38.

[20] Δ΄ Βασ. 8, 1. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ ἰδίου λιμοῦ, ὅστις ἀναφέρεται καὶ ἐν Δ΄ Βασ. 4, 38. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον ἄποψιν, τὸ χωρίον Δ΄ Βασ. 8, 1 ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν συνέχειαν τοῦ 4, 37 (βλ. *R. de Vaux*, Les livres des Rois, 2. éd., Paris, 1958, σελ. 158 [La Sainte Bible... de Jérusalem])

[21] Δ΄ Βασ. 8, 2 - 3.

[22] Δ΄ Βασ. 6, 25.

[23] Διὰ τῆς φράσεως ταύτης καταδεικνύεται ἡ μεγίστη στέρησις, ἀφοῦ τὸ χείριστον μέρος τοῦ ὀνείου κρέατος, τὸ πλέον ἀποκρουστικὸν καὶ βεβαίως ἐξαιρετικῶς ἀκατάλληλον πρὸς βρῶσιν, ἐτιμήθη ἀντὶ ὀγδοήκοντα σίκλων! (Βλ. ὑποσημ. 24). Σημειωτέον ὅτι καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ ὑπάρχει παρόμοιόν τι χωρίον ἔχον οὕτως: «τὰ δ' ὑποζύγια μόνον κατέκοπτεν, ὥστε ὄνου κεφαλὴν μόλις δραχμῶν ἑξήκοντα ὤνιον εἶναι» (Ἀρταξ. 24 [Πρβλ. *O. Thenius*, Die Bücher der Könige, 1+2 Aufl., Leipzig, 1873, σελ. 304. Kurzgefasstes Exegetisches Handbuch zum Alten Testament]). Ἡ ἑτέρα φράσις «καὶ τέταρτον τοῦ κάβου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων ἀργυρίου» εἶναι ὡσαύτως δυσχερής. Πιθανώτατα δὲν πρόκειται περὶ κόπρου περιστερῶν, ἀλλ' ἐννοεῖται μᾶλλον δι' αὐτῆς εὐτελής τις καὶ πενιχρὰ τροφή, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται μόνον εἰς περίπτωσιν παντελοῦς ἐλλείψεως τροφίμων.

[24] Ὁ ἑβραϊκὸς σίκλος εἶχε βάρος 11,424 γρ. Οἱ Ο΄ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «ὀγδοήκοντα» ἔχουν «πεντήκοντα» σίκλων. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία χειρογράφων τινῶν (Jos) ἐχόντων «ὀγδοήκοντα» συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς γραφῆς τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

γίας, καθ' ἣν μητέρες κατέτρωγον ἐκ πείνης τὰ ἴδια αὐτῶν τέκνα [25].

Λιμὸς ὡσαύτως ἐξέσπασεν ἐν Ἰερουσαλήμ, ὅτε ἐπολιορκεῖτο αὕτη ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἐπὶ Σεδεκίου τῷ 587 π.Χ. Ἡ δημιουργηθεῖσα καὶ τότε ἐν τῇ πόλει κατάστασις ἦτο θλιβερά, διότι ὁ λαὸς ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως στερούμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου [26].

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς βαβυλωνίου αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, ὁ λαὸς ὑπέφερε δεινῶς ἐκ πείνης, γεγονὸς διὰ τὸ ὁποῖον διεμαρτυρήθη ἐντόνως εἰς τὸν Νεεμίαν. Οὗτος εὐσπλαχνίσθη τοὺς λιμώττοντας καὶ ἀνεκούφισεν αὐτοὺς διὰ τῶν ληφθέντων ὑπὲρ αὐτῶν μέτρων [27].

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνους πολιορκίαν τῆς ἄλλοθεν ἀγνώστου πόλεως Βετυλούα ἐνέσκηψε λιμός, ὁ ὁποῖος ἠπείλησε σοβαρῶς τοὺς πολιορκουμένους [28].

Ἡ Ἰερουσαλὴμ ἐδοκιμάσθη καὶ πάλιν ὑπὸ λιμοῦ, καθ' ὃν χρόνον ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ Ἀντιόχου Ε' τοῦ Εὐπάτορος, ἐπὶ Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου [29]. Νέος δὲ λιμὸς ἐσημειώθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς Ἄκκραν, πολιορκουμένην ὑπὸ Σίμωνος τοῦ Μακκαβαίου [30].

β'. Ἐξ ὅσων ἐξετέθησαν περὶ τῶν πολυαρίθμων περιπτώσεων, καθ' ἃς ἐξέσπασε λιμὸς ἐν Παλαιστίνῃ γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ μάστιξ αὕτη κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ ἀπετέλει ἀφορμὴν συχνῶν ἀνησυχιῶν παρ' αὐτῷ. Ἑτέραν ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν ἐκ τῆς σοφῆς προτροπῆς «μνήσθητι καιρὸν λιμοῦ ἐν

---

[25] Τοιαῦται φρικιαστικαὶ περιπτώσεις τυγχάνουν καὶ ἄλλοθεν γνωσταί. Πρβλ. π.χ. Λευιτ. 26, 29. Δευτ. 28, 53, 57. Θρήν. 2, 20. Ἰεζ. 5, 10. Κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πολιορκίαν τῆς Ἰερουσαλὴμ παρετηρήθη πάλιν τοιοῦτο φαινόμενον, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος (Ἰουδ. Πόλ., VI, 201 - 213). Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀσσουρβανιπὰλ πολιορκίαν τῆς Βαβυλῶνος (βλ. *J. Montgomery - H. Gehman,* The Books of Kings, Edinburg, 1951, σελ. 385 [International Critical Commentary])

[26] Δ' Βασ. 25, 1 - 3. Ἰερ. 52, 6.

[27] Νεεμ. 5, 1 ἑξ.

[28] Ἰουδίθ 11, 12. Πρβλ. καὶ 7, 14.

[29] Α' Μακκ. 6, 53. Σημειωτέον ὅτι ἐν 9, 24 δὲν πρόκειται περὶ λιμοῦ. Κατὰ τὴν γνώμην ἑρμηνευτῶν τινων, ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ רַעַם (ra'am = γογγυσμός), ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῶν Ο' רָעָב (ra'ab = λιμός). Οὕτως εἰς τὴν πραγματικότητα πρόκειται ἐνταῦθα περὶ γογγυσμοῦ καὶ οὐχὶ περὶ λιμοῦ (βλ. προχείρως *H. Bevenot,* Die beiden Makkabäerbücher, Bonn, 1931, σελ. 110). Ἡ ἄποψις αὕτη δέον νὰ θεωρηθῇ ὀρθή, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν συνεχείᾳ περὶ λιμοῦ.

[30] Α' Μακκ. 13, 49.

καιρῷ πλησμονῆς», ἥτις φανεροῖ, ὅτι ὁ λιμὸς ἦτο συνήθης παρ' Ἰσραήλ, διὸ καὶ προτρέπεται ὁ λαός, ὅπως προετοιμάζεται διὰ τὴν ἀντιμετώπισίν του [31]. Τοῦτο μαρτυροῦν καὶ αἱ δραματικαὶ συζητήσεις τοῦ Ἰερεμίου μετὰ τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ [32], ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι συχνότατα ἐν ταῖς προφητείαις τοῦ προφήτου τούτου [33] καὶ τετράκις εἰς τοὺς Θρήνους του [34] γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ [35]. Οὕτως ἡ κακὴ διατροφὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Παλαιστίνης καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς κίνδυνοι εἶχον ἀναχθῆ εἰς σοβαρώτατον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον προεκάλει ποικίλους φόβους εἰς αὐτόν. Οἱ φόβοι δὲ οὗτοι ἦσαν βάσιμοι, διότι ὁ λιμὸς εἶχε συνήθως τὰς ἑξῆς θλιβερὰς συνεπείας: 1) Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἐνεφανίζοντο ἀσθένειαι ἐπικίνδυνοι καὶ δὴ λοιμώδεις. Διὰ τοῦτο συνδέεται οὗτος μετ' αὐτῶν παρ' Ἰερεμίᾳ καὶ Ἰεζεκιήλ. 2) Ἐπεκράτει τρομακτικὴ τῶν τιμῶν ἀνύψωσις, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ πτωχὸς λαὸς κατεδικάζετο εἰς λιμοκτονίαν. Ἤδη ἀνεφέρθη ἐν τοῖς πρόσθεν ἓν κλασσικὸν παράδειγμα τοιαύτης περιπτώσεως, καθ' ἣν ὅτε ἐνέσκηψε λιμὸς ἐν Σαμαρείᾳ ἐπωλήθη κεφαλὴ ὄνου ἀντὶ ὀγδοήκοντα ἀργυρῶν σίκλων. 3) Πολλάκις ὁ λαὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκπατρισθῇ, ἵνα ἀναζητήσῃ ἀλλαχοῦ τροφάς. Οὕτως ἀκριβῶς ἐγένοντο αἱ προαναφερθεῖσαι μεταναστεύσεις τῶν Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Ἐλιμέλεχ. 4) Ἐνίοτε ὁ λιμὸς προεκάλει κοινωνικὸν κακὸν καὶ ἠθικὴν διαφθοράν, διότι οἱ λιμώττοντες, ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ ἐπιζήσουν, δὲν ἐδίσταζον νὰ διαπράξουν κλοπὰς ἢ ἄλλας ἀνηθίκους πράξεις [36]. 5) Πολλοὶ ὑπέκυπτον ἐκ τοῦ λιμοῦ εἰς τὸν θάνατον [37]. Ὁ τοιοῦτος δὲ θάνατος ἦτο χείρων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς «ρομφαίας» ἐπερχομένου, διότι ὁ ἐξ αὐτῆς ἀποθνήσκων ὑπέφερεν ὀλιγώτερον ἐκείνου, ὅστις μετὰ μακρὰν βάσανον καὶ ταλαιπωρίαν, ἐξάντλησιν καὶ φρικτὴν ἐν γένει ζωὴν ἀπέθνησκε βραδέως. Εἰς τοὺς Θρήνους τοῦ Ἰερεμίου διαφαίνεται ἡ τραγικότης τῶν ἐκ τοῦ λιμοῦ δοκιμαζομένων καὶ ἐξ αὐτοῦ βραδέως ἀ-

---

[31] Σ. Σειρ. 18, 25.

[32] Ἰερ. 49, 14 - 16. (Μασ. 42).

[33] Τριάκοντα καὶ δύο φοράς.

[34] Θρήν. 2, 19, 21. 4, 9. 5, 10. Τρὶς κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον (2, 19. 4, 9. 5, 10).

[35] Πρβλ. καὶ *H. Lesêtre,* Famine, ἐν Dictionnaire de la Bible, II, στήλ. 2175.

[36] Πρβλ. Παρ. 6, 30.

[37] Ἡσ. 5, 13. Πρβλ. Βαρ. 2,25. Θρήν. 2, 19, 21.

ποθνησκόντων [38]. Διὰ τοῦτο θεωροῦνται αὐτόθι εὐτυχέστεροι οἱ ὑπὸ τῆς ρομφαίας θανατωθέντες ἢ οἱ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ [39]. Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ δραματικότης, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν περιγραφὴν τῶν λιμωττόντων [40]. 6) Ἐδημιουργεῖτο τοιαύτη ἔξαλλος κατάστασις, ὥστε ἔφθανον οἱ ἄνθρωποι καὶ μέχρις ἀνθρωποφαγίας. Οὕτω συνέβη, ὡς προανεφέρθη, ἐν Σαμαρείᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ. Περὶ τούτου δὲ ὁμιλεῖ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ Π. Διαθήκη [41]. Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀξία πολλῆς προσοχῆς καὶ ἡ σχετικὴ περιγραφὴ τοῦ ἀποτροπαίου τούτου θεάματος, τὴν ὁποίαν πλὴν τῆς Π. Διαθήκης παρέχει καὶ ὁ Ἰώσηπος [42]. 7) Ἐκυριάρχει ταραχὴ καὶ μανία μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις οὕτως ἔζη ὑπὸ ἐξόχως θλιβερὰς καὶ δραματικὰς συνθήκας, περὶ τῶν ὁποίων δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἀμυδρὰν εἰκόνα ἔκ τινος σχετικῆς περιγραφῆς. Κατ' αὐτὴν ὁ λαὸς διατελῶν ἐν ἀπογνώσει καὶ αὐτοταλανιζόμενος προσέρχεται εἰς τὸν βασιλέα ζητῶν βοήθειαν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀδυνατεῖ νὰ βοηθήσῃ [43]. Καὶ ὁ ἀσεβὴς λαὸς ἐκμαινόμενος καταρᾶται καὶ βλασφημεῖ τὸν βασιλέα. Καὶ τὸ ἄξιον περισσοτέρας προσοχῆς εἶναι, ὅτι ὁ λαὸς καταφεύγων πλέον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν δι' αἴτησιν βοηθείας οὐδεμίαν προστασίαν εὑρίσκει, τοῦ Θεοῦ ἀρνουμένου νὰ παράσχῃ ταύτην. Καὶ ἐκεῖνος καταρᾶται τότε καὶ βλασφημεῖ καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν του [44]. Τοῦτο βεβαίως γίνεται, διότι ὁ πάσχων λαὸς ἐν ἀπογνώσει διατελῶν καὶ οὐδαμόθεν διαβλέπων ἐλπίδα σωτηρίας στρέφεται κατὰ τοῦ Θεοῦ, Ὅστις ἐπέτρεψε τοιαύτην δοκιμασίαν, ἐξ ἧς δὲν ἀπαλλάσσει νῦν αὐτόν.

Γενικῶς συνέχει τρόμος τοὺς Ἰσραηλίτας ἐκ τοῦ λιμοῦ, διότι πολλάκις ἀπειλοῦνται, ὅτι θὰ ἀποθάνουν ἐξ αὐτοῦ [45]. Πόσον καταστρεπτικὰς καὶ ἀποτροπαίας διὰ τὸν Ἰσραὴλ συνεπείας εἶχεν οὗτος, μαρτυρεῖ

---

[38] Θρήν. 2, 20. 4, 9. 5, 10. Πρβλ. καὶ Λευιτ. 26, 29. Δευτ. 28, 53 ἑξ. Ἱερ. 19,9.

[39] Θρήν. 4, 9.

[40] Θρήν. 4, 8.

[41] Βλ. Λευιτ. 26, 29. Δευτ. 28, 53 ἑξ. Δ' Βασ. 6, 28 ἑξ. Ἡσ. 9, 19 - 20. 49, 26. Ἰεζ. 5, 10.

[42] Βλ. *Ἰωσήπου,* Ἰουδ. Πόλ., V, 429 - 438. VI, 201 - 213.

[43] Δ' Βασ. 6, 26 ἑξ. Πρβλ. καὶ Ὠσηὲ 10, 3.

[44] Ἡσ. 8, 21. Κατὰ τὰ ἐν Ἐξ. 22, 28, Ἐκκλ. 10, 20 ἀπαγορεύεται νὰ καταρασθῇ τις τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως. Πρβλ. καὶ Γ' Βασ. 20, 10 (Μασ. Α' Βασ. 21,10).

[45] Ἱερ. 14, 12. 24, 10. 39, 36 (Μασ. 32). 41, 17 (Μασ. 34). 45, 2 (Μασ. 38) κλπ.

πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ᾐσθάνθη ὁ Δαυίδ ὅτε ἤκουσεν ὅτι μεταξὺ τῶν προαναγγελθεισῶν φοβερῶν ποινῶν, διὰ τὴν ὡς ἁμάρτημα θεωρηθεῖσαν ἀπογραφὴν τοῦ ἰσραηλιτικοῦ πληθυσμοῦ, συμπεριελαμβάνετο καὶ λιμὸς τριετοῦς διαρκείας ἐν τῇ χώρᾳ του [46]. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι προετίμησε νὰ ζητήσῃ ὡς ποινὴν διὰ τὸν λαὸν τὴν θανατηφόρον νόσον πανώλην, ἐξ ἧς ὡς γνωστὸν εὗρον τὸν θάνατον ἑβδομήκοντα χιλιάδες Ἰσραηλιτῶν, ἵνα διαφύγῃ τὰς φοβερωτέρας συνεπείας, τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ὁ λιμός [47]. Ὁ υἱός του Σολομών, προσευχόμενος ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ναοῦ, ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅπως ἐν καιρῷ λιμοῦ εἰσακούσῃ τῶν δούλων του, οἱ ὁποῖοι θὰ ζητοῦν λύτρωσιν ἐκ τῆς μάστιγος ταύτης [48]. Παρομοίαν δέησιν ποιεῖται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ νοτιοϊσραηλίτης βασιλεὺς Ἰωσαφάτ [49]. Ἐξ ἄλλου ὁ φόβος ὅστις καταλαμβάνει τὸν Ἰσραὴλ πρὸ τοῦ λιμοῦ γίνεται φανερὸς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ πολλάκις ἀναφέρεται οὗτος ὁμοῦ μετὰ τῆς «ρομφαίας» καὶ τῆς πανώλους ὡς φοβερὰ πληγή [50]. Μνημονεύεται δὲ μετὰ τῆς δίψης ὡς ἓν τῶν μεγίστων δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων ὑποφέρει ὁ λαός [51]. Ἀλλαχοῦ ἐμφανίζεται τοῦτ' αὐτὸ ὡς σωματικὸν τραῦμα [52].

Εἶναι ὡσαύτως ἀξιοπρόσεκτον, ὅτι ὁ Ἰσραὴλ βλέπει τὸν λιμὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὡς αἰτίαν, ἐξ ἧς μειοῦται τὸ ἐθνικόν του γόητρον ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ δὴ τῶν περιοίκων λαῶν, οἱ ὁποῖοι χαίρουν διὰ τὴν δοκιμασίαν του καὶ ὀνειδίζουν αὐτόν. Ρητῶς ὁ Ἰεζεκιὴλ λέγει, ὅτι ὁ λιμὸς προκαλεῖ τὸν ὀνειδισμὸν τῶν ἐθνῶν [53]. Παρόμοια λέγει

---

[46] Τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον ἀντὶ «τρία» ἔχει «ἑπτὰ» ἔτη. Ἀκριβέστερον ὅμως δέον νὰ θεωρῆται τὸ κείμενον τῶν Ο', διότι εἶναι σύμφωνον καὶ πρὸς τὰ ἐν Α' Παρ. 21,12. Τὴν γραφὴν τῶν Ο' δέχονται ὡς ὀρθοτέραν καὶ οἱ ὑπομνηματισταί.

[47] Β' Βασ. 24, 13, 14. Κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο'. Κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον ἡ ποινὴ αὕτη δὲν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Δαυίδ, ἀλλ' ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ χωρίου τούτου, δημοσιεύεται προσεχῶς σχετικὴ μελέτη ἡμῶν.

[48] Γ' Βασ. 8,37. Πρβλ. καὶ Β' Παρ. 6, 28.

[49]. Β' Παρ. 20, 9.

[50] Βλ. κυρίως Ἰερ. 14, 12. 15, 2. 18, 21. Ἰεζ. 5, 12, 16 κλπ.

[51] Ἡσ. 5, 13. Ἰερ. 14, 2 ἑξ. Θρήν. 4, 4. Ὠσηέ 2, 5. Πρβλ. καὶ Ψαλμ. 106, 7 (Μασ. 107). Ἡσ. 49, 10.

[52] Θρήν. 5, 10.

[53] Ἰεζ 34,29. 36,13 - 15 κλπ. Πρβλ. καὶ *G. Fohrer*, Ezechiel, Tübingen, 1955, σελ. 201 - 202 (Handbuch zum Alten Testament).

καὶ ὁ 'Ιερεμίας [54], ὡς καὶ ὁ 'Ιωήλ [55]. Οἱ εἰς βάρος τοῦ 'Ισραὴλ ὀνειδισμοὶ τῶν ἐθνῶν προήρχοντο ἐκ τῆς ἐν Χαναάν ἐπικρατούσης ἀφορίας [56], ἐκ τῆς ὁποίας ἐφανεροῦτο, ὅτι ὁ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐγκατεστημένος λαὸς δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ εἰ μὴ μόνον τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ [57]. 'Ενδεχομένως δὲ ἐβασίζοντο καὶ εἰς τὴν ἄποψιν τούτων, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ 'Ισραὴλ εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ διαθρέψῃ τὸν λιμώττοντα λαόν Του [58]. 'Εξ ἄλλου ὁ λιμὸς συνίστα χλεύην κατὰ τοῦ 'Ισραήλ, ἀποδιδόμενος εἰς ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, Ὅστις ἀνέστελλε τὴν καρποφορίαν τῆς γῆς, πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἐκείνου λαοῦ [59]. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ 'Ισραηλίτης παρουσιάζει ἰδιάζουσαν εὐαισθησίαν [60]. Διὰ τοῦτο ἡ παρέλευσις τοῦ λιμοῦ συνετέλει καὶ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ γοήτρου τοῦ 'Ισραήλ, ὡς φανεροῦται ἔκ τινων κηρυγμάτων τοῦ 'Ιεζεκιὴλ καὶ τοῦ 'Ιωήλ [61].

'Εξ ἄλλου εἶναι ἄξιον ἀπορίας καὶ τὸ ὅτι ἡ Π. Διαθήκη, πλὴν ὡρισμένων περιπτώσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν ἐν τῇ σοφιολογικῇ γραμματείᾳ, δὲν λαμβάνει μέτρα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς μάστιγος ταύτης τοῦ λιμοῦ. Οὔτε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς συνιστᾶται, οὔτε ἡ διεξαγωγὴ ἐμπορίου, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις οἱασδήποτε δραστηριότητος, ὡς π.χ. ἡ μετ' ἄλλων λαῶν οἰκονομικὴ συνεργασία κλπ. Τοῦτο δέον νὰ ἀποδοθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν παλαιοδιαθηκικὴν πίστιν, ὅτι ὁ λιμὸς προέρχεται θεόθεν, ὥστε οὐδὲν νὰ δύναται ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἀντιμετώπισίν του νὰ ἐνεργήσῃ πλὴν τῆς καταφυγῆς εἰς μόνον τὸν Θεόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐκ λόγων θρησκευτικῶν ἐπιβαλλομένην ἀποφυγὴν συνάψεως σχέσεων μετὰ τῶν ξένων λαῶν. 'Εν τῇ σοφιολογικῇ γραμματείᾳ ὅμως συνιστᾶται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ ἐργατικότης, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ οὗτος ἐκ λιμοκτονίας. Ἡ διάφορος αὕτη ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν διαφορὰν τῶν κυριαρχου-

---

[54] 'Ιερ. 36, 18. (Μασ. 29). 51, 12 (Μασ. 44).

[55] 'Ιωὴλ 2, 19. Πρβλ. καὶ στχ. 17.

[56] 'Ιεζ. 36, 15.

[57] Βλ. Δευτ. 8, 3. Πρβλ. καὶ *A. Dillmann,* Numeri, Deuteronomium und Josua, 2. Aufl, Leipzig, 1886, σελ. 276 (Kurzgefasstes Exegetisches Handbuch zum Alten Testament), κ. ἄ.

[58] Πρβλ. καὶ 'Ιωὴλ 2, 17.

[59] *R. Kraetzschmar,* Das Buch Ezechiel, Göttingen, 1900, σελ. 250 (Handkommentar zum Alten Testament).

[60] Τοιοῦτό τι δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ 'Ιωὴλ 2, 17.

[61] Βλ. 'Ιεζ. 34, 29. 36, 29 - 30. 'Ιωὴλ 2, 19, 26.

σῶν αὐτόθι ἰδεῶν. Ἐν ταῖς Παροιμίαις κυρίως τονίζεται ἐμφατικῶς, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῆς στερήσεως προέρχεται ἐκ τῆς ὀκνηρίας. Διὰ τοῦτο συνιστᾶται ἡ ἐργατικότης καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς ὀκνηρίας, ἥτις μοιραίως ἐπιφέρει τὴν μάστιγα ταύτην[62]. Ἔπειτα ἐν τοῖς ἱστορικοῖς βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης γίνεται λόγος περὶ περιπτώσεων λιμοῦ ἐνσκήπτοντος εἰς μεγάλην κλίμακα, πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ὁποίου δυσκόλως θὰ ἠδύνατό τις νὰ πράξῃ τι, ἐνῷ ἐν τῇ σοφιολογικῇ γραμματείᾳ ἐννοοῦνται περιπτώσεις λιμοῦ προκαλουμένου κυρίως ἐξ ἐνδείας καὶ πτωχείας καὶ ὀφειλομένου ἐν πολλοῖς εἰς τὴν ὀκνηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἧς δύναται οὗτος εὐχερῶς νὰ ἀπαλλαγῇ ἐργαζόμενος.

4. Ο ΛΙΜΟΣ ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

α΄. Γενικά τινα. Ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ λιμὸς ἦτο συνήθης ἐν Παλαιστίνῃ κατάστασις ἔχουσα, ὡς προανεφέρθη, πλεῖστα αἴτια, ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἐκλαμβάνεται γενικῶς ὥς τι φυσικὸν κακόν, προκαλούμενον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἁμαρτίας καὶ ἀντιμετωπίζεται κατὰ τὸν ἀνάλογον τρόπον. Ὡς δὲ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα καὶ παντοῖαι ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Ἰσραὴλ ἀτυχίαι καὶ συμφοραί, οὕτω καὶ τὸ ἐν λόγῳ κακὸν παρέχει ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἱ. συγγραφεῖς τῆς Π. Διαθήκης νὰ χρησιμοποιήσουν τοῦτο ἐνίοτε ὡς ἀφετηρίαν τοῦ ἐποικοδομητικοῦ των κηρύγματος, πρὸς δημιουργίαν παρὰ τῷ λαῷ οἱονεὶ σωτηρίων σκέψεων. Τοῦτο εἶναι κυρίως σύμφωνον πρὸς τὸ γενικώτερον πνεῦμα τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος, καθ᾽ ὃ τὸ φυσικὸν κακὸν συνδέεται πρὸς τὸ ἠθικὸν κακόν, ἀποτελοῦν συνέπειαν τῆς ἁμαρτίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐταράχθη καὶ ὁ φυσικὸς κόσμος. Οὕτω πανταχοῦ διαφαίνεται ἡ θεία ἐπέμβασις, πρὸς σκοπὸν καθαρῶς παιδαγωγικόν. Ὁ Ἀμὼς διαβλέπει ταύτην εἰς ἅπαντα τὰ φυσικὰ γεγονότα καὶ διακηρύσσει, ὅτι αἱ δυστυχίαι τοῦ βίου ἔχουν σκοπὸν παιδαγωγικόν, βοηθοῦσαι τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ἐμακρύνθη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Αὐτόν[1]. Ὡς ὁ πατὴρ τιμωρεῖ πρὸς σωφρονισμὸν τὸ τέκνον του[2], οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπιδιώκει διὰ σειρᾶς παιδαγωγικῶν ποινῶν νὰ

---

62 Βλ. Παρ. 10, 4. Πρβλ. καὶ 12, 24. 19, 15.

1 Ἀμὼς 4, 6 - 13. Βλ. καὶ *Th. H. Robinson - F. Horst*, Die Zwölf Kleinen Propheten, 2 Aufl., Tübingen, 1954, σελ. 87 (Handbuch zum Alten Testament). Πρβλ. καὶ *Β. Βέλλα*, Ἀμώς, Ἀθῆναι, 1947, σελ. 57 - 58 (Ἑρμηνεία Παλαιᾶς Διαθήκης).

2 Δευτ. 8, 5. Πρβλ. καὶ Β΄ Βασ. 7, 14.

ἐπαναφέρῃ τὸν λαὸν πλησίον Του [3]. Οὕτως ὁ λιμὸς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ χρησιμοποιεῖται εἴτε ὡς μέσον ἀπειλητικὸν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς ἀποτροπὴν τυχὸν ἐκτροπῆς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαραχθείσης ἀκολουθητέας θρησκευτικῆς γραμμῆς, εἴτε ὡς μέσον τιμωρίας διὰ συντελεσθέντα παραπτώματα καὶ δημιουργίας προϋποθέσεων διὰ τὴν σωτηρίαν.

β΄. Ὁ λιμὸς ὡς ἀπειλή. Ἕνεκα τῶν ποικίλων ἀτασθαλιῶν του καὶ δὴ τῶν ἠθικῶν παραβάσεών του, ὁ Ἰσραὴλ πολλάκις ἀπειλεῖται διὰ λιμοῦ καὶ προαναγγέλλεται ἡ δι' αὐτοῦ παραδειγματικὴ τιμωρία του. Ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀπειλεῖται οὗτος, ὅτι θὰ ἐξολοθρευθῇ διὰ λιμοκτονίας, ἐὰν δὲν τηρήσῃ τὰς θείας ἐντολάς [4]. Ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου τούτου ἀπαντοῦν πάλιν παρόμοιαι κατ' αὐτοῦ ἀπειλαί, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως μὴ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ παρασυρθῇ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν [5]. Ὡσαύτως ὁ Ἡσαΐας διατυπώνει παρομοίαν ἀπειλὴν κατὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα [6] καὶ εἰδικώτερον κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ [7]. Κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἱερουσαλὴμ στρέφεται μετὰ δριμύτητος καὶ ὁ Ἱερεμίας, προλέγων αὐτοῖς ἀπειλητικῶς, ὅτι θὰ δεινοπαθήσουν ἐκ τρομερῶν στερήσεων κατὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐκ μέρους τοῦ Ναβουχοδονόσορος [8]. Ὁ αὐτὸς προφήτης ἀπειλεῖ διὰ λιμοῦ καὶ τοὺς εἰς Αἴγυπτον ἐπιθυμοῦντας νὰ καταφύγουν [9], ὡς καὶ τοὺς αὐτόθι καταφυγόντας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ νοτίου βασιλείου ὁμοφύλους του, τοὺς εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν εἰδωλολατρίαν παρασυρθέντας [10]. Ἐπίσης ἐπισείει ἀπειλὴν λιμοῦ καὶ κατὰ τῶν κατοίκων τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος Ἀναθώθ [11]. Περαιτέρω ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅπως τιμωρήσῃ διὰ λιμοῦ τοὺς ἐκ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ἐχθρούς του [12]. Ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ἰδίας ποινῆς ἀπειλοῦνται ὑπ' αὐτοῦ καὶ οἱ ψευδοπροφῆται, οἱ ὁποῖοι καθησυχάζοντες τὸν λαὸν «λέγουσι· μάχαιρα καὶ λιμὸς οὐκ ἔσται ἐπὶ τῆς γῆς» [13], ὁ δὲ πειθόμενος εἰς αὐτοὺς λαὸς θὰ ὑποστῇ τοιαύτην πανωλεθρίαν ἐκ μελλοντικοῦ λι-

---

[3] Ἀμὼς 4, 6 - 11. Πρβλ. καὶ Λευιτ. 26, 14 - 39. Δευτ. 28, 15 - 68. Ψαλμ. 88, 31 - 33 (Μασ. 89).

[4] Δευτ. 28, 15, 48, 49, 52 - 57.

[5] Δευτ. 11, 16 ἑξ. Πρβλ. καὶ 32, 24.

[6] Ἡσ. 8, 21. [7] Ἡσ. 51, 19.

[8] Ἱερ. 21, 7, 9. Πρβλ. καὶ 24, 10. 34, 8. (Μασ. 27). 36, 18 (Μασ. 29). 39, 24, 36 (Μασ. 32).

[9] Ἱερ. 49, 16, 17, 22 (Μασ. 42). [10] Ἱερ. 51, 12, 27 (Μασ. 44).

[11] Ἱερ. 11, 22. [12] Ἱερ. 18, 21.

[13] Ἱερ. 14, 15.

μοῦ, ὥστε δὲν θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἐνταφιάζουν τοὺς ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης πληγῆς ἀποθνήσκοντας [14]. Πλὴν τοῦ Ἱερεμίου, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ προφητικὸν κήρυγμα τὸ περὶ λιμοῦ θέμα καταλαμβάνει σημαίνουσαν θέσιν, ὁμιλεῖ καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ κατὰ παρόμοιόν πως τρόπον πρὸς τὸν λαόν [15]. Παραστατικώτατα δὲ προαναγγέλλει τὴν τιμωρίαν τῶν κατοίκων τῆς Ἱερουσαλήμ, οἵτινες μέλλουν νὰ ἐξολοθρευθοῦν δι᾿ ἄλλων τε συμφορῶν καὶ διὰ λιμοῦ [16]. Θίγων τὸ θέμα τοῦτο ἀπειλεῖ μετ᾿ αὐστηρότητος ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ πᾶσαν χώραν, ἡ ὁποία θὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ὁδοῦ [17]. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι οὗτος παρομοιάζει τὸν λιμὸν πρὸς ἐξολοθρευτικὰ καὶ θανατηφόρα βέλη, «βολίδας», διὰ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς θὰ συντρίψῃ «στήριγμα ἄρτου»[18]. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων μειζόνων προφητῶν καὶ δὴ τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ, οἵτινες εἶναι οἱ κατ᾿ ἐξοχὴν ἐφιστῶντες τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ ἐκ τοῦ λιμοῦ κινδύνου, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀγγαῖος [19]. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ δὲν ἀπειλεῖται μόνον ὁ Ἰσραὴλ διὰ τῆς ποινῆς τοῦ λιμοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐχθροί του. Μάλιστα δὲ ἐμφανίζεται οὗτος ὡς μέσον τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ὁ Ἠσαΐας ἀπειλεῖ τοὺς Φιλισταίους, ὅτι θὰ ἐξολοθρευθοῦν διὰ λιμοῦ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἕνεκα τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν εἰς τὸν λαόν του [20].

Γενικῶς εἰπεῖν δύναταί τις εὐχερῶς νὰ διακρίνῃ τὴν δεσπόζουσαν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἐν τῷ προφητικῷ κηρύγματι κατέχει ὁ λιμὸς ὡς ἀπειλή. Καὶ τοῦτο κυρίως διότι ἐπρόκειτο περὶ σοβαρωτάτης κατὰ τοῦ λαοῦ μάστιγος, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐφοβεῖτο ἔκ τινος ἐπόψεως περισσότερον καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν θάνατον. Δι᾿ αὐτοῦ τοῦ φοβεροῦ ἀπειλητικοῦ μέσου ἤλπιζον οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ συγκρατήσουν τὸν λαὸν ἐκ τῆς ροπῆς πρὸς τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν ἐν γένει ἠθικὴν ἀποσύνθεσιν καὶ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τῆς θρησκείας τοῦ Γιαχβέ. Εἶναι ὅμως ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ὁ λαὸς δὲν ἐπέστρεφε πάντοτε, ὡς ὤφειλεν, εἰς τὸν Θεόν του μετανοῶν, οὐδεμίαν παρουσιάζων ἠθικὴν βελτίωσιν. Διὰ τὴν κατάστασιν ταύτην παραπονεῖται ὁ Ἀμώς [21].

(Συνεχίζεται)

---

[14] Ἱερ. 14, 16.
[15] Ἰεζ. 6, 11, 12. Πρβλ. καὶ 7, 15.
[16] Ἰεζ. 14, 21. [17] Ἰεζ. 14, 13.
[18] Ἰεζ. 5, 12, 16, 17. [19] Ἀγγ. 1, 11.
[20] Ἠσ. 14, 30. [21] Ἀμὼς 4,6 ἑξ.

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΚΗΡΥΓΜΑ *

Ὑπὸ ΔΗΜ. ΧΑΡΙΣΗ
Θεολόγου καθηγητοῦ

Δ'. ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΟΡΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

Ὁ εὐαγγελισμὸς ἐν πρώτοις ἀνήκει εἰς τὸν ἐπίσκοπον καὶ δέον νὰ ἀποτελῇ κύριον ἔργον αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Θεσσαλονίκης ὁ κηρύττων κληρικὸς θεωρεῖται «στόμα Θεοῦ καὶ Χριστοῦ ἄξιος»[38]. Ὡς ἔργον δὲ «τοῦ Πνεύματος καὶ παραδέδοται καὶ ἀναγκαῖος τῷ ἱεράρχῃ καὶ ὀφειλόμενος» ὀνομάζει τὸ κήρυγμα ὁ αὐτὸς ὡς ἄνω πατήρ. Ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὡς ἰδιαίτερα χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους ἐθεωροῦντο τὸ «κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας» καὶ τὸ «Ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας».

Τὸ ἔργον αὐτὸ ὑπομιμνήσκει εἰς τὸν χειροτονούμενον εἰς ἐπίσκοπον ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν εἰδικῶν εὐχῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν, ἐφ' οὗ ἐπικαλεῖται τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ «ὁδηγὸν τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, φωστῆρα ἐν κόσμῳ» καὶ «ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας».

Ἐν τῷ νη´ Ἀποστολικῷ κανόνι τονίζεται ὅτι ὁ παραμελῶν τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἀφορίζεται καὶ κατ' ἐξακολούθησιν ἀδιαφορῶν καθαιρεῖται. Τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην τῶν ἐπισκόπων μνημονεύει καὶ διὰ τοῦ ιθ´ κανόνος ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος τονίζουσα: «ὅτι δεῖ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶτας ἐν πάσῃ μὲν ἡμέρᾳ, ἐξαιρετικῶς δὲ ἐν ταῖς Κυριακαῖς, πάντα τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν ἐκδιδάσκειν τοὺς τῆς εὐσεβείας λόγους ἐκ τῆς Θείας Γραφῆς ἀναλεγομένους τὰ τῆς ἀληθείας νοήματά τε καὶ κρίματα».

Κατὰ δεύτερον λόγον ὁ εὐαγγελισμὸς ἀποτελεῖ καὶ τῶν πρεσβυτέρων πρωταρχικὴν ὑποχρέωσιν. Οἱ ἱεροὶ κανόνες πλειστάκις ὁμιλοῦν

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 201 τοῦ τεύχους Μαΐου - Ἰουνίου.

[38] Περὶ τῶν Ἱερῶν Τελετῶν Σ. Ν. Δ.

περὶ τοῦ καθήκοντος τούτου. Ὁ Βαλσαμὼν γράφει ὅτι «διδακτικοὺς εἶναι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους»[39].

Τὸ τοῦ Θείου λόγου κήρυγμα δύναται νὰ ἀνατεθῇ καὶ εἰς τοὺς διακόνους ὡς καὶ εἰς δεδοκιμασμένους τῇ εὐσεβείᾳ λαϊκούς.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ γ΄ αἰῶνος ἐπισκοπικῇ ἀδείᾳ λαϊκοὶ ἀσκοῦσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου[40] μνημονεύονται ὡς λαϊκοὶ ἱεροκήρυκες τὰ ὀνόματα τοῦ Μ. Κων)τίνου, τοῦ Εὐέλπιδος ἐν Μοιράνδοις, τοῦ Παυλίνου ἐν Ἰκονίῳ καὶ τοῦ Θεοδώρου ἐν Συνάδοις. Τὸ δικαίωμα ὅμως αὐτὸ ἀφηρέθη ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου εἰς Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τοῦ ε΄ αἰῶνος εἰς Δύσιν ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος Α΄. Ἡ ἐν Δύσει ἀπαγόρευσις εἰς τοὺς λαϊκοὺς τοῦ ἐπ᾽ ἐκκλησίας κηρύγματος δὲν ἔτυχε γενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἐπανελήφθη ἀπὸ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος, διότι διεδόθησαν ἐπικινδύνως διάφοροι αἱρέσεις. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπετράπη ἀπὸ τοῦ 1861 τὸ κήρυγμα εἰς δεδοκιμασμένους λαϊκοὺς ἱεροκήρυκας ἀποτελέσαντος οὕτω ἔθιμον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀπ᾽ ἄμβωνος παρὰ λαϊκῶν κηρύγματος. Ἡ σημασία τοῦ κηρυκτικοῦ ἔργου καὶ παρὰ λαϊκῶν ἐξαίρεται διότι οὕτω παρακινεῖται ὁ λαὸς νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ἐξαγγελλομένας θρησκευτικὰς διδασκαλίας. Ὁ Θεῖος λόγος καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν «ὡς ζῶν καὶ ὡς ζωῆς πρόξενος, καὶ ἐναργὴς καὶ δραστικὸς καὶ σωτήριος»[41], διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ «ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λαλοῦντος, οὐδὲ εἰς τὸ ἐντυπωσιακὸν τῶν κηρυττομένων ἀληθειῶν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος»[42]. «Ὁ γὰρ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ᾽ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως πέφυκε, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει Θεοῦ»[43].

Ὁ εὐαγγελισμὸς εἶναι ἔργον ὑψηλὸν καὶ ὑπεύθυνον καὶ ἀνατίθεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς σκεύη ὀστράκινα, ἤτοι εἰς ἱεροκήρυκας οἵτινες ὀφείλουν νὰ διακατέχωνται ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι εἶναι διάκονοι Θεοῦ καὶ στόμα Χριστοῦ[44] καὶ ἀνερχόμενοι εἰς τὸν ἄμβωνα νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς

---

[39] Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμος Β σελ. 75.

[40] Ἐκκλ. Ἱστορία VI, 19 - 32.

[41] Γερασίμου Βλάχου: Ἀνέκδοτον ἔργον περὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς τρόπου τοῦ διδάσκειν τὸ Θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, Κῶδιξ Γ. Μαριδάκη φ 16 Β- 32β φ18.

[42] Κ. Κ. Κούρκουλα: Ἡ θεωρία τοῦ κηρύγματος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατείας, Ἀθῆναι 1957 σελ. 94.

[43] Γερασίμου Βλάχου: μνημ. ἔργ. φ 18.

[44] Jones Bob: «How to Improve your preaching» New York, ἄ. ἔ.

τὴν ἐντολὴν τοῦ αἰωνίου Διδασκάλου, δι᾽ ἧς ἀποστέλλει πάντας, ἵνα μαθητεύσουν πάντα τὰ ἔθνη καὶ διὰ μὲν τῆς προσευχῆς νὰ εὑρίσκωνται ἐν διαρκεῖ ἐπικοινωνίᾳ μὲ τὸν Θεὸν διὰ δὲ τῆς πνευματικῆς ἀκτινοβολίας των καὶ τῆς καθ᾽ ὅλου διαλαμπούσης ἀρετῆς των «νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἀντίτυπον τοῦ πρωτοτύπου τοῦ πανσόφου Σωτῆρος»[45].

Ὁ εὐαγγελισμός, ἀποβλέπει εἰς τὴν προσέγγισιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ καὶ ἡ σκέψις, ὁ νοῦς, ὁ παλμός, ὁ ἐνθουσιασμός, τὸ πάθος, ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ συγκίνησις τῶν ἱερουργῶν καὶ μυσταγωγῶν τοῦ Εὐαγγελίου θὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τὰς βασικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν καλὴν ἐξαγγελίαν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν του ὁ ἱεροκήρυξ ὅτι τὸ κήρυγμα, εἶναι τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἐπαναφέρει πεπλανημένους καὶ μεταβάλλει εἰς ὁμοιώματα τοῦ Θεοῦ διεστραμμένους, συνεχίζει τὸ διδακτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου, φωτίζει τὸν νοῦν, διαλύει τὰ νέφη τῆς ὀλιγοπιστίας, θερμαίνει τὴν καρδίαν, ζωογονεῖ τὰς ἀρετάς, ἀναπλάσσει τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιώματα, ἀναγεννᾶ τὴν καρδίαν καὶ τονώνει τὴν ἐπιθυμίαν δι᾽ ἀγῶνας πρὸς κατάκτησιν τῶν κορυφῶν τῆς τελειότητος ἐκθέτει αὐτούσιον τὴν περὶ Χριστοῦ ἀλήθειαν. Ἐπιδιώκει οὐχὶ ἁπλῶς νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν πίστιν εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ θεία διδασκαλία ἀποτελεῖ τὸ «οὐράνιον μάννα» εἰς τὴν ἐρημίαν τῆς ζωῆς. Συμπονεῖ τὸν συνάνθρωπόν του, καθὼς παρατηρεῖ τὰς διανοιγείσας ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πληγὰς καὶ σπεύδει εἰς βοήθειαν διὰ τοῦ κηρύγματος. Προσφέρει ὡς θεραπευτικὸν μέσον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ αὐτὴν ταύτην τὴν φλεγομέμνην καρδίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐθυσιάσθη διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον σχίσας τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν του. Κηρύττει μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ παρρησίαν χωρὶς νὰ ἀποκάμνῃ ὁσάκις διώκεται διὰ τὸν εὐαγγελισμόν.

Τὴν σκέψιν τοῦ ἱεροκήρυκος πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν»[46]. Ἀποφεύγων δὲ πᾶσαν φιλοδοξίαν οἴησιν καὶ ματαιοδοξίαν νὰ μὴ γοητεύηται ἀπὸ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀκροατῶν, διότι οὕτω κηρύττει τὸν ἑαυτόν του καὶ οὐχὶ τὸν Ἰησοῦν

---

[45] Ἰωάσαφ Κορνηλίου: «Ἐγχειρίδιον ρητορικὸν περὶ τοῦ ἐξυφαίνειν διδαχὰς» Ἐνετίησι 1788 σελ. 2.

[46] Β΄ Κορνθ. 1Β. 15.

Χριστόν. Τὸ κήρυγμα γίνεται δι' αὐτοὺς μέσον ἱκανοποιήσεως τῆς ματαιοδοξίας των καὶ ὄχι μέσον σωτηρίας ψυχῶν.

Ὁ Ἱεροκήρυξ, γράφει ὁ Ε. Μ. Bounds[47], δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἄλλην ἔμπνευσιν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὔτε ἄλλην φιλοδοξίαν ἀπὸ τοῦ νὰ διδάξῃ Αὐτόν, οὔτε ἄλλον κόπον εἰμὴ μόνον διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Οὔτε πρέπει νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν του ἱκανὸν διὰ τὸν ἄμβωνα καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμῆται τὸ τοῦ Οὐρανοβάμονος Ἀπ. Παύλου: «Ταλαίπωρος εἰμι ἐγώ».

Ἡ ρητορικὴ εἶναι μία καλὴ τέχνη. Ὁ χριστιανὸς ὅμως ρήτωρ δὲν πρέπει νὰ τέρπῃ μόνον τὴν ἀκοὴν καὶ νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἰδιαιτέρας ἐπιθυμίας καὶ κλίσεις τῶν ἀκροατῶν, διότι οὕτω διαστρεβλοῦται τὸ περιεχόμενον τοῦ Εὐαγγελίου χάριν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἀκροατῶν, ὡς τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐαγγελίου: «Ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, τοῖς ἰδίοις ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται»[48].

Ἡ χριστιανικὴ ρητορικὴ τέχνη ἀπαιτεῖ προσαρμογὴν καὶ συγχρονισμὸν τοῦ κηρύγματος. Τοῦτο σημαίνει: ἀπάντησις εἰς τὰ ἀγωνιώδη προβλήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου βάσει τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελικοῦ Νόμου. Διὰ τὴν κατάλληλον προσαρμογὴν καὶ ἐκσυγχρόνισιν τοῦ κηρύγματος εἶναι ἀνάγκη ὁ ἱεροκήρυξ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ προβλήματά της, τοὺς ἀκροατὰς μὲ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ προτερήματά των καὶ ἀπὸ τὸ ταμεῖον τῶν γνώσεών του νὰ ἀντλῇ τὸ περιεχόμενον τὸ ὁποῖον θὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν Εὐαγγελικῶν ἀρχῶν.

Ὡς διερμηνεὺς τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπευθύνηται πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ χρησιμοποιῶν πάντοτε πληθυντικὸν ἀριθμὸν συμπεριλαμβάνων καὶ τὸν ἑαυτόν του διότι «πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες»[49]. Νὰ ἀσκῆται συνεχῶς διότι τὸ ἔργον του λεπτὸν ἀπαιτεῖ εἰδικὴν παρακολούθησιν μαθημάτων καὶ πλουτισμὸν τῶν γνώσεών των διὰ τῆς μελέτης θεολογικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ λοιπῶν συγγραμμάτων. Ὀφείλει νὰ κατέχῃ πολλὰς γνώσεις καὶ φιλοσοφικὴν κατάρτι-

---

[47] Ε. Μ. Βουντς: Ἡ δύναμις διὰ τῆς προσευχῆς, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς Μιχαήλ, Ἀθῆναι 1949.

[48] Β Τιμοθ. Δ, 3.

[49] Ἰακ. γ' 2.

σιν, διότι «ρήτωρ ἀφιλόσοφος εἶναι τέκτων χωρὶς ὕλην, φάντασμα ἄνευ ζωῆς καὶ ψυχῆς (Κων)τῖνος Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων). Ἄλλως εἶναι ἀδύνατον νὰ διηγῆται μὲ παραστατικότητα καὶ ζέσιν, μὲ καθαρότητα καὶ γλαφυρότητα, μὲ εὐκολίαν καὶ ἁπλότητα. Ἡ εὐγενικὴ λιτότης, ἡ ἐπαγωγικὴ ἁρμονία, τὸ θελκτικὸν ὕφος καὶ ἡ ζωντανὴ ἀφήγησις διὰ καλολογικῶν στοιχείων καθιστοῦν τὸ κήρυγμα εὐχάριστον καὶ τὸν ἱεροκήρυκα ἱκανὸν νὰ ἀσκήσῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν, οἱ ὁποῖοι αἰσθάνονται ὅτι ἀβίαστα ἔρρευσαν πλεῖσται ὅσαι ὡραιότητες ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς θείας διδασκαλίας.

Ὁ ἱεροκήρυξ πρέπει ἀκόμη νὰ συνδυάζῃ τὴν θεωρίαν τῆς ἠθικῆς μὲ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ζωήν. Νὰ ζῇ μυστηριακὴν ζωήν. Νὰ γινώσκῃ μὲ ἀκρίβειαν τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ τὰ ποικίλα προβλήματά της βυθομετρῶν τὰ πάθη καὶ τὰς πτυχὰς τῶν πτώσεων τῆς ἰδίας του καρδίας. Νὰ περιλαμβάνῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐξετάσεως τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰς καλύβας, τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν ἁπλοῦν λαόν, τοὺς διανοουμένους καὶ ἀπαιδεύτους, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικρούς, τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας. Νὰ εὑρίσκῃ τὰ ἐλαττήρια, ἅτινα παρασύρουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ νὰ ἐκθέτῃ λεπτομερῶς τὰ πολυδαίδαλα καὶ ἀπόκρυφα σκιρτήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Ἡ διέλευσις τοῦ ἱεροκήρυκος πρέπει νὰ ἀποτελῇ τρόπον τινὰ περίοδον πνευματικῆς ἐπαναστάσεως ὡς εἶπεν ὁ Κύριος: «Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη»[50].

Ὁ ἱεροκήρυξ πρέπει νὰ διακρίνηται διὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διαθέσεως ὅταν πρόκειται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς δύσκολα προβλήματα. Νὰ ἀκούῃ μετὰ προσοχῆς τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν ἄνθρωπον προβλήματα καὶ νὰ ἐκδηλώνῃ ἀδιαλείπτως τὴν στοργὴν πρὸς τοὺς πτωχούς, τὴν συμπαράστασίν του εἰς τὸν ἀδικούμενον, τὴν συμπόνοιαν εἰς τὸν τεθλιμμένον. Νὰ εἶναι χαρίεις καὶ εὐγενής, καταδεκτικὸς καὶ ἁπλοῦς, σοβαρός, ἤρεμος, μειλίχιος, ὀξυδερκὴς καὶ συγκαταβατικός. Νὰ ἐπιζητῇ ὄχι νὰ θέλῃ νὰ φαίνηται ἐνάρετος, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ νὰ νομίζηται ὡς τοιοῦτος καὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατάς του, ὥστε νὰ ἀποτελῇ τὴν «φθεγγομένην καὶ σιωπῶσαν παραίνεσιν» ὡς γράφῃ διὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Νὰ κυριαρχῇ ἐπ' αὐτοῦ τὸ «σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»[51]. Νὰ ἀκτινοβολῇ διὰ τῆς ὡλοκλη-

---

[50] Λουκ. ΙΒ', 49.

[51] Β' Τιμ. β' 15.

ρομένης καὶ ἐναρέτου προσωπικότητός του ἀποτελῶν, ἐπιστολὴν Χριστοῦ «γινωσκομένην καὶ ἀναγινωσκομένην ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων»[52]. Νὰ ἀναζητῇ εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας τὰς κεκρυμμένας ἐκείνας πτυχὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας συγκαλύπτονται τὰ πάθη, αἱ μυστικαὶ σοφιστεῖαι, αἱ ὁποῖαι τυφλώνουν καὶ δελεάζουν τὸν ἄνθρωπον. Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς δὲν πρέπει νὰ κηρύττῃ τὸν ἑαυτόν του «ζητῶν ἐξ ἀνθρώπων δόξαν»[53], ἀλλὰ Χριστὸν καὶ τοῦτον Ἐσταυρωμένον, ἔχων πεποίθησιν ὅτι ὅταν οἱ λόγοι του ἐμπνέωνται ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καλύπτουν πολλάκις καὶ τὰς ἀνεπιτυχεῖς ἐκφράσεις του.

Ε'. ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ

Ὅταν εἰς τὴν λατρείαν μετέχωμεν συνειδητὰ τότε ἔχομεν ζῶσαν τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐντὸς ἡμῶν. Διὸ ἡ χρῆσις τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος εἶναι ἀναγκαία. Δι' αὐτοῦ θὰ εἰσαχθῇ ὁ ἀκροατὴς εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Θὰ κατανοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς προσευχῆς, τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας, δι' ὧν ὁ πιστὸς κατανοῶν τὴν ἐν τῇ λατρείᾳ συνεχιζομένην μυστικὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ θὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς οὐρανίου Βασιλείας. Εἶναι ὄντως ἀποκαρδιωτικὸν νὰ μὴ γνωρίζουν οἱ πιστοὶ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ διατὶ ἐκκλησιάζονται καὶ διατὶ προσεύχονται. Τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας περιέχουν τὴν βιωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πατέρων χριστιανικὴν ἀλήθειαν. Ἐνθουσιασμός, συγκίνησις, θλῖψις διὰ τὰς πτώσεις καὶ χαρὰ διὰ τὴν ἀνόρθωσιν, δοξολογίαι, εὐχαριστίαι, ὕμνοι καὶ παρακλήσεις εἶναι τὸ κέντρον τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Ὁ ἱεροκήρυξ πρέπει νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν του πρὸς τὴν λατρείαν, προσέτι δὲ νὰ τονίσῃ καὶ τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα πολλῶν σημείων τῆς λατρείας.

Προσοχὴ χρειάζεται ὥστε διὰ τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος νὰ μὴ στραφῇ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν νοσηρὸν μυστικισμὸν καὶ ἀδιαφορήσῃ διὰ τὰς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ δίψα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου διὰ τὴν γνῶσιν τῆς καθαρᾶς καὶ σαφοῦς ἀληθείας ἀπαιτεῖ τὸ κήρυγμα νὰ ἀναφέρηται εἰς θέματα δογματικά.

Τὰ δόγματα οἰκειοποιοῦνται διὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως. Τὸ κήρυγμα

---

[52] Β' Κορ. γ', 2.
[53] Α' Θεσ. β' 6.

πρέπει νὰ δημιουργῇ προϋποθέσεις σταθερᾶς, ἐλλόγου καὶ καθολικῆς πίστεως. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ Σωτηρία. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνάγκη νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τὸν λόγον Του. Ἡ πίστις αὐτὴ θὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Τριαδικὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν μίμησιν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν θὰ ἐπιδιώκῃ καὶ νὰ τὸν μιμηθῇ. Νὰ τὸν ὁμοιάσῃ. Ἐπιτυγχάνεται τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Θὰ γνωρίζῃ ὁ πιστὸς ὅτι ὁ Σταυρὸς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάστασιν.

Προϊὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἠθική. Ἡ ἠθικὴ δὲν πρέπει νὰ συμφωνῇ μὲ τὴν λογικήν, ἀλλὰ μὲ τὸ Δόγμα. Δὲν εἶναι ἡ πρέπουσα κατεύθυνσις τοῦ συγχρόνου κηρύγματος. Κατήντησεν ἠθικολογία καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεκδοτολογία καὶ ἀπεξενώθη ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ τὸ Δόγμα. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ ἀκούωνται μὲν ὡραιόταται ἠθικαὶ διδασκαλίαι καὶ παραινέσεις, ἀλλὰ νὰ ἀποτελοῦν ἁπλῶς «συνταγολόγια» τοῦ ἱεροκήρυκος. Τὸ ἀκροατήριον ἔχει ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένην τὴν διαίσθησιν καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰς ξένας πρὸς τὸν ἱεροκήρυκα καὶ τὰς μακρὰν τῆς πραγματικότητος παραινέσεις. Καὶ ὄχι μόνον δὲν δέχεται ταύτας εὐχαρίστως, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀποστροφὴν ἀκούει καὶ προδιαθέτει τὸν ἑαυτόν του νὰ μὴν ἐφαρμόσῃ καὶ ὅσας θεωρεῖ ὀρθὰς καὶ δικαίας.

Συμβαίνει καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον. Νὰ ἠθικολογῇ καὶ ἐκεῖνος ὁ ἱεροκήρυξ, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ὄχι μόνον ἀπέχει τῆς ἠθικῆς συγκροτήσεως, ἀλλ' ἐκτρέπεται καὶ εἰς φοβερὰ σκάνδαλα, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἔρχονται εἰς τὴν δημοσιότητα ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ ἡμερησίου καὶ ἑβδομαδιαίου τύπου. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ φρονοῦμεν ὅτι τὸ κήρυγμα ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι στηλιτευτικὸν τὸ μὲν πρὸς νουθεσίαν, ἔλεγχον καὶ διόρθωσιν τοῦ παρεκτραπέντος, τὸ δὲ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ αἰσθήματος τῆς κοινῆς γνώμης, ὅπερ ἀπαιτεῖ νὰ τιμωρῆται «ὁ τὰ φαῦλα πράττων».

Ἡ συγκάλυψις σκανδάλων ἠθικῶν - καὶ εἶναι τόσον φοβερὰ τὰ σκάνδαλα τῶν χριστοκαπήλων τὸν τελευταῖον καιρόν! - βλάπτει ἀνεπανόρθωτα τὸ κηρυκτικὸν ἔργον. Ὁ Κύριος ἤλεγχε οὐχὶ μόνον τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, τοὺς τελώνας καὶ ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητάς του.. Εἶναι αὐστηρότατος ὁ ἔλεγχός του πρὸς τὸν Πέτρον ὅταν τοῦ λέγῃ «ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ». Οὔτε διστάζει νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τὸ μαστίγιον καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς βεβηλοῦντας τὸν οἶκον τοῦ Πατρός του. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι πατέρες δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐλέγξουν τὰς παρεκτροπὰς πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων. Καλὸν εἶναι νὰ μὴν ἀποκαλύπτωνται ἠθικαὶ παρεκτροπαὶ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων, ἀλλ' ἅπαξ ἔλθουν εἰς φῶς,

νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγκαλύπτωνται. Ὁ ἱεροκήρυξ πρέπει τότε νὰ εἶναι αὐστηρὸς ἐπιτιμητὴς καὶ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν κάθαρσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Οἱ ἀκροαταὶ ἐπιζητοῦν ἡ κηρυκτικὴ διδασκαλία νὰ περιέχῃ σαφῆ καὶ συγκεκριμένην, ἄνευ ἀοριστιῶν καὶ διφορουμένων ἐννοιῶν καὶ ἀκαθάρτων λόγων τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐξαίρῃ πάσας τὰς περὶ ἀγαθοῦ, ὡραίου, καὶ ἀγάπης ἀξίας καὶ νὰ προσλαμβάνῃ κοινωνικὴν χροιὰν καλύπτουσα τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀκροατηρίου.

Ὁ ἱεροκήρυξ πρέπει νὰ θέτῃ σκοποὺς κοινωνικούς. Νὰ τονίζῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ μέτοχος τῆς οὐρανίου Βασιλείας, ἐφ' ὅσον ἤθελε δημιουργήσει προϋποθέσεις ἐπιγείου ἀγαθῆς βασιλείας.

Τὸν ἐπίγειον ἐνάρετον βίον του θὰ τὸν ἐπιτύχῃ ὁ πιστός, ἐὰν ὡς γνώμονα αὐτοῦ θέσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐξαγγελλομένας ἀληθείας.

Τὸ σύγχρονον κήρυγμα εἶναι ἀνάγκη νὰ πληροφορήσῃ τὸν ἀκροατὴν ὅτι δύναται νὰ χρησιμοποιῇ ὡς μέσα ψυχαγωγίας καὶ ἠθικοποιήσεώς του καὶ τὸν κινηματογράφον καὶ τὸ θέατρον καὶ τὸ ραδιόφωνον καὶ τὰ σπὸρ καὶ τὰ ἔντυπα. Τὰ μέσα αὐτὰ ἄριστα δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ ὁ ἴδιος - ὁ λαϊκὸς τοὐλάχιστον - ὁ ἱεροκήρυξ. Διαπιστοῦται δυστυχῶς ὅτι τὰ μέσα ταῦτα ὡς ἔχουν σήμερον διαστρέφουν τὰς συνειδήσεις καὶ φθείρουν τὰ ἁγνὰ ἤθη. Ἡ μονομερὴς θέσις τόσον τῆς ἐκκλησίας, ὅσον καὶ τῶν ὠργανωμένων χριστιανικῶν ὁμάδων ἔναντι τῶν μέσων αὐτῶν τῆς ψυχαγωγίας ὡδήγησεν εἰς θλιβερὰν κατάπτωσιν τοῦ καλαισθητικοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι θέμα συλλογικῆς δραστηριότητος. Ὅ,τι καὶ ἂν λεχθῇ εἰς τὸ κήρυγμα δὲν ἔχει ἐπίδρασιν. Μόνον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς Λόγος Θεοῦ δύναται νὰ διορθώνῃ τὰ πράγματα. Οἱ ἱεροκήρυκες ὀφείλουν νὰ ἐνεργήσουν συλλογικῶς. Νὰ ὁρισθοῦν ἐπιτροπαὶ ἐλέγχου καταλληλότητος ἔργων θεατρικῶν καὶ κινηματογραφικῶν, σπὸρ καὶ λοιπῶν ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων καὶ δι' ἐπισήμων ἀνακοινώσεων νὰ καθίστανται γνωσταὶ αἱ κατάλληλοι πρὸς παρακολούθησιν ψυχαγωγικαὶ ἐκδηλώσεις.

Τὸ σύγχρονον κήρυγμα πρέπει νὰ πάρῃ θέσιν ἔναντι τοῦ ἐργατικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προβλήματος. Δὲν ἐπιτρέπεται ὁ ἱεροκήρυξ νὰ ὁμιλῇ περὶ δικαιοσύνης καὶ ὁ ἐργαζόμενος νὰ ὑποφέρῃ. - Οὔτε εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη λύσις ἡ συγκρότησις ἐνοριακῶν ταμείων φιλανθρωπείας, ἐκ τῶν ὁποίων δυστυχῶς βοήθειαν δὲν λαμβάνουν οἱ ὄντως ἔχοντες ἀνάγκην, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαῖται καὶ ἐπιτήδειοι -. Ὁ ἱεροκήρυξ ὀφείλει νὰ πρωτοστατῇ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἐργαζομένων τάξεων διὰ τὴν

καλλιτέρευσιν τῶν ὅρων διαβιώσεως. Τὸ κήρυγμα ἐδῶ πρέπει νὰ εἶναι προσηρμοσμένον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ἐργαζομένων. Νὰ τονίζωνται αἱ σχέσεις ἐργάτου καὶ ἐργοδότου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ νὰ ἀκούεται καὶ εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ νὰ ὑποδεικνύεται ὁ ὀρθὸς τρόπος διεκδικήσεως τῶν δικαιωμάτων. Οὕτω θὰ δημιουργηθῇ ὁ χριστιανικὸς κοινωνισμός, δι᾽ οὗ θὰ ἐπιλύωνται βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ ἐργατικὰ προβλήματα. Εἰς τοὺς ἐργαζομένους πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ «τὸ ὄπιον τοῦ λαοῦ», ἀλλὰ τὴν ζῶσαν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ἡ δημιουργία κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτων ἐπέφεραν σύγχυσιν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων. Τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ κατευθύνῃ τοὺς πιστούς. Οὐχὶ ἕρμαια τῶν τυχὸν πατριδοκαπήλων, οἵτινες ἐκμεταλλεύονται τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθοδηγούμενοι καταλλήλως οἱ πιστοὶ νὰ δύνανται νὰ ἐκλέγουν τοὺς ἀξίους, τοὺς ἐναρέτους, τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, διὰ τὰ ἰδανικὰ τῆς ὁποίας ἀγωνίζονται μὲ φανατισμόν. Ὁ ἱεροκήρυξ θὰ κρατήσῃ μὲν τοὺς πιστοὺς μακρὰν τῶν κομματικῶν διενέξεων, θὰ τοὺς ὁδηγήσῃ ὅμως νὰ ἐνταχθοῦν εἰς ὑγιὲς κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστώς, τοῦ ὁποίου αἱ ἀρχαὶ θὰ ἐκπηγάζουν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Τὸ κήρυγμα ἀκολουθοῦν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον θὰ δύναται νὰ παρουσιάζῃ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι σήμερον. Ὁ ἱεροκήρυξ θὰ ἐκθέτῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα οὐχὶ μὲ συνείδησιν ἱστορικῆς ἀφηγήσεως γεγονότων, ἀλλὰ μὲ συνείδησιν ἠθικῆς ὠφελείας τῶν ἀκροατῶν ἐκ τῶν γεγονότων. Νὰ παρουσιάζῃ τὴν ἐξεζητημένην πολυτελῆ διαβίωσιν καὶ ἐμφάνισιν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν κακοδαιμονίαν, καὶ νὰ τονίζῃ τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ἁπλότητα ἐν τῷ βίῳ, διότι ἐν τῇ σεμνότητι καὶ ἁπλότητι ὑπάρχει τὸ ὡραῖον.

Νὰ μὴ εἶναι ξένος εἰς τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα, ἀλλὰ νὰ καθοδηγῇ τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν δημιουργίαν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, διότι οὕτω θὰ ἀνασυγκροτηθῇ ἡ χαλαρωθεῖσα κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ζωή.

Διάχυτος εἶναι ἡ ἐντύπωσις ὅτι τὸ κηρυκτικὸν ἔργον γενικῶς διέρχεται κρίσιν, ὅτι ἐκτρέπεται εἰς ἐξοργιστικὴν πολλάκις κοσμικῆς ὑφῆς ἐπίδειξιν, καὶ ὅτι εἶναι διδασκαλία ὁδηγοῦσα εἰς πλάνην. Διὰ τοῦτο ἡ ὅλη κηρυκτικὴ ἐργασία εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκσυγχρονισθῇ. Συνθῆκαι διαβιώσεως, ἐνδιαφέροντα, προβλήματα ποικίλα, μόρφωσις, πολιτικαὶ πεποιθήσεις, ἠθικὴ συγκρότησις τοῦ ἀκροατηρίου, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάζωνται μετὰ πάσης σχολαστικότητος καὶ ἐνδιαφέροντος ὑπὸ τοῦ

ἱεροκήρυκος. Τότε θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιδρᾷ εἰς τὸ ἀκροατήριον καὶ νὰ ἀναδεικνύεται ἀδελφός, πατὴρ καὶ φίλος ἑνὸς ἑκάστου ἀκροωμένου τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Οἱ Θεολόγοι Ἱεροκήρυκες κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἐπιβάλλεται σήμερον ἐν ἡμέραις μεγάλων ἀναστατώσεων εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς νὰ ἀρθοῦν εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων καὶ νὰ ἀναλάβουν ἔντονον κηρυκτικὴν σταυροφορίαν διὰ τὴν πρὸς τοὺς συνανθρώπους των διερμηνείαν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Ὀφείλουν νὰ θεραπεύσουν «κάθε πληγὴν φλεγμαίνουσαν - πότε - μὲ τὰ δραστήρια φάρμακα τῆς φρονήσεως, πότε - μὲ τὸ ἔλαιον τῆς γλυκήτητος, τῆς πραότητος, τῆς ἀνοχῆς καὶ πότε μὲ τὸν ἰὸν τῆς αὐστηρότητος, τῆς πικρίας, τῆς τομῆς» χρησιμοποιοῦντες ἄλλοτε τὸ στηλιτευτικὸν ἢ ἐλεγκτικὸν κήρυγμα καὶ ἄλλοτε τὸ ἀναγεννητικὸν καὶ τὸ ἐποικοδομητικόν. Οὕτω νὰ θεραπεύωσι πληγὰς καὶ νὰ στηρίζωσι ψυχάς, ὑπὲρ ὧν ὁ Κύριος ἀπέθανε.

Διὰ τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τοῦ κηρύγματος ἐπιβάλλεται, ὡς προανέφερον, ἡ συλλογικὴ ἐνέργεια τῶν ἐργατῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Φρονῶ ὅτι ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος τρόπος διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν πλέον ἢ ὅλων τῶν προβλημάτων εἶναι ἡ ἑνιαία κατευθυντήριος γραμμὴ τοῦ κηρύγματος ὑφ' ὅλων τῶν ἱερουργῶν μὲ γενικὸν θέμα ἕκαστον ἔτος καὶ μὲ τὰ τυχὸν περιστασιακά. Δηλαδὴ καθ' ἕκαστον ἱεραποστολικὸν ἔτος νὰ τίθεται ἕνα πρόβλημα καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸ νὰ στρέφωνται τὰ κηρύγματα μὲ βάσιν καὶ πηγὴν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Νὰ ἐκδίδωνται ὑπὸ ἐπιτροπῆς φροντισμένα σχεδιαγράμματα κηρυγμάτων καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν εὐχέρειαν τῶν ἱεροκηρύκων νὰ ἀναπτύσσουν ταῦτα κατὰ δύναμιν. Οὕτω ἑκάστην Κυριακὴν καὶ εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς νὰ ἀναπτύσσεται τὸ αὐτὸ θέμα. Ἡ ἐπιτροπὴ νὰ χρησιμοποιῇ καὶ τὰς τυχὸν πληροφορίας περὶ τῆς ἀπηχήσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν. Νὰ ὑπάρχουν ἐπόπται διὰ νὰ παρακολουθοῦν καὶ ἐλέγχουν τοὺς ἱεροκήρυκας. Ἀλλὰ καὶ εἰδικὰ φροντιστήρια ἐνημερώσεως ἐπὶ θεολογικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, ἐνοριακῶν καὶ λοιπῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, οὕτως ὥστε ὁ ἱεροκήρυξ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δίδῃ ἐμμέσως ἀπαντήσεις εἰς τὸ ἀκροατήριόν του.

Ἂν τὸ κήρυγμα δὲν ἐκσυγχρονισθῇ καὶ δὲν ὀργανωθῇ, φοβοῦμαι μήπως οὕτω συνεχιζόμενον, ὅπως γίνεται σήμερον, δὲν θὰ ἐξαγγέλλει πλέον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων τὰ κατορθώματα.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ *

Ὑπὸ ΚΩΝ)ΤΙΝΟΥ ΧΡ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ π. Θ.

1. Χριστὸς καὶ Ἀδάμ.

Ἡ περὶ παλαιᾶς καὶ καινῆς ἀνθρωπότητος, ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς δύο Ἀδὰμ χωροῦσα πατερικὴ σκέψις, γενικῶς ἐξετασθεῖσα παρ' ἄλλων, δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας καὶ κατανοήσεως ἐντὸς σαφῶς ἐκκλησιολογικῶν εἰς τὴν περὶ παραδείσου συνάφειαν πλαισίων. Ταῦτα θὰ προσδιορίσουν τὴν περὶ δύο Ἀδὰμ θεολογίαν ὡς ἔντασιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βιουμένην λόγῳ τῶν μεταξὺ τούτων ὑφισταμένων οὐσιωδῶν διαφορῶν, καθότι καὶ ὁ νέος καὶ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ, εὑρισκόμενοι εἰς τὴν ἀρχὴν δύο ἐποχῶν, καθορίζουν ταύτας ὁ μὲν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ θανάτῳ, ὁ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ζωῇ [62].

α) Οὕτω, κατὰ καθαρῶς βιβλικὴν ἀντίληψιν, ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀθνασίου τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Χριστῷ ζωοποιήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διὰ τοῦ Ἀδὰμ κρατήσαντα θάνατον· «Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται· οὐκέτι γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ' ὡς ἐγειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινὴν πάντων ἀνάστασιν» [63]. Κατὰ ταῦτα ὁ θάνατος ἀπώλεσεν ἐν Χριστῷ τὴν ἀποφασιστικήν του διὰ τὴν ἀνθρωπότητα σημασίαν [64], οὕτω δὲ ἔχομεν ἐπανέλθει εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀπολεσθέντος, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξεθέσαμεν, παραδείσου. Ὅπως δηλονότι διὰ τοῦ Ἀδὰμ ἤρχισεν ἡ περίοδος φθορᾶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ [65] καὶ ἐν τῷ Χριστῷ [66] ἀποκατεστάθη αὕτη καὶ ἐνεκαινίσθη ἡ περίοδος τῆς ἀναστάσεως, τῆς ὁποίας πλέον ἡ

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 239.

[62] R. M. Grant, ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 50.

[63] Περὶ Ἐνανθρ., 10, P.G., 25, 113C.

[64] Περὶ τῆς καθολικότητος τοῦ θανάτου Βλ. αὐτόθι Κ. Ἀρ., 3,33, P.G., 26,393C. Π. Δημητροπούλου, ἔνθ. ἀν., σελ. 80 ἑ. 96.

[65] Κ. Ἀρ., 2,55 P.G., 26,264A: «Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος καὶ δι' ἀνθρώπου, ἀνάστασις νεκρῶν».

[66] Περὶ ἐνανθρ., 10, P.G., 25,113C.

θριαμβευτικὴ πορεία θὰ κορυφωθῇ κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους διὰ τῆς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν εἰσόδου εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀφθαρσίας [67]. Πρὸς βεβαίαν ὅμως καὶ σταθερὰν παροχὴν τῶν νέων αὐτῶν δυνατοτήτων πρὸς κατανίκησιν τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου ἀπετέλει ἀπολύτως ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν: «Οἱ μὲν γὰρ πάντες μόνον ἐξ Ἀδὰμ ὄντες ἀπέθανον· οὗτος δὲ ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ἐστιν· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο... ἵνα, θανατωθεὶς σαρκί, ζωοποιήσῃ πάντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει»[68]· καὶ τοῦτο πάλιν, διότι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον εἶναι ἡ ἀβεβαιότης, ἐνῷ ἡ «χάρις» φυλάσσεται «βεβαία τοῖς ἀνθρώποις» μόνον διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου «ἰδιοποιήσεως» τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως [69].

β) Ἡ νέα αὕτη περίοδος, ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως θεμελιωθεῖσα καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐποικοδομουμένη, καθίσταται ἔτι σαφεστέρα διὰ τῆς κατανοήσεως τῆς γενέσεως τῆς νέας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνθρωπότητος. Ἡ «γένεσις» αὕτη δὲν ὑπόκειται πλέον εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐκ τοῦ «γενητοῦ» Ἀδὰμ γεννήσεως, ἀλλὰ «μετατίθεται» εἰς τὸν «γεννητὸν» Λόγον [70]· οὕτως «ἀναγεννώμεθα ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος», καὶ «ζωοποιούμεθα» πάντες ἐν τῷ Χριστῷ «οὐκέτι ὡς γηΐνης, ἀλλὰ λοιπὸν λογωθείσης τῆς σαρκὸς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὃς δι' ἡμᾶς ἐγένετο σάρξ»[71]. Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἀγόμεθα ἀκολούθως εἰς τὴν καὶ ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου ἐν πλάτει διαπτυχθεῖσαν [72], ἐνταῦθα δὲ μόλις διαφαινομένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς σπέρματος δίδοντος γένεσιν εἰς νέα «τέκνα», φέροντα μάλιστα ἐμφανῆ τὴν σφραγίδα τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων [73].

γ) Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ διὰ τοῦ νέου Ἀδὰμ ἐπιτελεσθέντος ἔργου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι καθίσταται σαφεστέρα ἡ καὶ ἀλλαχοῦ μνημονευθεῖσα σχέσις τῆς θεολογίας τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τῆς περὶ «ἀνακεφαλαιώσεως» (recapitulatio) θεωρίας τοῦ Εἰρηναίου. Ὅπως κατὰ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Λυὼν ἡ ἀνακεφαλαίωσις

---

[67] Κ. Ἀρ., 3,33 P.G., 26,393B.

[68] Κ. Ἀρ., 1,44 P.G., 26,104Aέ.

[69] Κ. Ἀρ., 3,38, P.G., 26,405B.

[70] Κ. Ἀρ., 3,33, P.G ,26,393Bέ, L. Prestige, Ἀγέν[ν]ητος aud Cognate words in Athanasius, the Journal of Theological Studies, τ. 34, Oxford, 1933, σελ. 258 - 265.

[71] Κ. Ἀρ., ἔνθ. ἀν., 393Cέ.

[72] Συμπόσιον, 8, P.G., 18,73Aέ.

[73] Περὶ ἐνανθρ. καὶ Κ. Ἀρ., 9, P.G., 26,997C.

συνίσταται εἰς τὴν ἀνανέωσιν, ἀποκατάστασιν καὶ ἐπαναναγνώρισιν ἐν Χριστῷ τοῦ περὶ ἀνθρώπου ἔργου τοῦ Θεοῦ [74], ὡς καὶ εἰς τὴν «καταστροφὴν» τῶν συνεπειῶν τῆς παρακοῆς τοῦ Α′ Ἀδὰμ καὶ εἰς τὴν «ζωοποίησιν» τοῦ ἀνθρώπου [75]· οὕτω καὶ κατὰ τὸν Ἀθανάσιον, καίτοι βεβαίως (πλὴν μιᾶς περιπτώσεως ἀσχέτου πρὸς τὴν παροῦσαν συνάφειαν) [76] ὁ ὅρος «ἀνακεφαλαίωσις» δὲν περιέχεται εἰς τὰ συγγράμματά του, ἐν τούτοις τὸ περιεχόμενόν του διακατέχει καὶ δίδει νόημα εἰς τὸ διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιτελεσθὲν καὶ ἐπιτελούμενον ἔργον σωτηρίας [77], τὸ ὁποῖον μάλιστα ἰδιαζόντως χαρακτηρίζεται ὡς πρᾶξις ἐνσαρκώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ [78].

Εἰς τὸ οὕτω νοούμενον ἔργον ἀνακεφαλαιώσεως τῶν πάντων ἐν Χριστῷ ὁ σταυρὸς ἔχει ἀποφασιστικὴν σημασίαν, διότι ἐκεῖ ὁ Πατὴρ ἐγκαταλείπει ἐν τῷ Ἐνανθρωπήσαντι τὴν ἀνθρωπότητα «διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν», ἵνα πραγματοποιηθῇ μετὰ τὴν ἔντασιν τοῦ σταυροῦ ἡ «καινὴ κτίσις» [79]. Αὐτῆς ὅμως τῆς «καινῆς» ἀνθρωπότητος αἱ συνέπειαι δὲν ἐκδηλοῦνται εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ [80], καθότι πολλοὶ ἀπατῶνται ὑπὸ τοῦ ὄφεως τῆς αἱρέσεως [81]· παρ' ὅτι ὅμως ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ γενεᾷ τοῦ Β′ Ἀδὰμ σπέρμα τοῦ Α′, ἐν τούτοις αὕτη παραμένει «ἀναλλοίωτος» κατὰ τὴν πίστιν [82], ἐν τούτῳ δὲ ὁ θρίαμβος

---

[74] Κατὰ Αἱρέσεων, 5,14,2, P.G., 7,1162Αἑ.

[75] Κατὰ Αἱρέσεων, 3,18,7, P.G., 937Αἑ. 5,21,2. P.G., 7,1179Cἑ.

[76] Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ., 30, P.G., 26,600B.

[77] Κ. Ἀρ., 2,67, P.G. 26,289B: «Τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς παραβάσεως ἀτελῆ καὶ χωλὰ τὰ ἔργα, λέγεται σωματικῶς, ὅτι κτίζεται, ἵνα τελειώσας αὐτὰ καὶ ὁλόκληρα ποιήσας, παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Τετελείωται οὖν ἐν αὐτῷ καὶ ἀποκατεστάθη, ὥσπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγονός, τὸ ἀνθρώπινον γένος...».

[78] Κ. Ἀρ., 2,55,56 P.G., 26,265Αἑ.

[79] Ἑρμην. Ψαλμῶν, 27,132B. Κ. Ἀρ., 2,65, P.G., 26,285Αἑ.

[80] Πρβλ P. Galtier, Saint Athanase et l' âme humaine du Christ, ἐν Gregorianum, 5,36,1955, σελ. 563ἑ.

[81] Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ., 3, P.G., 26,536C.

[82] Κ. Ἀρ., 1,51 P.G., 26,117Cἑ. «Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἔπρεπεν ἄτρεπτον εἶναι· ἵνα, κἂν πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφεως ἡ ἀπάτη ἐξασθενήσῃ, τοῦ δὲ Κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος, πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενὴς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. Ὥσπερ γάρ, τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία, οὕτως, τοῦ Κυρίου γενομένου ἀνθρώπου καὶ τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους

τῆς Ἐκκλησίας ἤδη συνετελέσθη [83], καὶ αἱ ἀποσκιρτήσεις ἐξ αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν καταλυτικὴν ἰσχύν.

δ) Ἐν τῇ πληρότητί του ὅμως κρινόμενον τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν πρὸ τῆς πτώσεως τῶν ἀνθρώπων κατάστασιν, παρουσιάζει τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν διαφοράν· ὅτι δηλαδὴ ὁ «καινὸς» ἄνθρωπος δὲν ἐδημιουργήθη, οὔτε ὑφίσταται, ὡς πρὸ τῆς πτώσεως, «διὰ» τοῦ Λόγου, ἀλλ' «ἐν» τῷ Λόγῳ-Χριστῷ [84], ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ζωὴ λαμβάνει, ὡς θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον, νέας διαστάσεις, ὑπερβάλλουσα κατὰ τοῦτο τὴν προπτωτικήν.

Ὅπως ὁ Ἀδὰμ κατὰ τὸν Ἀθανάσιον δὲν νοεῖται καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ καὶ οἱ μετὰ τοῦτον ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς θεωρεῖται συγχρόνως μετὰ τῆς Ἐκκλησίας [85]. Κατὰ ταῦτα, ἐνῷ ἡ πτῶσις τῆς ἀδαμικῆς γενεᾶς ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι αὕτη «ἔλαβεν ἔξωθεν τὴν χάριν καὶ μὴ συνηρμοσμένην τῷ σώματι» [86], ἀντιστρόφως οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νέου Ἀδάμ, ὡς συμμετέχοντες εἰς τὸ σῶμα τοῦ «ἑνὸς» Χριστοῦ, χαρακτηρίζονται ὑπό τινος, οὕτως εἰπεῖν, ἀναμαρτησίας καὶ ἀφοβίας ἔναντι τῶν παγίδων τοῦ ὄφεως, τ.ἔ. τοῦ διαβόλου [87].

Ἡ ὡς ἄνω συμμετοχὴ τῶν νέων ἀνθρώπων εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ [88] καλεῖται «μ ε τ ο υ σ ί α», καί, ὡς μοναδικὸς τρόπος γνώσεως τοῦ Θεοῦ, πραγματοποιεῖται ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαί-

---

ἡ τοιαύτη ἰσχὺς διαβήσεται, ὥστε λέγειν ἕκαστον ἡμῶν·«Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν'».

[83] Πρβλ. B. Berchem Le Christ sanctificateur d' après saint Athanase, ἐν Angelicum, 15,1938, σελ.537.

[84] Κ. Ἀρ., 1,49, P.G., 26,113C. Κ. Ἀρ. 2,69, P.G., 26,293C.

[85] L. Bouyer, L' incarnation et l' église corps du Christ dans la théologie de saint Athanase, Paris, 1943, σελ.126: «Saint Athanase n' a pas à opter entre incarnation «collective» et incarnation «individuelle», entre un Verbe fait humanité et le verbe fait homme, parce que Jésus et l' humanité, précisons: cette humanité nouvelle dont il est le Second Adam, c' est- à dire l' église, n' étant pas deux mais un, Athanase les envisage toujours, sans confusion, certes, mais sans séparation non plus». Ad. Harnack, Lehrbuch, τ.2, ἔκδοσις 4η, σελ. 165-170' βλ. καὶ τὴν ὀξεῖαν κριτικὴν αὐτοῦ ὑπὸ K. Holl ἐν Amphilochius von Ikonium, Tubingue, 1904, σελ.222ἑ.

[86] Κ. Ἀρ., 2,68, P.G., 26,292C.

[87] Κ. Ἀρ., 2,69, P.G., 26,293Βἑ.

[88] Ἐπιστ. πρὸ Ἐπίκτ., 6, P.G., 26,1060Cἑ. Ἐπιστ. πρὸς Μάξιμον Φιλόσ., 2, P.G., 26,1088C.

ρας τῆς 'Εκκλησίας [89], καθότι ἄλλως ὁ Λόγος δὲν εἶναι «μεθεκτός», εἰ μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον μετέχεται καὶ ὑπὸ τῆς κτίσεως [90]· ἀλλὰ τοῦτο ἀντιβαίνει σαφῶς εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ἔδει νὰ γνωρίσουν τὸν Λόγον «δι' ἑαυτῶν» καὶ ἄνευ τῆς ἔξωθεν «διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων» βοηθείας [91]. Ἡ εἰς τοὺς ἀνθρώπους συνεπῶς παρεχομένη δυνατότης «μετουσίας» τοῦ Θεοῦ συνδέεται μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑφῆς αὐτῶν, τῆς ἐκφραζομένης κατὰ τὸν 'Αθανάσιον εἰς τὴν περὶ τοῦ «κατ' εἰκόνα» διδασκαλίαν του. Περὶ τὴν διδασκαλίαν ὅμως ταύτην δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικῶς ἐνταῦθα, καθότι ὁ καθηγητὴς Π. Δημητρόπουλος διέλαβεν περὶ αὐτῆς ἐν ἐκτάσει [92]. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἀμέσως ἐνταῦθα εἶναι ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα» «πρῶτον, κατηγορεῖται ὑπὸ τοῦ 'Αθανασίου εἰς τὸ αὐτεξούσιον, καὶ δεύτερον, εἶναι σημαντικὸν τῆς κατὰ τὴν ἀρχέτυπον τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, ἤτοι τὸν Λόγον Αὐτοῦ, δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ σημαντικὸν καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, ἥτις μόνον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου κατηγορεῖται» [93]. Ὅθεν, δεδομένου τοῦ χαρακτῆρος τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὡς χάριτος δοθείσης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους, ἀφαιρεθείσης δὲ μετὰ τὴν παρακοήν, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ τῆς «ἀνακτίσεως» τοῦ κατ' εἰκόνα ἀνθρώπου δέον νὰ νοηθῇ ὡς ἀποκαθιστῶν καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ τὸν ἐξ οὗ ἐξέπεσεν ὁ ἄνθρωπος παράδεισον [94].

ε) 'Αλλὰ τὸ ἐν τῇ καινῇ κτίσει ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, δὲν νοεῖται ἁπλῶς ὡς ἀποκατάστασις τοῦ παραδείσου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔργον «προόδου», προσλαμβάνον διὰ τοῦτο καὶ νέας ποιοτικὰς διαστάσεις. Οὕτω δύναται ἡ 'Εκκλησία νὰ χαρακτηρίζεται· α) ὡς κατάστασις «μείζονος» ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ «χάριτος», συνισταμένης εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἐν Χριστῷ ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀπορρέουσαν ἀφοβίαν ἔναντι τοῦ θανάτου [95]· β) ὡς αἰώνιος ἐν Χριστῷ βασιλεία ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῆς ὁποίας ὁ ἀρραβὼν ἐδόθη ἤδη διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πραγματοποιηθείσης ἀναστάσεως ἡμῶν [96], καὶ γ) ὡς περίοδος θριάμβου καὶ δόξης διὰ τὴν ἐν αὐτῇ συντελεσθεῖσαν κατα-

---

[89] 'Επιστ. πρὸς Σεραπ., 23 καὶ 24 P.G., 26,585Aἑ.
[90] Περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, 24, P.G., 25,460B.
[91] Περὶ 'Ενανθρ., 12, P.G., 25,117A.
[92] Ἔνθ' ἀν., σελ. 59,60ἑ. 65, σημ. 41, καὶ 100.
[93] Ἔνθ' ἀν., σελ. 59.
[94] Περὶ ἐνανθρ., 13, P.G., 117Cἑ.
[95] Κ. 'Αρ., 2,67, P.G., 26,289B.
[96] Ἔνθ' ἀν.

νίκησιν τοῦ θανάτου, οὕτω δὲ διὰ τὴν ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ «συνανύψωσιν» καὶ εἴσοδον ἡμῶν ἐν δόξῃ διὰ τῶν «κεκλεισμένων» τοῦ παραδείσου πυλῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν:

«Οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον, ὑπερύψωσεν αὐτόν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῇ· ὕψιστος γὰρ ἐστιν· ἀλλ' ἵνα... ἡμεῖς ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ καὶ εἰς τὰς πύλας εἰσέλθωμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέῳξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης (Ψαλμ. 23,7). Καὶ ὧδε γὰρ οὐκ αὐτῷ ἦσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι Κυρίῳ καὶ ποιητῇ τῶν πάντων ὄντι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται, οἷς ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου... Εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐκ ἄρα αὐτὸς ἐστιν ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις ἐστὶν αὐτός»[97].

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μάλιστα αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας οἱ θριαμβευτικοὶ κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τυραννίας τοῦ διαβόλου ὕμνοι τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας καὶ ἡ ἐξύμνησις τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ ἡ καθόλου οὐρανία αὐτῆς ἀτμόσφαιρα εὑρίσκονται ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὴν σκέψιν τοῦ ἁγίου πατρός.

στ) Εἰς αὐτὸ τὸ σχῆμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῶν ἤδη ζώντων, συμμετέχουν κατὰ τὸν Ἀθανάσιον καὶ οἱ τεθνεῶτες. Καίτοι ὅμως πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν τῶν μετὰ θάνατον ἁγίων, εἰδικῶς περὶ τῆς θ ρ ι α μ β ε υ ο ύ σ η ς Ἐ κ κ λ η σ ί α ς, ὡς παραδείσου ἐκλαμβανομένης, ὁμιλεῖ μόνον εἰς δύο περικοπάς. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην[98] ἐξ αὐτῶν ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις τοῦ Ληστοῦ ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἐνὼχ μετὰ τὴν «μετάθεσίν» του ταυτίζεται μετὰ τοῦ παραδείσου τοῦ Ἀδάμ, εἰς δὲ τὴν δευτέραν[99] ὁ Παῦλος θεωρεῖ συμπολίτας του τοὺς ἁγίους ἐν «οὐρανῷ», ἐντὸς τοῦ ὁποίου μάλιστα φαίνεται ὅτι ζῇ ἀπὸ τοῦδε («συμπολίτης τῶν ἁγίων»)· τοῦτο δέ, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν μέχρι τοῦδε περὶ παραδείσου ἐκτεθέντων, δὲν εἰσηγεῖται σαφῆ τινα διάκρισιν εἰς δύο παραδείσους, ἀλλ' ἁπλῶς καθιστᾷ συγκεκριμένην τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν ὡς μᾶλλον προκεχωρημένην μορφὴν τοῦ ἤδη ἐνταῦθα βιουμένου.

ζ) Ἀλλὰ πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποκατασταθέντες εἰς τὸν παράδεισον ἄνθρωποι, οἱ λαβόντες τὰ χαρίσματα τοῦ Ἀδὰμ καὶ ζῶντες μάλιστα ἐν ἀτμοσφαίρᾳ θριάμβου καὶ δόξης μετὰ

---

[97] Κ. Ἀρ., 1,41, P.G., 26,97Βέ.

[98] Περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, 6, P.G., 25,428A.

[99] Ἑορτ. Ἐπιστ., 9,1, ἔνθ' ἀν., σελ. 532. Πρβλ. Ἀποσπάσματα διάφ., P.G., 26,1249A.

τοῦ Χριστοῦ, νὰ ἐξακολουθοῦν ὑφιστάμενοι φθορὰν ὑπὸ τοῦ ὄφεως; Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου πειρασμοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μὲ ἀντίστροφα ἀποτελέσματα, καθότι αὕτη κατὰ τὸν μετὰ τῶν αἱρέσεων, τ.ἔ. τοῦ ὄφεως, διάλογόν της ἀποτελεῖται ἐξ «ἀκεραίων» καὶ διαγράφει οὕτω τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνορθώσεως. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ἐμφανὴς καὶ εἰς τὴν περὶ δύο Ἀδὰμ ἢ ἀνθρωποτήτων διδασκαλίαν τοῦ Ἀθανασίου, ἔνθα ὁ δεύτερος Ἀδὰμ παρουσιάζεται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρῶτον ὡς «ἀνατρέπων» τὰ «ἐπιχειρήματα» καὶ τὰ «νοήματα» τοῦ ὄφεως:

«Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἔπρεπεν ἄτρεπτον εἶναι· ἵνα, κἂν πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφεως ἡ ἀπάτη ἐξασθενήσῃ τοῦ δὲ Κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος, πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενὴς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. Ὥσπερ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία, οὕτως τοῦ Κυρίου γενομένου ἀνθρώπου, καὶ τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τοιαύτη ἰσχὺς διαβήσεται, ὥστε λέγειν ἕκαστον ἡμῶν· 'Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν' [100].

Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης δύο κυρίως εἶναι ἐνταῦθα ἀξιοσημείωτα: α) ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἐν νῷ τὸν παράδεισον τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμίλησεν ἀλλαχοῦ, καὶ τὸν μετὰ τοῦ ὄφεως διάλογον αὐτῆς, καὶ β) ὅτι κατὰ τὸν διάλογον αὐτὸν τίθεται εἰς θέσιν ὑπεροχῆς τὸ μὲν ἡ Ἐκκλησία τὸ δὲ ὁ Κύριος, ἐνῷ ἡ εἰκὼν παραμένει ἡ αὐτή. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Κύριος ταυτίζεται εἰς τὸν ἐν λόγῳ διάλογον μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέστη «ἄτρεπτος» καὶ «ἀναλλοίωτος» (ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι δὲν τρέπεται εἰς πλάνην καὶ δὲν ἀλλοιοῦται ἡ ἀλήθειά της), ἐνῷ ὁ ὄφις, ἐκπροσωπούμενος κατὰ τὴν νέαν φάσιν τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν [101], κατέστη ἀσθενὴς εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του.

Ἐνταῦθα κλείομεν τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς παραδείσου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς δύο Ἀδὰμ ἐπεξεργασίαν τῆς θεολογίας τοῦ μεγάλου πατρός. Ἰδέαι πλούσιαι εἰς περιεχόμενον εἰσηγήθησαν μίαν νέαν διάστασιν αὐτῆς (τῆς Ἐκκλησίας), τὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας δὲν ὑπελονίσαμεν εἰσέτι πλήρως.

2. Εὔα καὶ Ἐκκλησία.

Εἰς τὴν παροῦσαν παράγραφον θὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν συνάφειαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν

---

[100] Κ. Ἀρ., 1,51, P.G., 26,117Cέ.

[101] Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ., 3. P.G., 26,536C.

Εὔαν θεωρουμένην, ὡς καὶ τὴν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸν Κύριον.

α) Ἡ ἰδέα τῆς Ἐκκλησίας ἀντιπαραβαλλομένης πρὸς τὴν Εὔαν παρουσιάζει ἱκανὴν διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀθανασίου πρωτοτυπίαν, καθότι τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ διετυπώθη ἐν πλάτει. Καίτοι ὅμως αὕτη δὲν κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν θεολογικήν του σκέψιν, αἱ εἰς αὐτὴν ἄμεσοι καὶ ἔμμεσοι ἀναφοραί, ὡς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν ἐπεξεργασία καὶ σύνθεσις, θὰ συμβάλλουν εἰς τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Χριστιανικῆς παραδόσεως πληρεστέραν κατανόησιν τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς. Εἰς τὴν κατωτέρω ἐκ τοῦ Ι κατὰ Ἀρειανῶν λόγου τοῦ Ἀθανασίου παρατιθεμένην περικοπὴν ἡ Ἐκκλησία, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς αἱρέσεως, παραλληλίζεται[102] πρὸς τὴν ἐν πειρασμῷ τελοῦσαν Εὔαν:

«Τὶς οὐ θεωρεῖ τοῦτον (τὸν Ἄρειον) διὰ τοῦ δοκεῖν ὀνομάζειν Θεὸν καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν, ὡς τὸν ὄφιν συμβουλεύοντα τῇ γυναικί;

Τίς δέ, τοῖς ἑξῆς ἐντυγχάνων, οὐ βλέπει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ (τοῦ Ἀρείου), ὥσπερ καὶ τοῦ ὄφεως τὴν μετὰ ταῦτα πλάνην, εἰς ἣν παρήγαγε σοφισάμενος τὴν γυναῖκα;

Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ταῦτα λέγοντα τὸν Ἄρειον ἐξέβαλε τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀνεθεμάτισε μὴ φέρουσα τὴν ἀσέβειαν... φέρε κατὰ δύναμιν ἐρωτῶντες αὐτούς, ἀποκαλύψωμεν τὴν πανουργίαν τῆς αἱρέσεως. Τάχα κἂν οὕτω συμποδισθέντες ἐπιστομισθῶσιν καὶ φύγωσιν ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως»[103].

Ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῆς περικοπῆς ταύτης συνάγονται τὰ ἀκόλουθα: 1) Ὁ Ἄρειος ἢ ἡ αἵρεσις διαδέχεται κατὰ τὴν νέαν φάσιν πειρασμοῦ τὸν ὄφιν. 2) Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν μετὰ τῆς αἱρέσεως ἀναμέτρησίν της λαμβάνει τὸ μέρος τῆς γυναικὸς μὲ τὴν ἑξῆς οὐσιώδη διαφοράν, ὅτι δηλ. 3) Αὕτη δὲν «παράγεται» πλέον εἰς τὴν πλάνην ὑπὸ τοῦ ὄφεως, καθότι ἐκπροσωπεῖ τὸν νέον αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ «ἀσέβεια» τῆς αἱρέσεως ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀνεκτὴ ὑπὸ τῆς καθολικῆς συνειδήσεώς της[104], ἀλλὰ καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ πεφωτισμένου πλέον λόγου[105]. Οὕτω δὲν ἐπανέρχονται ἁπλῶς οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἐξ ἧς ἐξέπεσαν ἐν παραδείσῳ κατάστασιν[106], θεωρούμενοι μά-

---

[102] Βλ. τὰ ἐν αὐτῇ χρησιμοποιούμενα «ὥσπερ» καὶ «ὡς».

[103] Κ. Ἀρ., 1,7, P.G., 26,24Cἑ.

[104] Πρβλ. Ἀποσπάσματα διάφ., P.G., 26,1232C.

[105] Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ., 3, P.G., 25,541Cἑ.

[106] Κ. Ἀρ., 1,1, P.G., 26,13Aἑ.

λιστα κατὰ τοῦτο «ἀκέραιοι» ὡς μὴ δεχόμενοι ἐν ἑαυτοῖς τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεως [107], ἀλλ' ἔχουν ἐπὶ πλέον τὴν βεβαιότητα ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπατηθεῖσαν Εὔαν, ἡ Ἐκκλησία θὰ καταισχύνῃ τὰς αἱρέσεις [108].

Βεβαίως, πλὴν τῶν «ἀκεραίων», ὑπάρχουν ἐν αὐτῇ καὶ οἱ ἐξ ἀγνοίας ὑπὸ τῆς αἱρέσεως «πλανώμενοι» «ἄφρονες»[109], τοῦτο ὅμως δὲν θὰ μεταβάλῃ τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς νέου παραδείσου ἐκτεθεῖσαν θεωρίαν, καθ' ὅσον ἡ κατὰ τῶν αἱρέσεων νίκη ἀνήκει εἰς τὴν καθολικὴν «ἔκφρασιν» αὐτῆς, ὅπερ δὲν ἀποκλείει τὴν περίπτωσιν ἐπὶ μέρους ἡττωμένων [110]· τοῦτο δέ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν πρώτην γυναῖκα ὡμίλησαν μὲν καὶ ἄλλοι, προγενέστεροι πατέρες, ἀλλ' εἰς ἄλλην συνάφειαν [111], ἀποτελεῖ σαφῆ συμβολὴν τοῦ Ἀθανασίου εἰς τὴν περὶ Ἐκκλησίας ἀντίληψιν.

β) Κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον ἡ δόξα τῆς Εὔας ἢ τῆς γυναικὸς γενικώτερον ἀντανακλᾷ τὴν τοῦ Ἀδὰμ - ἀνδρός [112]. Ἀλλὰ ὁ Ἀθανάσιος ἔχων προφανῶς ὑπ' ὄψιν καὶ ὅσα ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου περὶ αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀνέφερε [113], προχωρεῖ πέρα τούτων καὶ μεταφέρει κ α τ' ἀ ν α λ ο γ ί α ν τ ὴ ν δ ό ξ α ν τ ῆ ς Ε ὔ α ς ε ἰ ς τ ὴ ν τ ῆ ς Ἐ κ κ λ η σ ί α ς· ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ ὅτι ἡ γυνὴ ἐπλάσθη διὰ τὸν ἄνδρα ἀνάγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐδημιουργήθη χάριν τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ κατ' αὐτὸν εἰσηγεῖται τὴν οὕτω ἐπὶ ἐκκλησιολογικῶν βάθρων λογικῶς ἐρειδομένην προΰπαρξιν αὐτοῦ [114].

γ) Καίτοι ἡ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Εὔαν θεωρία τοῦ Ἀθανασίου παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καί τινα πρωτοτυπίαν, δὲν παύει νὰ ὑστερῇ κατὰ πολὺ ἔναντι τῆς θεολογικῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, τῆς δοθείσης ὑπὸ π ρ ο γ ε ν ε σ τ έ ρ ω ν ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῶ ν π α τ έ ρ ω ν. Οὕτως, ὁ μὲν Εἰρηναῖος [115] ὁμιλεῖ περὶ τῆς σπουδαιότη-

---

107 Κ. Ἀρ., 1,8, P.G., 26,Cἑ.

108 Ἔνθ' ἀν., D.ἑ.

109 Κ. Ἀρ., 1,1, P.G., 26,13A.ἑ.

110 Κ. Ἀρ., 1,8, P.G., 26,28C.

111 Ἑρμᾶ, Ὁρ., 4,A.Δ., 3,42. Μεθοδίου, Συμπ., 8, P.G., 18,73A. Πρβλ. Ἐφ., 5,22ἑ.

112 Ι Κορ., 11,7ἑ.

113 Κατὰ τὸν Μεθόδιον ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται εἰς τὴν «διὰ τοῦ λουτροῦ» καὶ εἰς τήν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν πλάσιν τῆς Εὔας, ἀναγέννησιν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ». Ἔνθ, ἀν., 73B.ἑ.

114 Κ. Ἀρ., 2,53, P.G., 26,257ἑ.

115 Κατὰ Αἱρέσεων 5,19,1, P.G., 7,1175Aἑ.

τος τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ πρὸς δημιουργίαν μιᾶς μακρὰν τῶν συνεπειῶν τῆς παραβάσεως τοῦ 'Αδὰμ νέας ἀνθρωπότητος, ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς [116] καὶ ὁ Μεθόδιος [117] περὶ τῆς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ πλάσεως τῆς 'Εκκλησίας. Καὶ ναὶ μὲν ὁ 'Αθανάσιος ἀπηχεῖ [118] πως τὴν ἰδέαν τοῦ Εἰρηναίου, οὐδὲν ὅμως ὑπάρχει τεκμήριον περὶ κατ' εὐθεῖαν ἐξαρτήσεώς του ἀπ' ἐκείνου.

Οὐδεὶς εὐλόγως θὰ ἀπήτει ἀπὸ τὸν Μέγα πολεμικὸν Πατέρα καὶ σχεδὸν μοναδικὸν πρωταγωνιστὴν τῆς 'Ορθοδοξίας [119] νὰ διαπραγματευθῇ τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἐν πλάτει κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἤδη μνημονευθέντων πατέρων· τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἦσαν καθαρῶς χριστολογικά, καὶ ὡς ἐκ τούτου τυχὸν συστηματικὴ περὶ αὐτὰ διατριβὴ θὰ διέφευγε τῶν πολεμικῶν καὶ ὀρθοδόξων οἰκοδομητικῶν αὐτοῦ στόχων, χάριν τῶν ὁποίων ἀρκεῖται εἰς τὴν εἰς καταλλήλους στιγμὰς χρῆσιν μέρους μόνον τῆς ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ τῆς 'Εκκλησίας ἐμπειρίας. Εἰς τὰ πλαίσια ταῦτα δέον νὰ κατανοηθῇ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς μὴ ὑπάρξεως παρ' αὐτῷ ἀναφορῶν εἰς τὰς ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ σχέσεις τῆς Μαρίας καὶ τῆς Εὔας [120]. 'Επὶ πλέον ὁ 'Αθανάσιος οὐδόλως παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὑφίστατο κατὰ τοὺς χρόνους του λειτουργική τις κίνησις μὲ ἐπίκεντρον τὸ πρόσωπον τῆς «Θεοτόκου». 'Η Παρθένος οὐδαμοῦ εἰς τὰ ἔργα του θεωρεῖται ἀνεξάρτητος τοῦ Χριστοῦ ἢ ὡς «μεσίτρια» πρὸς Αὐτόν. Τὸ ἔργον της φαίνεται τετελειωμένον διὰ τῆς κυήσεως καὶ μετὰ ταύτην[121], ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ κεφαλαιώδης κατὰ τὴν 'Ενσάρκωσιν συμμετοχή της εἰς τὴν διὰ τῆς 'Εκκλησίας ἐνεργουμένην σωτηρίαν ἐκτιμᾶται δεόντως, ἄνευ βεβαίως σαφοῦς πρὸς τὴν Εὔαν ἀντιπαραβολῆς [122].

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κλείομεν τὸ κεφάλαιον τῆς διαπραγματεύσεως τῆς 'Εκκλησίας ὡς νέου παραδείσου. 'Αλλ' ὁ ἱερὸς πατὴρ θὰ προχωρήσῃ περαιτέρω καὶ εἰς τὴν περὶ τελικοῦ παραδείσου θεωρίαν, κατὰ

---

[116] De anima, 43, P.L., 2,767B.

[117] Ἔνθ' ἀν.

[118] Κ. 'Αρ., 3,33, P.G., 26,393B.

[119] Ad. Harnack, History of Dogma, New York, 1961, τ.4 σελ.46.

[120] Εἰρηναίου, Κατὰ Αἱρέσεων, 3,22,4, P.G., 7,958ἑ. 3,21,10, P.G., 7,954ἑ. 'Ιουστίνου, Διάλογος, 100, P.G., 6,709Dἑ.

[121] Περὶ 'Ενανθρ., 8, P.G., 25,109C. Περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, 14,P.G., 25,B.

[122] Κ. 'Αρ., 3,33, P.G., 26,393B.

τὴν ὁποίαν βιοῦται οὗτος ἐν τῇ Ἐκλησίᾳ ὡς πρόγευσις ἁπλῶς καὶ ἀρραβών.

3. Πρὸς τὸν τελικὸν παράδεισον.

Καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ὁ Ἀθανάσιος ὁμιλεῖ παρεμπιπτόντως, αἱ πλεῖσται δὲ τῶν σκέψεών του ἀναφέρονται ἐμμέσως ἐπ᾽ αὐτοῦ· ὡς ἐκ τούτου θὰ προσπαθήσωμεν νὰ διεισδύσωμεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ συγγραφέως καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσφαλῆ.

Εἰς τὸν 2 κατὰ Ἀρειανῶν λόγον τοῦ Ἀθανασίου ὁ Χριστὸς «ἐνδιδύσκεται» τὴν «νεκρωθεῖσαν σάρκα» τῆς ἀδαμικῆς ἀνθρωπότητος, «ἵνα ταύτην αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, ὡς εἴρηκεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τ.ἔ. τῆς σαρκὸς Αὐτοῦ»[123]. Ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν «ζωοποιηθεῖσαν σάρκα τοῦ Χριστοῦ δέον νὰ νοήσωμεν τὴν οὕτω ὡς «ὁδὸν» ἐκλαμβανομένην Ἐκκλησίαν. Ἐὰν λοιπὸν ἡ Ἐκκλησίαν θεωρῆται ὡς «ὁδός», εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ εἰς ἣν ἄγει αὕτη νέα ἐποχὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βιωθῇ ἐν αὐτῇ πλήρως! Εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν περικοπὴν εἶναι πλέον ἔκδηλος ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ μὴ εἰσέτι ὡλοκληρωμένου παραδείσου:

«Συναφθέντες δὲ τῷ Θεῷ οὐκέτι μὲν ἐπὶ γῆς ἀπομένομεν, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς εἶπεν, ὅπου αὐτός, καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα· καὶ λοιπὸν οὔτε τὸν ὄφιν ἔτι φοβηθησόμεθα· κατηργήθη γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ διωχθεὶς παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀκούσας· ‛Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ·’ καὶ οὕτως ἔξω τοῦ παραδείσου τυγχάνει βαλλόμενος εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

Οὔτε δὲ γυναῖκα παραπείθουσαν φυλαξόμεθα· ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ᾽ εἰσὶν ὡς ἄγγελοι.

Καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καινὴ κτίσις ἔσται· καὶ οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἔσται Χριστός. Ἔνθα δὲ Χριστός, ποῖος φόβος ἢ ποῖος κίνδυνος ἔτι γενήσεται;»[124].

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς ἄλλας σχετικὰς ἀναφοράς, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὑπάρχουν ἤδη ἐν ἐλλιπεῖ τινι μορφῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὕτως ἔχομεν τὴν ἑξῆς εἰκόνα ἡ ὁποία παριστᾷ ταύτην εἰς τὸ στάδιον τῆς προετοιμασίας καὶ τῆς ἔν τινι μέτρῳ προλήψεως τῆς μελλούσης ζωῆς:

---

[123] Κ. Ἀρ., 2,65, P.G., 26,285A.

[124] Κ. Ἀρ., 2,69, P.G., 26,293Cἑ.

1) Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ	2) Ἐν τῷ μέλλοντι παραδείσῳ
α) Ὁ ὄφις, καίτοι ἡττώμενος ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, κινεῖται δραστηρίως καὶ μόλις κατορθώνει νὰ συμπαρασύρῃ τινὰς εἰς τὴν αἵρεσιν [125].	α) Ἡ δύναμις τοῦ ὄφεως καταργεῖται παντελῶς.
β) Ὁ γάμος ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς βιολογικῶς ἀναγκαῖος θεσμός.	β) Ὁ γάμος καταργεῖται πλήρως.
γ) Προτυποῦται ἐν μέρει ἡ ἀγγελικὴ ζωή.	γ) Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν «ὡς ἄγγελοι» ἐν οὐρανῷ.
δ) Ἡ καινὴ κτίσις βιοῦται ἀπὸ τοῦδε ὡς ἤδη παροῦσα ἐν Χριστῷ [126].	δ) Κατὰ τὴν καινὴν ἐσχατολογικὴν κτίσιν «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός».

Ἡ ζωὴ κατὰ ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας τελεῖ ἐν ἀδιακόπῳ, ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Θεοῦ θέσεώς της, συνοχῇ καὶ συνδέσμῳ μετὰ τοῦ «ἐρχομένου κόσμου»· τῆς ἐν τῷ κόσμῳ δὲ τούτῳ ἐν Χριστῷ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων κοινωνίας προγευόμεθα ἀπὸ τοῦδε διὰ τῆς ἑνότητος ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι τῆς «Πεντηκοστῆς»[127].

Εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς εὑρίσκεται ἡ χαρὰ τῆς ἀναστάσεως μετ' «εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν Κύριον» ἐκδηλουμένη ὑπὸ τῶν πιστῶν [128]. Ἀλλ' ἐὰν αὕτη θὰ ἐκφράζῃ οὐσιωδῶς τὴν ἐν τῷ ἐσχατολογικῷ μέλλοντι ζωὴν τῶν πιστῶν, ἡ ἐνταῦθα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν «ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς πρωτοτόκων»[129] συμμετοχὴ εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀναστάσεως σημαίνει κατὰ τοῦτο πρόληψιν [130]

---

[125] Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 27ἑ. 29ἑ.

[126] Κ. Ἀρ., 2,65, P.G., 26,285Αἑ.

[127] Ἑορτ. Ἐπιστ., 4,5, P.G., 26,1379Αἑ. Πρβλ. καὶ ἐκ τοῦ ὡς νόθου θεωρουμένου (J. Quasten, ἔνθ' ἀν., σελ. 28). 4 λόγου Κ. Ἀρ., παράγρ. 28, P.G., 26,512B, ἔνθα ὁ λόγος περὶ Ἐκκλησίας - νύμφης, ἡ ὁποία θὰ λάβῃ «τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσι» θὰ «εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν» ὅταν θὰ ἔλθῃ «τὸ τέλος» .Ἐπὶ τοῦ παρόντος τελεῖ ἐν προσδοκίᾳ τοῦ Νυμφίου, προγευομένη «ὕδωρ ζωῆς δωρεάν».

[128] Ἑορτ. Ἐπιστ., 2,7. 8, P.G., 26,1364B.ἑ.

[129] Ἔνθ' ἀν., 6,9, P.G., 26,1388Cἑ.

[130] Περὶ Ἐνανθρ., 10,15, P.G., 25,113C: «Τῇ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσίᾳ καὶ τέλος ἐπέθηκε τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν, ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς».

τῆς ἐσχατολογικῆς κοινότητος τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ βλέπουν πλέον τὸν Θεὸν οὐχὶ «δι' ἐσόπτρου» «ἐν αἰνίγματι»[131], ἀλλὰ «καθὼς ἐστιν»[132].

Ἐνταῦθα μετὰ τὴν διεξοδικῶς γενομένην ἔρευναν καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἀθανάσιον μᾶλλον ἔμμεσον θεώρησιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς πρὸς τὸν τελικὸν παράδεισον ἀγούσης ὁδοῦ, ἔτι δὲ καὶ προλαμβανούσης αὐτὸν εἰς τὰς οὐσιώδεις διαστάσεις του, κλείομεν τὴν παροῦσαν μελέτην, ἐλπίζοντες ὅτι τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα συμπεράσματα θὰ συμβάλουν ἔν τινι μέτρῳ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς περὶ τῆς Ἐκκλησίας θεολογικῆς σκέψεως.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε διαληφθέντα ἐξητάσαμεν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς προϋπάρχουσαν, ὡς νέαν δημιουργίαν καὶ ὡς ἀνακτισθέντα παράδεισον, εἰσάγοντα μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Κατὰ ταῦτα:

1) Ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρχε προαιωνίως τεθεμελιωμένη ἐν τῷ Λόγῳ, εἶτα δὲ ἤρξατο προτυπουμένη διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν.

2) Ἡ πρώτη δημιουργία ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ της, τὸ δὲ σύμπαν ἦτο ἄνευ νοήματος λόγῳ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς ἐξαλείψας τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον ἐδημιούργησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ δι' αὐτῆς τὴν «καινὴν κτίσιν».

3) Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας - Παραδείσου εἴδομεν ὅτι α) «διὰ» τοῦ Χριστοῦ καὶ «ἐν» Αὐτῷ ἡ ἀνθρωπότης ἐπανακατεστάθη εἰς τὸν ἐξ οὗ ἐξέπεσε παράδεισον, καὶ ζῇ ὁμοῦ μετὰ τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας, διὰ τῆς «μετουσίας», ἤτοι τῆς μετοχῆς εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ θριάμβου καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ β) ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸν μετὰ τῆς αἱρέσεως - ὄφεως διάλογόν της λαμβάνει τὴν θέσιν τῆς Εὔας, ἡ πλάνη ὅμως δι' αὐτὴν εἶναι ἀδιανόητος.

4) Εἰς τοὺς πρωτοπλάστους οὐδεμία ἐγγύησις ὑπῆρχε περὶ τῆς εἰσόδου των εἰς τὴν ζωὴν τοῦ θριάμβου καὶ τῆς ἐν τῇ τελικῇ φάσει τοῦ παραδείσου γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐνῷ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βιοῦται ἐκ τῶν προτέρων ὁ ἐρχόμενος αἰών.

---

[131] Ι Κορ., 13,12.

[132] Ἑρμην. Ψαλμῶν, P.G., 27,369B.

ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΝΕΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν συνῆλθεν ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 5ῃ Σεπτεμβρίου τὸ διεθνὲς Συνέδριον Νεότητος. Τὴν Κυριακήν, πρώτην ἡμέραν τοῦ Συνεδρίου, ἐτελέσθη Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας προεξάρχοντος τοῦ Παναγιωτ. Μητροπολίτου ἡμῶν κ. Παντελεήμονος καθ' ἣν ὡμίλησεν ὁ ἱεροκήρυξ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Πανοσ. Ἀρχιμ. Λεωνίδας Παρασκευόπουλος εἰς ἣν παρέστησαν ἅπαντες οἱ σύνεδροι.

Τὴν ἑσπέραν παρετέθη γεῦμα, ὑπὸ τοῦ Π. Μητροπολίτου πρὸς τιμὴν τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ὁ Παναγιώτατος ἐχαιρέτησε τοὺς Συνέδρους διὰ τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης προσλαλιᾶς. Ἀπήντησαν ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν)μίου Θεσσαλονίκης κ. Σ. Ἀγουρίδης.

Εἰς τὸ Συνέδριον τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ἐπὶ δέκα ἡμέρας καὶ συνῆλθεν ἐν τῇ Φοιτητικῇ Ἑστίᾳ, συμμετέσχον περὶ τοὺς ἑκατὸν σύνεδροι, ἐκπρόσωποι τῆς Χριστιανικῆς Νεότητος τῆς Εὐρώπης, τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Τὸ Συνέδριον ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα: **«Ἡ νεολαία εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχήν».**

Ἡ προσφώνησις τοῦ Π. Μητροπολίτου.

Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Ἡ χαρὰ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι μεγάλη διὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ἡμῶν συγκρότησιν τοῦ Συνεδρίου ὑμῶν, τὸ ὁποῖον, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, μελετᾷ περὶ τῆς θέσεως τῆς Χριστιανικῆς Νεότητος, ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ.

Εἶναι δεδικαιολογημένον, ὅπως, ἡμεῖς οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ, αἰσθανώμεθα εὐτυχεῖς καὶ ὑπερήφανοι, ὅτι ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἔχωμεν μεθ' ἡμῶν ὑμᾶς, ἐκλεκτὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου καὶ ἀξίους ἐκπροσώπους τῆς Χριστιανικῆς Νεότητος τῆς Εὐρώπης, τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Δὲν εἶναι μικρᾶς σημασίας ὅτι τὸ Συνέδριον ὑμῶν συγκροτεῖται εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἱστορικὴν ἡμῶν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος ἵδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐπλούτισε διὰ τῶν δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς περιφήμων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ εἶναι πρὸς δόξαν Θεοῦ ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη,

ἔκτοτε καὶ εἰς μακρὰν καὶ ἀδιάκοπον χριστιανικὴν ζωὴν εἴκοσιν αἰώνων διατηρεῖ καὶ φυλάσσει ἄσβεστον τὴν δάδα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ φωτὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὡς εἰς τὴν Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν αὐτοῦ πληροφορεῖ ὁ Ἅγιος Παῦλος, «ἐν πολλῷ ἀγῶνι ἐλάλησε καὶ μετέδωκε καὶ ἐνεπιστεύθη πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ» (Α΄ 1, 1-8). Οἱ δὲ Θεσσαλονικεῖς, ἐν θλίψει πολλῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς Πνεύματος Ἁγίου, ὡς Θεοῦ λόγον παρέλαβον αὐτό, ὅπερ ὑπ' αὐτῶν ἐξῆλθε καὶ μετεδόθη, οὐ μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα τόπον.

Ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι, διὰ ταῦτα, τὸ Συνέδριον ὑμῶν ἰδιαιτέραν καὶ ζωηρὰν θὰ αἰσθανθῇ εἰς τὰς ἐργασίας αὐτοῦ τὴν ἔμπνευσιν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Παύλου, ὡς τοῦτο περιγράφεται εἰς τὰς πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὰς αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ πεῖρα καὶ τὰ πορίσματα τοῦ Συνεδρίου θὰ ἀποβῶσι πολύτιμοι ὁδηγοὶ καὶ βοηθοὶ καὶ συνεργάται τῆς ἀνὰ τὸν κόσμον Χριστιανικῆς Νεότητος, εἰς ἐκπλήρωσιν ἐπιτυχῆ καὶ λυσιτελῆ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς.

Ζῶμεν εἰς ἡμέρας μεγάλων καὶ πολυμόρφων ἐξελίξεων καὶ μεταβολῶν καὶ προόδων ἐν τῷ κόσμῳ. Τοῦτο ὅμως, οὐδόλως ἐπηρεάζει οὔτε κλονίζει τὰς περὶ τῆς αἰωνιότητος τοῦ Θεοῦ, τοῦ λόγου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου Αὐτοῦ χριστιανικὰς ἀληθείας.

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, πάντοτε «ζῶν», εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε πολύτιμος βοηθὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀσφαλὴς συντελεστὴς τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας αὐτοῦ. Ἂν δὲ τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου βλέπωσιν αὐτὸν ἀσθενῆ ἔναντι «δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ σημείων», χαρακτηριζομένων ἀπὸ «ἀπάτας καὶ ἀδικίας καὶ ψεύδη καὶ πλάνας», τοῦτο, ὡς ὁ Ἅγιος Παῦλος διδάσκει, δὲν εἶναι λόγος, ὅπως ὁ χριστιανὸς σαλεύεται καὶ θορυβῆται.

Τούτου χάριν, ἀνάγκη, ὅπως ὁ χριστιανὸς ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψει του τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον». Διότι «πνεύματα ἀποστασίας, καὶ ἀνομίας», πρὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι «ἀλήθεια», ἀποκαλύπτονται ὁποῖα εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι καὶ ἀναλίσκονται καὶ καταργοῦνται» (Β΄ Θεσ. 2, 2).

Χαίρετε, λοιπόν, ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ἀγαπητοί. «Τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε· καὶ πάντοτε διώκετε τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας» «Α΄ Θεσσ. 5, 15-23).

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΔΥΟ ΗΜΕΡΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΔΟΞΗΣ. Μὲ ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔξαρσιν, μὲ ὑπερβάλλουσαν λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ παλλαϊκὴν συμμετοχήν, ἑωρτάσθησαν καὶ ἐφέτος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει δύο ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἐπετείων, δύο ἡμέραι ἐθνικῆς δόξης. Ἡ 53η ἐπέτειος τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, τεσσάρων αἰώνων, καὶ τὸ ἱστορικὸν ΟΧΙ, ποὺ πρὶν 25 χρόνια ἐβροντοφώνησεν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων, ποὺ θέλησαν νὰ τῆς στερήσουν δύο αἰώνια ἀγαθά, τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Τὸ τριήμερον τῶν ἑορτῶν προσέλαβεν ἰδιαιτέραν αἴγλην διὰ τῆς παρουσίας τῶν Α.Α.Μ.Μ. τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Βασιλίσσης Ἄννης Μαρίας, τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, κλιμακίου Ὑπουργῶν, καὶ τῆς ἡγεσίας τῶν ἐνόπλων δυνάμεων.

Συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς Ι. Μητροπόλεως καταρτισθὲν πρόγραμμα τῆς ἑορτῆς τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου τὴν παραμονὴν 25η Ὀκτωβρίου ἐτελέσθη τὴν πρωΐαν Πανηγυρικὴ Θ. Λειτουργία ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τοῦ Πολιούχου καὶ τὴν 11ην π.μ. ἐγένετο ἡ λιτάνευσις τῆς Ἱ. Εἰκόνος τοῦ Πολιούχου διὰ τῶν ὁδῶν Ἁγ. Δημητρίου, Βενιζέλου, Ἐγνατία, Πλάτωνος, προεξάρχοντος τοῦ Παναγ. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονος καὶ τῇ συμμετοχῇ τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν Ἐλασσῶνος κ. Ἰακώβου, Λαρίσσης καὶ Πλαταμῶνος κ. Ἰακώβου, Γρεβενῶν κ. Χρυσοστόμου, Παροναξίας κ. Ἐπιφανίου, Ἱερισσοῦ, Ἁγ. Ὄρους καὶ Ἀρδαμερίου κ. Παύλου, Λήμνου κ. Παντελεήμονος καὶ τοῦ Θ. Ἐπισκόπου Ταλαντίου κ. Στεφάνου καὶ πολλῶν ἱερέων καὶ ἱεροδιακόνων. Τὴν λιτάνευσιν τῆς Ἱ. Εἰκόνος, πλαισιουμένης ὑπὸ στρατοῦ, χωροφυλακῆς, μαθητῶν, προσκόπων καὶ νοσοκόμων, παρηκολούθησαν ὁ Ὑπουργὸς Β. Ἑλλάδος κ. Μανωλόπουλος, ὁ Νομάρχης κ. Κούρναβος, ὁ Δήμαρχος κ. Τσῖρος, ἐκπρόσωποι τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ΕΡΕ κ. Κανελλόπουλος καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι, ἐκπρόσωποι διαφόρων σωματείων καὶ συλλόγων καὶ χιλιάδες λαοῦ.

Τῆς πομπῆς προηγοῦντο αἱ μουσικαὶ τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης, τῆς Χωροφυλακῆς, τοῦ Ἐθνικοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου, καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύμ. ἀπόρων παίδων «Ἀριστοτέλης», ὁ ἱ. κλῆρος, οἱ χοροὶ τῶν ψαλμῶν καὶ τὰ ἱερὰ Ἑξαπτέρυγα.

Τὴν 6ην μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ἐψάλη ὁ Μ. ἑσπερινὸς τῆς ἑορτῆς, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Παρονοξίας κ. Ἐπιφανίου, ἐκπροσωποῦντος τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅστις καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον πρὸς τὸ εὐσεβὲς ἐκκλησίασμα.

Τὴν πρωίαν τῆς 26ης κυριώνυμον ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἐτελέσθη Πανηγυρικὸν Ἀρχιερατικὸν συλλείτουργον ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τοῦ Πολιούχου, προεξάρχοντος τοῦ Παναγ. Μητροπ. Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος καὶ συνιερουργούντων τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν Γρεβενῶν Χρυσοστόμου, Παροναξίας Ἐπιφανίου καὶ Λήμνου Παντελεήμονος.

Μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν ἐψάλη Δοξολογία εὐχαριστήριος πρὸς τὸν Θεόν, παρουσίᾳ τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἄννης Μαρίας, τοῦ Ἐξοχ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ κ. Προέδρου τῆς Βουλῆς, πολλῶν Ὑπουργῶν, τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ε.Ρ.Ε. κ. Κανελλοπούλου καὶ Βουλευτῶν, τῆς ἡγεσίας τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, τῶν τοπικῶν Πολιτικῶν, Δημοτικῶν, Ἐκπαιδευτικῶν ἀρχῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων.

Τῆς Δοξολογίας προέστη ὁ Παναγ. Μητροπολίτης ἡμῶν συμπαραστούμενος ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω Σεβασμ. Μητροπολιτῶν.

Τὴν 6η μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐψάλη πανηγυρικὸς ἑσπερινός,τὴν 27ην Ὀκτωβρίου, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγ. Νέστορος ἐτελέσθη θ. Λειτουργία ἐν τῷ Ι. Ν. τοῦ Πολιούχου ὑπὸ τοῦ Θ. Ἐπισκόπου Ταλαντίου κ. Στεφάνου εἰς ἣν παρέστη καὶ ὁ Παναγ. Μητροπολίτης ἡμῶν καὶ τὴν 28ην ἐπέτειον τοῦ ἱστορικοῦ ΟΧΙ, καὶ ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Σκέπης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐτελέσθη ἡ Θ. Λειτουργία εἰς τοὺς Ι. Ναούς, συμφώνως πρὸς ἀπόφασιν τῆς Ἱ. Συνόδου, εἰς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν Ὑπέρμαχον Στρατηγόν, διὰ τὴν νικηφόρον σωτηρίαν τῆς χώρας ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀδίκου κατὰ τὸ 1940 ἐπιδρομῆς.

Ὁ Παναγιώτατος παρέστη τῇ 26)10 εἰς τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἑορτὴν παρουσίᾳ τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων, τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, Ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων, ἐπὴ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως, τὴν 27)10 ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ Δικαστικοῦ μεγάρου ὑπὸ τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, ὡσαύτως ἁγιασμόν, παρουσίᾳ τῆς Α.Μ. τῆς Βασιλίσσης, ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ νέου Ἀστικοῦ Κέντρου τοῦ Δήμου Συκεῶν τῆς Βασιλικῆς Προνοίας, ἐτέλεσε τρισάγιον εἰς τὸ Ἡρῶον τοῦ Γ΄Σ.Σ. παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, ἐπὶ τῇ Ἡμέρᾳ τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, παρέστη κατὰ τὴν ἐνώπιον τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων, τοῦ Πρωθυπουργοῦ, Ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων, μεγαλειώδη στρατιωτικὴν παρέλασιν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, παρεκάθησεν εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τῶν Βασιλέων παρατεθὲν ἐπίσημον γεῦμα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Β. Ἑλλάδος κ. Μανωλοπούλου ὡς καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄Σ.Σ. ἀντιστρατήγου κ. Κατσαδήμα.

Ὁ Παναγιώτατος παρέστη εἰς τὸ ἀεροδρόμιον κατά τε τὴν ἄφιξιν καὶ ἀναχώρησιν τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων.

Ἐγκαίνια Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Ὁ Παναγιώτατος ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τῆς 30ῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσ)νίκης, καὶ διεβίβασε, σεπτῇ ἐντολῇ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρου, πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον καὶ τοὺς συνεργάτας τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως, τὰς πλέον θερμὰς καὶ ἐγκαρδίους εὐχὰς τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου καὶ τῆς περὶ Αὐτὸν Ἁγίας καὶ Ἱ. Συνόδου.

Ἐπισκέψεις. Τὸν Παναγιώτατον ἐπεσκέφθησαν ὁ νέος Ὑπουργὸς Β. Ἑλλάδος κ. Μανωλόπουλος, ὁ νέος Δ)τὴς τοῦ Γ΄Σ.Σ. ἀντ)γος κ. Κατσαδήμας, ὁ νέος Γ. Γραμματεὺς Ὑπουργ. Β. Ἑλλάδος κ. Δημάδης, οἱ πρ. Ὑπουργοὶ κ.κ. Θ. Τουρκοβασίλης καὶ Κ. Παπακωνταντίνου, ὁ Δ)τὴς τῆς Ἀστυνομίας κ. Τσιακάρας καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτὴς τῆς Γιουγκοσλαβίας μετὰ τοῦ ἐνταῦθα Γ. Προξένου.

Τῇ 30ῇ Ὀκτωβρίου ὁ Παναγιώτατος ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας ὅπως συμμετάσχῃ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Θ. Λειτουργίαι, Χοροστασίαι, Τελεταί, Θεοφιλεστάτου. Ὁ Θ. Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος κατὰ τὸ δίμηνον Σ)βρίου - Ὀκτωβρίου ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν: ἐν τῷ πανηγυρίζοντι ί. Ναῷ τῶν Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου (Παναγούδα), (8/9), ἐν τῷ Ι. Ναῷ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ Ἁγ. Δημητρίου Συκεῶν, πανηγυρίζοντι (14/9), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ νεοδμήτου Ι. Ναοῦ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ χωρίου Λοφίσκου (19/9), Μητροπολιτικῷ Ι. Ν. Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ (3/10), ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ Ι. Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος χωρίου Λαγκαδικίων (10/10), Ἁγ. Θεοδώρας χάριν τῶν Κατηχητῶν καὶ τῶν κατηχητριῶν τῆς Ι. Μητροπόλεως, ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν μαθημάτων τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων (15/10), Ἁγ. Φανουρίου καὶ Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου (17/10), τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἔνθα ἐτελέσθη ἡ Θ. Λειτουργία τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου ἐπὶ τῇ μνήμῃ αὐτοῦ (23/10), ἐν τῷ πανηγυρίζοντι Ι. Ναῷ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου καὶ Τιμίου Σταυροῦ Συκεῶν (26/10) καὶ Ἁγίων Πάντων (31/10).

Ὁ Θεοφιλέστατος ἐτέλεσε ἐπιμνημόσυνον δέησιν εἰς τὸ χωρίον Χορτιάτης ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς θανατώσεως διὰ πυρὸς κατοίκων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (2/9), ἐχοροστάτησεν ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῆς ἡμέρας τοῦ Ἐφέδρου Πολεμιστοῦ καὶ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐτέλεσε τρισάγιον εἰς τὸ Ἡρῶον τοῦ Γ'Σ.Σ. παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν (12/9), ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν εἰς τὸ Ἀμερικανικὸν Κολλέγιον ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ νέου Σχολ. ἔτους, παρέστη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων εἰς προπομπὴν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως ἐν τῷ ἀεροδρομίῳ Μίκρας (25/9), ἐτέλεσαν ἁγιασμὸν ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ νέου ἀερολιμένος Μίκρας (26/9), παρέστη εἰς μαθητικὴν παρέλασιν ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐπετείῳ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσ)νίκης ἐνώπιον τῶν Α.Α.Μ.Μ. τῶν Βασιλέων (27/10), καὶ ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πανελληνίου Συνεδρίου Προσκόπων ἐνώπιον τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως.

Συνεδρίαι. Ὁ Θεοφιλέστατος κατὰ τὸ δίμηνον Σ)βρίου - Ὀκτωβρίου προήδρευσε τῶν Δ. Συμβουλίων: Μητροπολιτικοῦ (τρίς), Μακεδονικῆς Ἐκπαιδ. Ἑταιρείας (δίς), Σχολῆς Τυφλῶν (δίς), Ρωσσικοῦ Γηροκομείου, Πρεβαντορίου «Ἅγ. Δημήτριος», Ἀνωτ. Ἐκκλ. Σχολῆς, Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου, Χαρισείου Γηροκομείου (δίς), Παιδικοῦ Σταθμοῦ Σταυρουπόλεως, Ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου καὶ τοῦ Ἐθν. Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου.

ΚΗΔΕΙΑΙ

Ὁ Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου Ἰωακεὶμ †

Ὁ Παναγιώτατος μεταβὰς εἰς Κιλκὶς τῇ 29ῃ Ὀκτωβρίου, προέστη τῆς ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ι. Ναῷ ψαλείσης νεκρωσίμου ἀκολουθίας μετὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κοζάνης κ. Διονυσίου, τοῦ τὴν προηγουμένην ἀποβιώσαντος ἀειμνήστου Μητροπολίτου Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου κυροῦ Ἰωακείμ. Τὸν ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ ἱεροκήρυξ π. ἀρχιμ. Χαρίτων Συμεωνίδης, ἐξάρας τὴν θρησκευτικήν, ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν δρᾶσιν τοῦ ἐκλιπόντος Ἱεράρχου. Τὴν κηδείαν παρηκολούθησαν ἅπασαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως, μαθηταὶ τῶν σχολείων καὶ πλῆ-

θος λαοῦ. Τμῆμα στρατοῦ μετὰ μουσικῆς ἀπέδωκε τὰς νενομισμένας τιμάς. Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

Ὁ πρώην Διδυμοτείχου Ἰωακεὶμ †

Τῇ 29η Ὀκτωβρίου ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει ἐφησυχάζων ἀοίδιμος Μητροπολίτης πρ. Διδυμοτείχου κυρὸς Ἰωακείμ, εἰς ἡλικίαν 84 ἐτῶν. Τὴν ἑπομένην ἐγένετο ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, προεξάρχοντος τοῦ Παναγ. Μητροπολίτου Θεσ)νίκης καὶ συμμετεχόντων τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Διδυμοτείχου καὶ Ὀρεστιάδος κ. Κωνσταντίνου κα ἰτοῦ Θ. Ἐπισκόπου Ταλαντίου κ. Στεφάνου.

Κατ' αὐτὴν παρέστησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ πλῆθος λαοῦ. Τμῆμα στρατοῦ, παρατεταγμένον ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ Ναοῦ μετὰ μουσικῆς ἀπέδιδε τὰς τιμάς. Μετὰ τὸ πέρας τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας ἐπικήδειον λόγον ἐξεφώνησεν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Διδυμοτείχου καὶ Ὀρεστιάδος κ. Κων)ντῖνος, ἐξάρας τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν πολυσχιδῆ δρᾶσιν τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου.

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

«Ἠξιώθη πλείονος τῆς παρὰ Θεοῦ ῥοπῆς
καὶ γὰρ ὑποκείμενος ταῖς ἀνάγκαις τοῦ σώματος
ἀκέραιον τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν διετήρησεν».

Ὁ καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων ἐξουσιάζων, ὡς ἀθάνατος Βασιλεὺς καὶ ὁ πάντων Δημιουργός, σὲ ἐκάλεσε πλησίον Του, πολυφίλτατε καὶ σεβαστὲ καὶ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ Ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, ἀείμνηστε Ἰωακείμ, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐν πλήρει συναισθήσει διὰ τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων τῆς Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως καὶ τοῦ ζωοποιοῦ τοιούτου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐλάμπρυνε καὶ ἐζωογόνησε τὴν ψυχήν σου.

Ἡ πιέζουσα τὴν ψυχήν μου βαρεῖα θλῖψις ἐπὶ τῇ ἐκδημίᾳ σου δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν πλήρη ἐπισκόπησιν καὶ σκιαγραφίαν τῆς πολυκυμάντου ζωῆς καὶ πολιτείας σου.

Φρονῶ ταπεινῶς, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο ἐπιγραμματικώτατον ρῆμα, γραφικὸν ἢ πατερικόν, διὰ νὰ κοσμήσῃ κανεὶς ἐπικήδειον λόγον, ἢ τὸ ἀνωτέρω τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου.

Ὁ προκείμενος νεκρός, ἁπλοῦς εἰς τὴν ἐμφάνισιν, σεμνὸς εἰς τοὺς τρόπους, δυνατὸς τὴν σκέψιν, ἰσχυρὸς τὴν θέλησιν, ἀκατάβλητος εἰς δυναμισμόν, μὴ ὀρρωδῶν πρὸ τῶν ἀπειλῶν καὶ μὴ καμπτόμενος πρὸ τῶν ἐμποδίων.

Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης κυρὸς Ἰωακείμ, κατὰ κόσμον Γεώρ-

γιος Σιγάλλας, ἐγεννήθη ἐν Μυτιλήνῃ τὸ 1881, ἔνθα καὶ ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα, ἐγγραφεὶς κατόπιν εἰς τὸ Γυμνάσιον τῶν Κυδωνιῶν, ἐξ οὗ ἀπεφοίτησε τὸ 1899. Εὐθύς, μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνεγράφη, κατόπιν ἐξετάσεων, εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴν Σχολήν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀποφοιτήσας τὸ 1903 ἀπεστάλη εἰς Μοναστήριον (Βιτώλια νῦν Σερβίας) ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Κρουσόβῳ ψευδοεπανάστασιν τῶν Βουλγάρων, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας κατεστράφη ἡ πόλις αὕτη καὶ ἐπηκολούθησεν ἡ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων σφαγὴ τῶν ἐκεῖ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐχειροτονήθη εἰς διάκονον ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Πελαγωνίας Ἰωακεὶμ Φοροπούλου, ἀναμιχθεὶς ἐνεργῶς εἰς τὴν Ὀργάνωσιν τῶν Ἑλληνικῶν Ἀνταρτικῶν Σωμάτων μὲ κέντρα δράσεως τὴν Κορυτσᾶν, τὸ Μοναστήριον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, εἰς ἃς πόλεις ἀνέλαβε καὶ τὴν διδασκαλίαν μαθημάτων εἰς τὰ Γυμνάσια, ὡς Καθηγητής, μέχρι τοῦ 1911, ὅτε καὶ προήχθη εἰς Ἐπίσκοπον ὑπὸ τὸν ψιλὸν τίτλον Ἀπολλωνιάδος, ὡς βοηθὸς τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Νικομηδείας Ἀλεξάνδρου, παρὰ τῷ ὁποίῳ καὶ παρέμεινε μέχρι τὸ 1916.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων πολλῶν χωρίων τῆς Ἀπολλωνιάδος, τὴν ἐξόντωσιν παντὸς Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν κήρυξιν ἐν τῷ μεταξὺ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου, κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χρησιμοποιούμενος ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου εἰς διαφόρους ἀποστολὰς μέχρι τοῦ 1919.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, σταλεὶς εἰς Κερασοῦντα, ὡς Ἔξαρχος, διέτρεξε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων ὑπὸ τῶν χριστιανομάχων καὶ αἱμοβόρων τρομοκρατῶν Τούρκων τῆς ἐκεῖ Κεμαλικῆς καταστάσεως, μόλις διασωθείς, ἐν ᾧ ὡδηγεῖτο ὑπ' αὐτῶν διὰ λέμβου πρὸς καταποντισμόν, ὑπὸ πλέοντος εἰς Κωνσταντινούπολιν Ρωσσικοῦ πλοίου.

Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν καὶ τῆς εἰσόδου τῶν Κεμαλικῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ παρέμεινεν ἰδιωτεύων μέχρι τοῦ 1928, ὅτε, προτάσει τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Συνόδου τῶν Πατριαρχείων Μητροπολίτης Διδυμοτείχου.

Τὴν Ἱ. Μητρόπολιν Διδυμοτείχου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1931 συνεχωνεύθη καὶ ἡ προσωρινὴ ἕως τότε ἐν Ὀρεστιάδι Ἱ. Μητρόπολις Ἀδριανουπόλεως, διεποίμανε μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1957, ἀποσυρθεὶς ἔκτοτε τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας κατόπιν παραιτήσεώς του.

Καὶ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ταύτης εἰργάσθη ἀόκνως καὶ μετὰ ζήλου, συντελέσας εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ περιφρούρησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐν γένει περιουσίας, τὴν χρηστὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν ἢ ἀνακαίνισιν πλείστων Ἱ. Ναῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν καταστημάτων.

Ὡσαύτως ἀνέπτυξε σημαντικὴν πνευματικὴν δρᾶσιν διὰ τῶν κηρυγμάτων του καὶ τῆς διοργανώσεως Κατηχητικῶν Σχολείων, καταγινόμενος συγχρόνως καὶ εἰς συγγραφὴν καὶ μεταφράσεις ξένων μελετῶν.

Κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον τοῦ 1940 ἔμεινεν εἰς τὴν θέσιν του συμπαραστάτης τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ ἀγωνιζομένου γενικῶς Ἔθνους, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν δὲ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας του τοῦ Στρατοῦ, διὰ λόγους στρατηγικοὺς καὶ τῶν Ἀρχῶν γενικῶς κατόπιν, μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Γερμανοελληνικοῦ πολέμου, ἐγένετο ὁ παρήγορος καὶ φρουρὸς τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, διὰ τῆς διοργανώσεως Πολιτοφυλακῆς.

Ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὴν Γερμανικὴν κατοχήν, διέσωσε πλείστους ὅσους ἐκ φυλακίσεως καὶ θανατώσεως ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους μετὰ θάρρους καὶ παρρησίας ὡμίλει τὴν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου.

Τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν καὶ ἀνταξίαν εἰς Ἕλληνα Ἱεράρχην στάσιν ἐτήρησε καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνταρτοκρατίας.

Ἀείμνηστε Ἱεράρχα, τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ ψυχή σου ἐξαϋλωμένη περιίπταται εἰς τὸν Ἱερὸν αὐτὸν χῶρον καὶ ἐν μέσῳ τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Θεοσώστου Ἐπαρχίας σου, ἣν ἐπὶ 30 περίπου ἔτη Θεοφιλῶς ἐποίμανας.

Θὰ διατηρήσωμεν τὴν πίστιν σου πρὸς τὸν Θεόν, τὸ παράδειγμά σου, τὴν χριστιανικήν σου συνείδησιν καὶ ἐν συντριβῇ καρδίας θὰ σοὶ εἴπωμεν: Ἀναπαύου, σεμνὲ καὶ σεπτὲ Ποιμενάρχα, εἰς τὴν γαλήνην σου, τὸ ἔργον, ὃ ἐδόθη σοι ἵνα τελειώσῃς, εἰς πέρας ἤχθη. Τὸ κοινὸν τοῦ βίου ἐπλήρωσας χρέος.

Ἀναπαύου ἐν εἰρήνῃ! Ἡ μνήμη σου θὰ παραμείνῃ αἰωνία.